

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ "ЮРИДИЧНА
АКАДЕМІЯ УКРАЇНИ імені ЯРОСЛАВА МУДРОГО"

Електронне видання

ПРАВО СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

Навчальний посібник

Харків
2013

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ “ЮРИДИЧНА
АКАДЕМІЯ УКРАЇНИ імені ЯРОСЛАВА МУДРОГО”

Електронне видання

ПРАВО СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

Навчальний посібник

За загальною редакцією В. В. Жернакова

**Харків
2013**

Право соціального забезпечення: навч. посіб. / авт.: С. М. Прилипко, Г. С. Гончарова, В. В. Юровська, О. О. Конопельцева; за заг. ред. В. В. Жернакова. – Х.: Нац. ун-т “Юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого”, 2013. – 126 с.

Автори: С. М. Прилипко,
Г. С. Гончарова,
В. В. Юровська,
О. О. Конопельцева

Анотація:

У навчальному посібнику викладені основні теоретичні і практичні питання права соціального забезпечення. Аналізується вчення про предмет, методи правового регулювання, види загальнооб’язкового державного пенсійного страхування. Досліджено значну кількість чинних нормативно-правових актів у галузі соціального забезпечення, механізм реалізації права на соціальне забезпечення. У посібнику автори прагнули, насамперед, дати відповіді на питання, включені в програму навчального предмета “Право соціального забезпечення”, і тим самим надати студентам допомогу у засвоєнні курсу соціального забезпечення на рівні державного стандарту знань.

Посібник розрахований на студентів, аспірантів, магістрів. Може бути корисним для юрисконсультів, працівників кадрових служб та всіх, хто цікавиться правом соціального забезпечення

*Рекомендовано до видання редакційно-видавничою радою
університету (протокол № 11 від 16.12.2013 р.)*

ВСТУП

Право соціального забезпечення є однією з найбільш важливих і складних галузей права, яка охоплює значну кількість правових норм, спрямованих на реалізацію конституційного права громадян на соціальне забезпечення. Ця галузь має важливе значення для держави і суспільства й інтенсивно розвивається. Відбуваються суттєві зміни у законодавстві, а тому засвоєння студентами основних положень цієї навчальної дисципліни пов'язане із значними труднощами. Нормативно-правові акти, які передбачають конкретні соціальні виплати і допомоги, мають, як правило, великий обсяг.

Розроблений навчальний посібник надасть студентам допомогу у з'ясуванні як важливих теоретичних положень, зокрема, про сутність соціальної держави, зміст права на соціальне забезпечення, функції цієї галузі, предмет та метод регулювання відносин, соціальні ризики, які є об'єктивними факторами, з настанням яких громадяни набувають право на отримання соціальних виплат і допомог тощо, так і в засвоєнні видів та форм соціального страхування, умов та порядку отримання конкретних видів допомог (пенсій, інших соціальних виплат, натуральних допомог, соціальних послуг).

У процесі реалізації громадянами права на соціальне забезпечення виникають суперечки між державними органами та громадянами з приводу розміру призначених пенсій дітям війни, особам, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи, і в інших випадках. У посібнику розглянуто процедурні та процесуальні відносини, які є складовою предмета права соціального забезпечення.

Цінність посібника полягає і в тому, що він розроблений з урахуванням нових нормативно-правових актів, які діють у сфері соціального страхування. Підкреслимо, що функції по забезпеченню надходжень від сплати збору на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування, введення обліку цих надходжень, інших коштів відповідно до законодавства, забезпечення введення реєстру застрахованих осіб покладено на Міністерство доходів і зборів України та його територіальні органи.

У посібнику відображені суттєві зміни, які відбулися при призначенні пенсій (підвищення пенсійного віку, тривалість необхідного страхового стажу, порядок визначення коефіцієнту заробітної плати тощо).

Разом з тим роз'яснено порядок призначення пільгових пенсій за Списками № 1 та № 2, за вислугу років, які отримують працівники за правилами, передбаченими у попередніх законах.

Новий Закон України “Про заходи щодо законодавчого забезпечення реформування пенсійної системи” від 08.07.2011 р., на жаль, погіршив правове регулювання пенсійного забезпечення багатьох категорій пенсіонерів. У посібнику з'ясовані причини прийняття цього Закону.

Значна увага приділена страхуванню від безробіття, адже з 01.01.2012 р. набрав чинності новий Закон України “Про зайнятість населення”. Автори прокоментували позитивні моменти, спрямовані на скорочення безробіття та забезпечення активної політики зайнятості.

Змінено і порядок оплати листків непрацездатності. За новим законодавством для визначення розміру оплати враховується лише тривалість страхового стажу, тобто ті періоди роботи, протягом яких працівник отримував заробітну плату і сплачував страхові внески.

Запропоновано також правові механізми для розв'язання конкретних ситуацій, пов'язаних із призначенням пенсій, допомог, отриманням соціальних послуг, які слід використовувати на практичних заняттях при вирішенні казусів.

Розділ 1. ПРЕДМЕТ, ДЖЕРЕЛА, ПРИНЦИПИ ТА ПРАВОВІДНОСИНИ У ПРАВІ СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

Право соціального забезпечення – самостійна галузь права, яка спрямована на соціальне забезпечення непрацездатних громадян. Основна мета цієї галузі в тому, щоб обслуговувати непрацездатних або обмежених у життєдіяльності громадян. Матеріальної допомоги потребують і студенти, слухачі навчальних закладів, інші особи, які опинилися в складних життєвих ситуаціях, але у даному випадку йдеться про працездатних, фізично здорових людей. Надання їм допомоги не регулюється правом соціального забезпечення. Таким чином, основним правовим індикатором, навколо якого об'єднуються всі правовідносини з права соціального забезпечення, є втрата працездатності особи і неможливість вийти самостійно із скрутного становища. При визначенні мети цієї галузі слід виходити також з того, що право людини на соціальний захист є одним із найважливіших конституційних прав громадян. Це право засноване на ст. 46 Конституції України, яка передбачає право громадян на соціальний захист, що включає право на забезпечення в разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та інших випадках, передбачених законом.

Це право гарантується за рахунок внесків громадян, підприємств, установ і організацій, а також бюджетних та інших джерел соціального забезпечення, створенням мережі державних, комунальних, приватних закладів для догляду за непрацездатними.

Вперше про самостійність цієї галузі було проголошено на міжнародному симпозіумі з соціального забезпечення в Празі в 1966 р., на якому чеські вчені та радянський вчений В. С. Андрєєв проаналізували специфіку відносин щодо соціального забезпечення, особливості прийомів їх регулювання й дійшли висновку про самостійність цієї галузі права. В. С. Андрєєв по праву вважається засновником вчення про право соціального забезпечення як самостійної галузі в системі радянського права.

Деякі фахівці цю галузь називають “правом соціального захисту” (Н. Б. Болотіна)¹. Багато інших (С. М. Прилипко, О. М. Ярошенко, Т. З. Гарасимів, В. В. Жернаков, Н. М. Хуторян, М. М. Шумило та інші фахівці Інституту держави і права ім. В. М. Корецького НАН України) – правом соціального забезпечення. Теоретично можна виявити низку відмінностей між цими назвами, а фактично суть і права соціального забезпечення, і права соціального захисту одна – надати соціальну допомогу непрацездатній особі. Навести суттєві відмінності в змісті цих правових категорій ще нікому не вдалося. І соціальне забезпечення, і соціальний захист спрямовані на матеріальне забезпечення непрацездатних громадян у разі втрати ними заробітку з різних причин та в інших випадках, передбачених законодавством України про соціальне забезпечення. Виходячи із ст. 46 Конституції України їх слід вважати синонімами². І Конституція України під соціальним захистом розуміє забезпечення.

Об’єктивними факторами, що спонукають державу соціально забезпечувати таких громадян, виступають соціальні ризики, за яких людина втрачає здатність до самообслуговування і не може самостійно вийти із скрутного становища. Теорія соціальних ризиків привертала увагу багатьох дослідників у різні періоди історичного розвитку. Це зумовлено тим, що деякі соціальні ризики є підставою для набуття особливого права на соціальне забезпечення. У перші роки після Жовтневої революції радянські вчені намагалися знаходити рішення проблем, пов’язаних із соціальними ризиками. Але за тих часів соціальні ризики пов’язували лише з капіталізмом. Висловлювалася думка про те, що соціальний ризик органічно пов’язаний з капіталізмом. За справедливим твердженням Н. Болотіної, такі підходи створювали міфічне уявлення, що за умови соціалістичної системи виробництва соціальні ризики можна звести нанівець. Але, на жаль, вони існують у будь-якому суспільстві з різним

¹ Болотіна Н. Б. Право соціального захисту: становлення і розвиток в Україні / Н. Б. Болотіна. – К.: Знання, 2005. – С. 166-167.

² Прилипко С. М. Проблеми теорії права соціального забезпечення: моногр. / С. М. Прилипко. – Х.: ПП Берека-Нова, 2006. – С. 54-55.

державним устроєм.

Соціальні ризики в юридичному розумінні – події, які можливі у людей незалежно від їх правового статусу. Слово-сполучення “соціальні ризики” зустрічається в багатьох працях, присвячених науковим дослідженням в різних сферах (економіка, юриспруденція, соціологія тощо). Поняття соціального ризику вживається у широкому та вузькому розумінні. Під соціальним ризиком у широкому розумінні мається на увазі вірогідність настання різних втрат. У вузькому трактуванні під соціальними ризиками розуміють втрату працездатності в зв’язку з роботою у небезпечних та несприятливих умовах, настанням похилого віку, інвалідністю тощо. Львівські фахівці з питань соціального забезпечення погоджуються навіть з появою науки ризикології.

Соціальні ризики, за яких особа втрачає засоби для існування, виступають об’єктивною підставою для виникнення соціально-забезпечувальних відносин і відмежування їх від інших суспільних відносин.

Таким чином, право соціального забезпечення – сукупність правових норм, спрямованих на урегулювання соціально-забезпечувальних відносин у певних організаційно-правових формах, визначених законодавчо стосовно певних категорій громадян.

Право соціального забезпечення має свої методи правового регулювання. Вчення про методи права соціального забезпечення пройшло складний шлях розвитку. І на різних етапах соціального, економічного та державного розвитку змінювалося, втрачаючи деякі риси і набуваючи нові. Загальне визначення методів регулювання означає сукупність прийомів, способів і засобів юридичного впливу на суб’єктів суспільних відносин, що виражається у нормах. Загальновідомі два методи правового регулювання: централізоване і децентралізоване, тобто диспозитивне регулювання. Такі методи за словами Н. Б. Болотіної визнаються первинними і виступають у різних варіаціях.

У радянській науці при характеристиці методів зверталась увага на аліментарний характер, тобто йшлося про надання

державою допомоги. Хоча в ті часи існувало соціальне страхування. Існував нормативно-правовий акт про страхові внески, які перераховувалися до Фонду соціального страхування. Але чомусь це джерело для соціальних виплат не піддавалось такому глибокому аналізу, як сучасне загальнообов'язкове соціальне страхування. Конституція закріплювала державну систему соціального забезпечення. У сучасних ринкових умовах основною формою є страхування, коли і підприємства, установи, організації, і працівники перераховують внески до Фондів соціального страхування. І ці кошти є джерелом для соціальних виплат. (Працівники не перераховують внески до Фонду від нещасних випадків і професійних захворювань). Метод державної аліментації застосовується лише при наданні державних соціальних допомог (з державного бюджету) в окремих випадках, наприклад, при народженні дитини. А пенсію треба заробити, працюючи і сплачуючи внески.

Таким чином, метод правового регулювання соціально-забезпечувальних відносин поєднує й імперативні, і диспозитивні елементи. Але у праві соціального забезпечення перевагу має імперативний метод, тобто державного регулювання. Держава зобов'язує відповідні органи за наявності юридичних фактів (досягнення певного віку, наявність страхового стажу певної тривалості, заяви зацікавленої особи, інші юридичні факти) призначити особі пенсію або надавати інші соціальні послуги. Ці органи не можуть посилатися на недостатність коштів, відсутність фінансування. Диспозитивний метод застосовується в недержавному соціальному пенсійному страхуванні. Але і недержавне пенсійне забезпечення здійснюється за принципом законодавчого визначення його умов. Провідну роль у матеріальному забезпеченні працівників відіграють поки що державні пенсії. Наведемо деякі специфічні засоби у правовому регулюванні: відсутність субординації та підпорядкування по відношенню один до одного суб'єктів правовідносин з соціального страхування; визначення держави головним суб'єктом права соціального забезпечення; право суб'єктів правовідносин на вибір соціальних виплат; наявність значних повноважень у

суб'єктів правовідносин; наявність різноманітних джерел фінансування соціального забезпечення; врахування фінансових можливостей держави при визначенні розмірів соціальних виплат, врахування демографічної ситуації при введенні нових соціальних виплат або підвищенні їх розмірів; встановлення залежності права і розмірів страхових виплат від характеристики страхового випадку; специфічні методи доказування юридичних фактів, які дають право на отримання страхових виплат (висновок МСЕК, висновок комісії з розслідування причинного зв'язку між умовами праці та професійним захворюванням висновок Інституту медицини праці тощо).

С. О. Сільченко проаналізував методи інших галузей права і дійшов висновку, що не кожна галузь має свій специфічний метод. Одні й ті ж особливості в правовому регулюванні можуть застосовуватися в декількох галузях права. І категорія методу права соціального забезпечення, на його думку, відіграла свою історичну роль. Така думка висловлена вперше і поки ще не знайшла підтримки фахівців з права соціального забезпечення, які наголошують на багатьох особливостях методу цієї галузі.

Право соціального забезпечення має свою систему, структуру. Є загальна і особлива частини. Загальна частина об'єднує норми про предмет права, предмет науки, принципи, джерела, організаційні форми забезпечення. Особлива частина включає норми, що регулюють умови, порядок надання різних видів соціального забезпечення (соціальних допомог, різних пенсій, утримання в будинках для інвалідів, осіб похилого віку, надання різних видів допомоги дітям-інвалідам, особам, які постраждали від Чорнобильської катастрофи, особам, які постраждали від політичних репресій тощо). Цей перелік не є вичерпним. Держава за наявності фінансових можливостей надає нові види соціальної допомоги з метою підвищення матеріального стану окремих категорій громадян. Особлива частина права соціального забезпечення складає значну частину нормативно-правових актів. Крім того, органи місцевого самоврядування за своєї ініціативи надають соціальну допомогу в різних формах особам, які потребують матеріальної допомоги (наприклад,

картки для безплатного отримання продуктів харчування тощо. Особлива частина відрізняється динамічністю і швидкою реакцією на потреби тих осіб, які опинилися в скрутному становищі внаслідок аварій, стихійного лиха, тяжких хвороб.

Джерела права соціального забезпечення досить різноманітні. Основним Законом є Конституція України, багато статей якої підкреслюють мету держави – соціальний захист людини (ст. 3, 8, 23, 24, 26, 46, 48, 49, 52, 56, 64). Зазначимо, що відповідно до ст. 92 Конституції виключно законами України визначаються основи соціального захисту, форми і види пенсійного забезпечення, засади регулювання праці й зайнятості, шлюбу, сім'ї, охорони дитинства, материнства, батьківства, виховання, освіти, культури та охорони здоров'я, екологічної безпеки.

Крім Конституції важливим джерелом права соціального забезпечення є Закон України “Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування” від 05.11.1991 р., Закон України “Про заходи щодо законодавчого забезпечення реформування пенсійної системи” від 08.07.2011 р., Закон України “Про недержавне пенсійне забезпечення” від 09.07.2003 р., Закон України “Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби та деяких інших осіб” від 09.04.1992 р. та інші закони, за якими призначаються спеціальні пенсії окремим категоріям громадян.

Інші види соціальної допомоги врегульовані законами: закони “Про соціальні послуги”, “Про державну допомогу сім'ям з дітьми”, “Про державну соціальну допомогу інвалідам з дитинства та дітям-інвалідам” та нормативно-правовими актами, що встановлюють виплати у зв'язку із втратою працездатності.

Під принципами права соціального забезпечення слід розуміти керівні засади, ідеї, які визначають зміст та спрямованість правового регулювання цієї галузі. Правові принципи мають важливе значення для стислого і концентрованого відображення найсуттєвіших рис цього комплексу правових норм у сфері суспільних відносин із соціального забезпечення. На думку В. В. Жернакова, вони є основою об'єднання окремих норм в єдину логічну систему, дають змогу визначати специфічні риси

певної галузі в порівнянні з іншими галузями; створюють можливість правильно розуміти зміст законодавчих актів, їх взаємозв'язок з економікою, політикою, моральністю й правосвідомістю; є основою для здійснення тлумачення, особливо в таких випадках, коли в різних нормативних актах є протиріччя.

Принципи права закріплені в Конституції України, міжнародних правових актах щодо соціального забезпечення, законах України й інших нормативно-правових актах, впливають зі змісту норм із соціального забезпечення.

До загальних принципів права соціального забезпечення належать:

загальність соціального захисту;

всєбічність (універсальність) соціального захисту;

диференціація умов та рівня соціального забезпечення;

опосередкований зв'язок розмірів деяких соціальних виплат з розміром отримуваної зарплати;

принцип незменшуваності змісту та обсягу соціальних виплат і послуг при прийнятті нових законів. Цей принцип впливає із ст. 22 Конституції, яка проголошує, що права людини і громадянина, закріплені Конституцією, не можуть бути скасовані; а при прийнятті нових законів або внесенні змін до чинних законів не допускається звуження змісту та обсягу існуючих прав і свобод. Але цей конституційний принцип був порушений у зв'язку із здійсненням пенсійної реформи й прийняттям нового Закону України "Про заходи щодо законодавчого забезпечення реформування пенсійної системи" від 08.07.2011 р. Згідно з цим Законом було підвищено пенсійний вік для жінок та отримання наукових пенсій. Прийняті інші положення, які погіршують умови отримання пенсії;

гарантованість права на соціальне забезпечення;

наявність аліментарних виплат з держбюджету у випадках, передбачених законодавством;

залежність пенсійних та виплат з тимчасової непрацездатності від страхових виплат, їх тривалості;

встановлення особливого порядку компенсаційних виплат у разі виробничої травми та професійних захворювань;

гарантованість пенсійних виплат при виїзді за кордон за наявності угод з цими державами.

Загальність соціального забезпечення означає, що законодавство про соціальне забезпечення поширюється на всіх громадян, іноземців, які постійно проживають в Україні та сплачують страхові внески, незалежно від місця проживання, займаної посади (робітники, службовці, державні службовці, аспіранти, докторанти, військові службовці, золотошукачі, науковці, пастухи, чабани, судді, прокурори, слідчі, особи, які працюють на пароплавах під патронатом України, артисти тощо). Особи, які перебувають у пенітенціарних установах, працюють і сплачують страхові внески, набувають право на отримання пенсійних виплат.

Різноманітність проявляється, перш за все, в тому, що законодавство передбачає різні види соціального забезпечення:

- грошові виплати;
- натуральні види допомоги;
- соціальні послуги.

Грошові виплати є найбільш зручними, адже за гроші можна придбати все необхідне. Найчастіше соціальна допомога надається грошима (пенсії, надбавки на догляд, виплати за заслуги перед Батьківщиною тощо). Натуральні види допомоги надаються одночасно з грошовими. Це – протезування, надання сліпим інвалідам приладів для орієнтації в просторі, приладів для глухонімих, телефонів для глухих, протезів кінцівок тощо. Промисловість, науково-дослідні інститути працюють над новими видами протезів, приладів, які надають можливість потерпілим з вадами опорно-рухового апарату пересуватися, забезпечують слуховими апаратами, зубопротезуванням, очним протезуванням і малою механізацією для відновлення самообслуговування.

Вже здійснюється протезування молочної залози та створюються складні протези. Особлива увага приділяється дітям-інвалідам. Для них виготовляється ортопедичне взуття, засоби для пересування, допоміжні засоби для особистої рухомості, переміщення та обміну інформацією. Інвалідів по слуху за-

безпечують мобільними телефонами, годинниками, магнітофонами, особливо тих, хто є постійними відвідувачами бібліотек.

Інвалідів та дітей-інвалідів, постійно лежачих, забезпечують протипролежневими матрацами. Згадана постанова Кабінету Міністрів України від 05.04.2012 р. № 321 передбачає видачу особам з обмеженими можливостями й інших протезів, колісних крісел з електричним приводом тощо.

Соціальні послуги – також різновид соціальної допомоги, але вони передбачають певні дії. Соціальні послуги означають надання непрацевдатним їжі, обслуговування в будинках для інвалідів, допомоги особам похилого віку, видачу карток для придбання продуктів. Ці види допомоги також надаються понад грошові виплати і протезування.

Принцип диференціації умов та рівня соціальних виплат з врахуванням шкідливих робіт, особливих умов праці, характеру праці (наприклад, держслужба, педагогічна праця тощо), дає змогу коригувати індивідуальну міру споживання з врахуванням зазначених критеріїв. Цей принцип особливо проявляється в пенсійному забезпеченні громадян (наукові пенсії, пенсії шахтарям, артистам, працівникам авіації, вчителям, лікарям, особам, які постраждали від нещасних випадків та професійних захворювань, Чорнобильської катастрофи, прокурорам, слідчим, суддям, учасникам бойових дій, інвалідам Великої Вітчизняної війни).

Сучасна реформа пенсійної системи спрямована на обмеження занадто високих розмірів пенсій та скорочення розмірів між мінімальними й максимальними пенсіями.

Принцип диференціації виявляється в розмірах соціальної допомоги у разі тимчасової непрацевдатності залежно від тривалості трудового (страхового) стажу. За умов тривалого страхового стажу працююча особа може розраховувати на більш високий розмір допомоги в разі тимчасової непрацевдатності.

Соціальна допомога забезпечує достатній життєвий рівень. Стаття 48 Конституції України гарантує кожному громадянину право на достатній життєвий рівень для себе і своєї

родини, що включає харчування, житло, освіту, одяг, медичну допомогу. Для забезпечення цих виплат держава встановлює державні стандарти: прожитковий рівень, мінімальну заробітну плату, мінімальний розмір пенсійних виплат, розмір виплат при народженні дитини, розмір допомоги при вагітності та пологах, тимчасової непрацездатності тощо.

Правове регулювання відносин з кожного виду соціального забезпечення має свої специфічні принципи, які закріплюються у відповідних законах. Наприклад, до принципів загальнообов'язкового державного пенсійного страхування належать такі:

- законодавче визначення умов і порядку здійснення загальнообов'язкового державного пенсійного страхування;

- обов'язковість страхування осіб, які працюють на умовах трудового договору (контракту) та інших підставах, передбачених законодавством, а також осіб, які забезпечують себе роботою самостійно, фізичних осіб – підприємців;

- солідарність та субсидування в солідарній системі;

- право на добровільну участь у системі загальнообов'язкового пенсійного страхування осіб, які відповідно до цього Закону не підлягають загальнообов'язковому державному пенсійному страхуванню;

- цільове та ефективне використання коштів загальнообов'язкового державного пенсійного страхування.

Закон України “Про соціальні послуги” від 19 червня 2003 р. № 966-IV встановлює такі принципи:

- надання соціальних послуг на підставі адресності та індивідуального підходу;

- соціальної справедливості;

- доступності та відкритості;

- гуманності;

- дотримання стандартів якості при наданні соціальних послуг.

Недержавне соціальне забезпечення хоча і не набуло належного поширення, але на законодавчому рівні встановлено принципи недержавного пенсійного забезпечення. До найваж-

лівіших принципів віднесені такі:

добровільність створення пенсійних фондів;

добровільна участь фізичних осіб у недержавному пенсійному забезпеченні;

визначення розміру пенсійних виплат залежно від суми пенсійних коштів, облікованих на індивідуальному пенсійному рахунку учасника фонду або застрахованої особи тощо.

Збір та ведення обліку єдиного внеску базується на таких принципах:

обов'язковості сплати;

законодавчого визначення розміру єдиного внеску та пропорцій його розміру за видами загальнообов'язкового державного соціального страхування;

державного нагляду за збором та веденням обліку єдиного внеску;

відповідальності платників єдиного внеску та органу, що здійснює збір та веде облік єдиного внеску, за порушення норм закону, а також за невиконання або неналежне виконання покладених на них обов'язків.

Взяття на облік платників єдиного внеску здійснюється органом доходів і зборів шляхом внесення відповідних відомостей до реєстру страхувальників.

Слід зазначити, що не всі внутрігалузеві принципи права соціального забезпечення реалізуються повною мірою, оскільки нині відбувається розвиток і реформування всіх ланок соціального забезпечення. Принципи реформування встановлені у відповідних концепціях, директивних документах, державних програмах.

Право соціального забезпечення регулює значне коло відносин із соціального забезпечення. Між вченими і сьогодні не досягнуто однастайності щодо кола юридичних норм, які упорядкували б власне галузь права соціального забезпечення. Комплекс відносин не є однорідним. Традиційно вважають, що ця галузь регулює чотири групи правовідносин:

- пенсійні правовідносини;
- відносини по наданню соціальних допомог;

- відносини по наданню соціальних послуг;
- процедурні і процесуальні відносини.

Пенсійні відносини є ядром предмета. Вони складають основну групу цієї важливої та складної галузі права. Соціальна сфера піддається перманентному реформуванню. І взагалі соціально-забезпечувальне законодавство є найбільш динамічним. Соціальні реформи тривають не один рік. Як справедливо зазначають деякі фахівці з права соціального забезпечення, пенсійне забезпечення, як елемент соціальної політики України, перебуває в авангарді соціальних реформ.

Правовідносини у пенсійному забезпеченні об'єднують такі види відносин: пенсійно-страхові, йдеться про загальнообов'язкове державне та добровільне недержавне страхування; пенсійно-забезпечувальні, тобто безпосереднє отримання пенсійної виплати, власне пенсійні правовідносини.

Для виникнення пенсійних правовідносин, перш за все, слід здійснювати пенсійно-страхові внески. А тоді вже можна здійснювати процедурні дії (подача заяви, необхідних документів, доказів тощо). Законодавча база пенсійних відносин дуже складна. Прийняті нові закони: “Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування”, “Про заходи щодо законодавчого забезпечення реформування пенсійної системи” від 8 липня 2011 р. Але поряд із цими новими законами є чинними й старі, зокрема, Закон України “Про пенсійне забезпечення”, що інколи призводить до неоднозначного розуміння тих чи інших норм та неправильного застосування їх на практиці. Крім того, нове законодавство, на жаль, не регулює такого виду пенсійного забезпечення, як пенсії за вислугу років або на пільгових умовах. Цей вид пенсійного забезпечення регулюється старим Законом України “Про пенсійне забезпечення”. На цей час ще не створено спеціальних корпоративних фондів, з яких би здійснювалося пенсійне забезпечення цього виду.

Отже, в юридичній науці переважає точка зору, що відносини з пенсійного забезпечення посідають провідне місце в соціальному забезпеченні. Проте деякі вчені висловлюють думку про існування пенсійного права. Але цей погляд не отримав при-

хильників, навпаки, висловлювався сумнів щодо такої позиції. Пенсійне забезпечення є, а чи є пенсійне право, це залишається спірним. Усім відносинам із права соціального забезпечення притаманний єдиний предмет правового регулювання, а також метод, який полягає в чіткій державній регламентації щодо надання соціального забезпечення в різних організаційно-правових формах всім тим, хто потребує такої допомоги та підтримки.

Деякі автори навіть вважають, що пенсійні відносини утворюють підгалузь права соціального забезпечення. Рано чи пізно, адже майже всі працюючі набувають статусу пенсіонерів. Пенсійне забезпечення займає ключове місце в житті держави і суспільства. Воно пов'язане з політикою матеріального благополуччя населення. Держава приділяє значну увагу пенсійному забезпеченню громадян. Законодавство періодично вдосконалюється з метою справедливого визначення розмірів пенсійних виплат.

Другу групу відносин становлять відносини по наданню соціальних допомог: допомоги по тимчасовій непрацездатності; допомоги по вагітності та пологам; допомоги в зв'язку з народженням дитини, догляду за непрацездатними членами сім'ї. Порядок видачі документів, що засвідчують тимчасову непрацездатність громадян, врегульовані Інструкцією, затвердженою наказом Міністерства охорони здоров'я від 13 листопада 2001 р. № 455. Інструкція розроблена відповідно до ст. 51 Закону України "Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування в зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами, зумовленими похованням".

Це право виникає з настанням страхового випадку в період роботи (включаючи і час випробування та день звільнення), якщо інше не передбачене законодавством.

Відповідно до постанови Правління Фонду соціального страхування з питань тимчасової втрати працездатності від 16.11.2011 р. встановлено розмір допомоги на поховання 2200 грн.

Третю групу відносин складають відносини по наданню соціальних послуг. Послуга – також допомога, але у вигляді дії:

направлення для обслуговування до будинку інвалідів, осіб похилого віку, геріатричні будинки, видача карток для придбання продуктів харчування, допомога соціальних працівників тощо. Надання цих послуг регулюється Законом України “Про соціальні послуги” від 19.06.2003 р.

Четверту групу відносин складають процедурні і процесуальні відносини.

Процедурні відносини виникають з приводу встановлення певних юридичних фактів між особою та певними суб’єктами: органами РАГСу з приводу підтвердження віку, перебування у шлюбі, родинних зв’язків, встановлення факту інвалідності, її причини, документів для призначення пенсії, оформлення документів, що підтверджують факти нещасних випадків або професійних захворювань та інших юридичних фактів, внаслідок яких виникає право на отримання соціальних допомог.

Процесуальні відносини виникають з приводу розгляду спорів у сфері соціального захисту. Такі спори можуть вирішуватися і органами соціального захисту, і судами. У судах розглядається багато спорів, пов’язаних із скаргами осіб, які незадоволені розміром пенсій, надбавок до пенсій дітям війни. Особливу групу спорів складають судові справи по стягненню з підприємств, установ, організацій заборгованості із страхових внесків, а також інших грошових сум, пов’язаних із призначенням пільгових пенсій за Списками № 1 та № 2 (на 5 або 10 років раніше встановленого загального віку).

Відносини по наданню особам, які перебувають у хворобливому стані, медичної допомоги регулюються єдиною системою соціальної допомоги.

У сфері надання медичної допомоги складається цілий комплекс правовідносин: суто медичних (лікувально-профілактичних, організаційних, фінансових тощо). Медична допомога має свою специфіку, а тому, на думку деяких авторів, можна стверджувати про створення медичного права, яке склалося як самостійна галузь права. Але ця думка не є загальноприйнятою. І така галузь не набула офіційного статусу самостійної галузі права. З прийняттям Закону України “Про обов’язкове загаль-

нодержавне медичне страхування” ці відносини будуть складовими права соціального забезпечення.

Деякі автори (Б. І. Сташків) зазначають, що процесуальні відносини з приводу розгляду спорів у сфері соціального забезпечення не мають специфіки і є предметом правового регулювання адміністративного судочинства чи цивільного процесуального права. Але більшість фахівців у сфері соціального забезпечення звертають увагу на численні особливості розгляду цих справ (оскарження висновків МСЕК, змісту акта про нещасні випадки і професійні захворювання, оскарження рішень пенсійних управлінь про відмову у підвищенні розміру пенсій тощо). Саме розгляд у судах згаданих справ вимагають від судді специфічних знань законодавства. І за допомогою цивільного процесуального права належним чином на професійному рівні вирішити спір складно, а іноді й неможливо. А тому ці відносини повинні регулюватися правом соціального забезпечення.

Розділ 2. ЗАГАЛЬНООБОВ'ЯЗКОВЕ ДЕРЖАВНЕ СОЦІАЛЬНЕ СТРАХУВАННЯ

2.1. Страховий (трудоий) стаж

Значення страхового стажу як юридичного факту у соціальному забезпеченні багатогранне: він (у складі з іншими певними юридичними фактами) породжує виникнення ряду пенсійних правовідносин, впливає на основний розмір пенсії суб'єкта цих правовідносин (за віком, по інвалідності, у разі втрати годувальника), від нього залежить загальний розмір пенсії за віком. Страховий стаж є самостійним юридичним фактом у правовідносинах з соціального забезпечення. Сьогодні наявність стажу безпосередньо пов'язана зі сплатою страхових внесків на загальнообов'язкове державне пенсійне та соціальне страхування, тобто до страхового стажу зараховують лише ті періоди, протягом яких сплачувалися страхові внески. Це є принциповою відмінністю між поняттями “трудоий стаж” та “страховий стаж”. Поняття загального трудоого стажу можна визначити як сумарну тривалість роботи працівником або службовцем або в іншій суспільно-корисній діяльності, якщо їх включення в трудоий стаж передбачено чинним законодавством. Загальний трудоий стаж відрізняється від спеціального безперервного тим, що при його обчисленні тривалість перерв у трудоій діяльності, причини звільнення і характер роботи не мають значення. Трудоий стаж як правова категорія базується на фактичних обставинах, закріплених нормами права. Як юридичний факт він у сукупності з іншими правовими складами і фактичними обставинами утворює фактичний юридичний склад, який веде до виникнення або зміни окремих видів правовідносин.

Страховий стаж – період (строк), протягом якого особа підлягає загальнообов'язковому державному пенсійному страхуванню та за який щомісяця сплачені страхові внески в сумі не меншій мінімального страхового внеску. До страхового стажу для обчислення розміру пенсії за віком, з якого обчислюється розмір пенсії по інвалідності або у зв'язку зі втратою годуваль-

ника, крім наявного страхового стажу, зараховується також на загальних підставах відповідно період з дня встановлення інвалідності до досягнення застрахованою особою пенсійного віку та період з дня смерті годувальника до дати, коли годувальник досяг би пенсійного віку.

Період, протягом якого особа, яка підлягала загальнообов'язковому державному соціальному страхуванню на випадок безробіття, отримувала допомогу по безробіттю (крім одnorазової її виплати для організації безробітним підприємницької діяльності) та матеріальну допомогу у період професійної підготовки, перепідготовки або підвищення кваліфікації, включається до страхового стажу.

Час перебування на інвалідності у зв'язку з нещасним випадком на виробництві або професійним захворюванням зараховується до страхового стажу для призначення пенсії за віком, а також до страхового стажу роботи із шкідливими умовами, який дає право на призначення пенсії на пільгових умовах і у пільгових розмірах.

Страховий стаж обчислюється територіальними органами Пенсійного фонду відповідно до вимог Закону України "Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування" за даними, що містяться в системі персоніфікованого обліку, а за періоди до впровадження системи персоніфікованого обліку – на підставі документів та в порядку, визначеному законодавством, що діяло до набрання чинності цим Законом. Страховий стаж обчислюється в місяцях. Неповний місяць роботи, якщо застрахована особа підлягала загальнообов'язковому державному пенсійному страхуванню або брала добровільну участь у системі загальнообов'язкового державного пенсійного страхування, зараховується до страхового стажу як повний місяць за умови, що сума сплачених за цей місяць страхових внесків є не меншою за мінімальний страховий внесок. Якщо сума сплачених за відповідний місяць страхових внесків є меншою за мінімальний страховий внесок, цей період зараховується до страхового стажу як повний місяць за умови здійснення в порядку, визначеному правлінням Пенсійного фонду, відповідної доплати до суми страхових внесків таким чином, щоб загальна сума сплаче-

них коштів за відповідний місяць була не меншою за мінімальний страховий внесок. У разі, якщо зазначену доплату не було здійснено, до страхового стажу зараховується період, визначений за кожний місяць сплати страхових внесків за формулою:

$$ТП = Св : В,$$

де:

ТП – тривалість періоду, що зараховується до страхового стажу та визначається в місяцях;

Св – сума фактично сплачених страхових внесків за відповідний місяць;

В – мінімальний страховий внесок за відповідний місяць.

Періоди роботи після призначення пенсії зараховуються до страхового стажу на загальних підставах.

За кожний повний рік стажу роботи на підземних роботах, роботах з особливо шкідливими і особливо важкими умовами праці за Списком № 1 виробництв, робіт, професій, посад і показників, затвердженим Кабінетом Міністрів України, зайнятість на яких давала та дає право на пенсію на пільгових умовах, до страхового стажу додатково зараховується по одному року. Періоди трудової діяльності та інші періоди, що враховувалися до стажу роботи для призначення пенсії до набрання чинності цим Законом, зараховуються до страхового стажу в порядку і на умовах, передбачених законодавством, що було чинним раніше.

Для обчислення розміру пенсії визначається коефіцієнт страхового стажу із округленням до п'яти знаків після коми за формулою:

$$Кс = \frac{См \times Вс}{100\% \times 12},$$

де:

Кс – коефіцієнт страхового стажу;

См – сума місяців страхового стажу;

Вс – визначена відповідно до цього Закону величина оцінки одного року страхового стажу (у відсотках). За період

участі тільки в солідарній системі величина оцінки одного року страхового стажу дорівнює 1,35%, а за період участі в солідарній і накопичувальній системах пенсійного страхування – 1,08%. Для особи, яка брала участь у солідарній і накопичувальній системах, визначається один коефіцієнт страхового стажу як сума коефіцієнта страхового стажу за період участі тільки в солідарній системі та коефіцієнта страхового стажу, визначеного за період участі в солідарній і накопичувальній системах. Коефіцієнт страхового стажу з урахуванням періодів до набрання чинності цим Законом не може перевищувати 0,75 %, а з урахуванням страхового стажу, передбаченого абзацом десятим частини третьої ст. 24 цього Закону, – 0,85%.

Основним документом, що підтверджує стаж роботи, є трудова книжка. Тому, в разі відсутності трудової книжки, постановою Кабінету Міністрів України “Про затвердження Порядку підтвердження наявного трудового стажу для призначення пенсій за відсутності трудової книжки або відповідних записів у ній” трудовий стаж встановлюється на підставі інших документів, виданих за місцем роботи, служби, навчання, а також архівними установами. У разі, коли документи про трудовий стаж не збереглися, підтвердження трудового стажу здійснюється органами Пенсійного фонду на підставі показань свідків, а також документів, що підтверджують трудовий стаж. За відсутності трудової книжки, а також у тих випадках, коли в трудовій книжці відсутні необхідні записи або містяться неправильні чи неточні записи про періоди роботи, для підтвердження трудового стажу приймаються довідки, виписки із наказів, особові рахунки і відомості на видачу заробітної плати, посвідчення, характеристики, письмові трудові договори і угоди з відмітками про їх виконання та інші документи, які містять відомості про періоди роботи. За відсутності зазначених документів для підтвердження трудового стажу приймаються членські квитки профспілок. При цьому підтверджуються періоди роботи лише за той час, за який є відмітки про сплату членських внесків.

Час роботи осіб, які займаються підприємницькою діяльністю, заснованою на приватній власності та виключно їх праці, за період до 1 травня 1993 р., а також час роботи осіб, які

займаються веденням особистого селянського господарства, за-раховується до трудового стажу за наявності довідки Пенсійного фонду України про сплату страхових внесків. Для підтвердження часу творчої діяльності членів творчих спілок та інших творчих працівників, які не є членами творчих спілок, приймаються довідки про період сплати страхових внесків до Пенсійного фонду України.

До 1 квітня 1992 р. час творчої діяльності членів Спілки письменників, Спілки художників, Спілки композиторів, Спілки кінематографістів, Спілки театральних діячів, а також інших творчих працівників, які не є членами творчих спілок України, але об'єднані відповідними професійними комітетами, підтверджується довідками (виписками з постанов) секретаріатів правлінь творчих спілок України про встановлення творчого стажу.

Для підтвердження військової служби, служби цивільного захисту, служби в органах державної безпеки, розвідувальних органах, Держспецзв'язку приймаються військові квитки, довідки військових комісаріатів, військових частин і установ системи Міноборони, МВС, МНС, Мінінфраструктури, СБУ, Служби зовнішньої розвідки, ДПС, Управління державної охорони, Держспецзв'язку, Держприкордонслужби, ДПтС, ДСНС, довідки архівних і військово-лікувальних установ.

Час перебування в партизанських загонах і з'єднаннях у період Великої Вітчизняної війни встановлюється за довідками штабів партизанського руху або архівів (за місцем діяльності партизанських загонів і з'єднань).

Військова служба у складі діючої армії в період бойових дій, в тому числі під час виконання інтернаціонального обов'язку, зараховується до трудового стажу на підставі довідок військових комісаріатів, які видаються в порядку, що визначається Міноборони.

Для підтвердження служби в органах внутрішніх справ приймаються довідки, які видаються в порядку, що визначається МВС.

Час навчання у вищих навчальних, професійних навчально-виховних закладах, навчальних закладах підвищення кваліфікації та перепідготовки кадрів, в аспірантурі, докторантурі і

клінічній ординатурі підтверджується дипломами, посвідченнями, свідоцтвами, а також довідками та іншими документами, що видані на підставі архівних даних і містять відомості про періоди навчання.

За відсутності в документах таких відомостей для підтвердження часу навчання приймаються довідки про тривалість навчання в навчальному закладі у відповідні роки за умови, що в документах є дані про закінчення повного навчального періоду або окремих його етапів.

Тривалість тимчасової непрацездатності, яка розпочалася в період роботи, встановлюється на підставі довідок, виданих за місцем цієї роботи.

Документами, які підтверджують вік, можуть бути свідоцтво про народження або паспорт чи довідка житлово-експлуатаційних або інших організацій за місцем проживання (реєстрації) та інші.

За відсутності документів про наявний стаж роботи та неможливості їх одержання у зв'язку з воєнними діями, стихійним лихом, аваріями, катастрофами або іншими надзвичайними ситуаціями стаж роботи, який дає право на пенсію, встановлюється на підставі показань не менше двох свідків, які б знали заявника по спільній з ним роботі на одному підприємстві, в установі, організації (в тому числі колгоспі) або в одній системі. У такому ж порядку показаннями свідків підтверджується час роботи громадян із числа національних меншин, примусово виселених з місць постійного проживання в 30-40 рр. ХХ ст., а також час роботи в колгоспі до 1965 р. у випадках, коли неможливо одержати документи про наявний стаж роботи незалежно від причин відсутності необхідних документів. За відсутності документів про наявний стаж роботи і неможливості одержання їх внаслідок ліквідації підприємства, установи, організації або відсутності архівних даних з інших причин трудовий стаж встановлюється на підставі показань не менше двох свідків, які б знали заявника по спільній з ним роботі на одному підприємстві, в установі, організації (в тому числі колгоспі) або в одній системі і мали документи про свою роботу за час, стосовно якого вони підтверджують роботу заявника. За відсутності документів про

час перебування у фашистських концтаборах, гетто та інших місцях примусового утримання в період війни осіб, у тому числі дітей, примусово вивезених з тимчасово окупованої території у період Великої Вітчизняної війни, проживання в м. Ленінграді в період його блокади з 8 вересня 1941 р. по 27 січня 1944 р. зазначені періоди можуть бути встановлені на підставі показань одного або більше свідків, які мають у своєму розпорядженні відповідні документи (довідки, видані архівними установами, органами Служби безпеки, Служби зовнішньої розвідки або внутрішніх справ за місцем прибуття зазначених осіб до України, евакуаційні посвідчення, мобілізаційні розпорядження тощо).

Документи, що подаються для підтвердження трудової діяльності, повинні бути підписані посадовими особами і засвідчені печаткою. Для підтвердження трудового стажу приймаються лише ті відомості про період роботи, які внесені в довідки на підставі документів. Довідки, видані колгоспами при залишенні членом колгоспу роботи, а також довідки, видані у більш пізній період колгоспами, які згодом припинили свою діяльність, можуть братися до уваги й тоді, коли вони не містять підстав видачі. У тих випадках, коли періоди роботи зараховуються до трудового стажу на підставі показань свідків, один із яких свідчить про роботу заявника за більший період, ніж інші, встановленим вважається період, який підтверджений двома або більше свідками. Якщо ім'я, по батькові та прізвище, які зазначені в документі, що підтверджує трудовий стаж, не збігаються з ім'ям, по батькові або прізвищем особи за паспортом або свідоцтвом про народження, факт приналежності цього документа даній особі може бути встановлено у судовому порядку. У тих випадках, коли в поданому документі про стаж указано лише роки без зазначення точних дат, за дату береться 1 липня відповідного року, а якщо не зазначено число місяця, то ним вважається 15 число відповідного місяця.

Спеціальний трудовий стаж – це сумарна тривалість трудової та іншої суспільно корисної діяльності, виокремлена із загального стажу за її змістом або за умовами праці, в тому числі й кліматичними. Спеціальним стажем вважаються роботи, визначені Списками № 1 та № 2 постанови Кабінету Міністрів

України від 16 січня 2003 р. “Про затвердження списків виробництв, робіт, професій, посад і показників, зайнятість яких дає право на пенсію за віком на пільгових умовах”. Список № 1 визначає підземні, особливо шкідливі та особливо тяжкі умови праці. Список № 2 визначає інші роботи зі шкідливими і важкими умовами праці.

У стаж, що дає право на пільгове пенсійне забезпечення, включається фактичний час виконання робіт безпосередньо у виробництвах, цехах, ділянках, відділеннях за професіями і посадами, визначеними Списками № 1 і № 2, якщо працівник зайнятий на цих роботах повний робочий день. Робота за сумісництвом не зараховується до спеціального трудового стажу. Крім названих робіт, віднесених до спеціального стажу, законодавством встановлено низку інших видів робіт і професій, що за своїм змістом є спеціальним стажем (трактористи-машиністи, сільськогосподарські працівники – доярки, свинарки, робітниці текстильного виробництва).

Статті 13-14 Закону України “Про пенсійне забезпечення” чітко визначають тривалість спеціального трудового стажу і вік працівника, що дають право на пенсію на пільгових умовах (тільки для працівників, зайнятих на підземних гірських роботах і в металургії, вік не має значення). Періоди зарахування до страхового стажу згідно із законодавством, яке було чинним до 01.01.2004 р., встановлюють з урахуванням пільгового обчислення стажу, при цьому за кожний повний рік стажу роботи, до набрання чинності Закону, на підземних роботах, на роботах із особливо шкідливими і особливо важкими умовами праці за Списком № 1 виробництв, робіт, професій, посад і показників, затвердженим Кабінетом Міністрів України, зайнятість на яких давала право на пенсію на пільгових умовах, до страхового стажу додатково зараховують по одному року.

Другий вид спеціального трудового стажу, що застосовується у пенсійному забезпеченні, має назву “вислуга років”.

Вислуга років – особливий вид спеціального стажу окремих категорій працівників, який передбачає пільгове пенсійне забезпечення у зв’язку з втратою професійної працездатності й виходом на пенсію до настання віку, який дає право на пенсію за віком. Важливою умовою для призначення пенсії за

вслугу років є певний стаж роботи за спеціальністю. Однак умови призначення пенсії за заслугу років неоднакові. В одних випадках вони призначаються незалежно від віку, в інших – встановлюються вік і стаж. При цьому слід зазначити, що порядок обчислення спеціального стажу та умов, за яких визначається право на пенсію за заслугу років, передбачені положеннями Закону України “Про пенсійне забезпечення”, а страховий стаж, залежно від якого визначається розмір пенсії, обчислюється відповідно до норм Закону України “Про загальнообов’язкове державне пенсійне страхування”. Коло осіб, які мають право на пенсію за заслугу років, визначено ст. 54 і 55 Закону України “Про пенсійне забезпечення”, а також іншими спеціальними законодавчими актами, зокрема: “Про державну службу”, “Про пенсійне забезпечення військовослужбовців та осіб начальницького і рядового складу органів внутрішніх справ”, тощо.

Так, законодавство вирізняє чотири категорії працівників, які мають право на пенсію за заслугу років: військовослужбовці, службовці та працівники органів внутрішніх справ; працівники цивільної авіації та льотно-випробного складу; державні службовці, судді, працівники прокуратури і митних органів; окремі категорії працівників та спеціалістів інших галузей народного господарства. Разом з цим доцільно відмітити, що пенсія за заслугу років призначається за умови звільнення з роботи, яка дає право на даний вид пенсії. У разі зарахування після призначення пенсії за заслугу років на роботу, яка дає право на цей вид пенсії, виплата пенсії припиняється і поновлюється з дня, що йде за днем звільнення з роботи. При цьому звертаємо увагу на те, що особі не відмовляють у вже призначеній у встановленому порядку пенсії за заслугу років, а лише припиняють її виплату на період праці за спеціальністю. Якщо особа залишає місце роботи за спеціальністю, виплата вже призначеної пенсії за заслугу років поновлюється.

Розглянемо соціально-страхові відносини у сфері загальнообов’язкового державного соціального страхування.

Після прийняття 14 січня 1998 р. Основ законодавства України про загальнообов’язкове державне соціальне страхування та низки законів щодо соціального страхування (зокрема,

законів України від 2 березня 2000 р. “Про загальнообов’язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття”, від 23 вересня 1999 р. “Про загальнообов’язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності”, від 9 липня 2003 р. “Про загальнообов’язкове державне пенсійне страхування”) соціально-страхові відносини стали невід’ємною частиною предмета вітчизняного права соціального забезпечення. Основи законодавства України про загальнообов’язкове державне соціальне страхування відповідно до Конституції України визначили принципи та загальні правові, фінансові та організаційні засади загальнообов’язкового державного соціального страхування громадян в Україні.

Залежно від страхового випадку є такі види загальнообов’язкового державного соціального страхування: пенсійне страхування; страхування у зв’язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами, зумовленими похованням; страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності; страхування на випадок безробіття.

Загальнообов’язкове державне соціальне страхування – система прав, обов’язків і гарантій, яка передбачає надання соціального захисту, що включає матеріальне забезпечення громадян у разі хвороби, повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та інших випадках, передбачених законом, за рахунок грошових фондів, що формуються шляхом сплати страхових внесків власником або уповноваженим ним органом, громадянами, а також бюджетних та інших джерел, передбачених законом.

Законодавство України про загальнообов’язкове державне соціальне страхування складається з цих Основ та прийнятих відповідно до них законів, інших нормативно-правових актів, що регулюють відносини у сфері загальнообов’язкового державного соціального страхування. Розглянемо кожен з видів загальнообов’язкового державного соціального страхування.

2.2. Загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття

Одним з видів загальнообов'язкового державного соціального страхування є страхування на випадок безробіття. Правове регулювання надання матеріального забезпечення та соціальних послуг передбачено Законом України “Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття” (далі – Закон) та Законом України “Про зайнятість населення”.

Право на матеріальне забезпечення на випадок безробіття та соціальні послуги за цим Законом має застрахована особа, тобто фізична особа, яка відповідно до законодавства підлягає загальнообов'язковому державному соціальному страхуванню і сплачує (сплачувала) та/або за яку сплачується чи сплачувався у встановленому законом порядку єдиний внесок.

Право на забезпечення та соціальні послуги відповідно до цього Закону мають:

молодь, яка закінчила або припинила навчання у загальноосвітніх, професійно-технічних і вищих навчальних закладах, звільнилася із строкової військової або альтернативної (невійськової) служби і потребує сприяння у працевлаштуванні на перше робоче місце у разі реєстрації в установленому порядку відповідних осіб як безробітних;

члени особистого селянського та фермерського господарства, якщо вони не є найманими працівниками, громадяни України, які працюють за межами України та не застраховані в системі соціального страхування на випадок безробіття країни, в якій вони перебувають, мають право на забезпечення за цим Законом за умови сплати страхових внесків, якщо інше не передбачено міжнародним договором України, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України;

працюючі пенсіонери у разі звернення до державної служби зайнятості за сприянням у працевлаштуванні мають право на соціальні послуги щодо пошуку підходящої роботи, перенавчання та підвищення кваліфікації, а також на інформаційні та консультаційні послуги, пов'язані з працевлаштуванням профілактичні заходи.

Страховання на випадок безробіття здійснюється за принципами: надання державних гарантій реалізації застрахованими особами своїх прав; обов'язковості страхування на випадок безробіття всіх працюючих на умовах трудового договору (контракту) та на інших підставах, передбачених законодавством про працю, за цивільно-правовим договором, військовослужбовців (крім військовослужбовців строкової служби), осіб, які забезпечують себе роботою самостійно, фізичних осіб – підприємців, а також добровільності такого страхування громадянами України, які працюють за межами України, членами особистого селянського та фермерського господарства, якщо вони не є найманими працівниками; цільового використання коштів страхування на випадок безробіття; солідарності та субсидування; обов'язковості фінансування Фондом загальнообов'язкового державного соціального страхування України на випадок безробіття витрат, пов'язаних із наданням матеріального забезпечення у випадку безробіття та соціальних послуг в обсягах, передбачених цим Законом; паритетності в управлінні страхуванням на випадок безробіття держави, представників застрахованих осіб та роботодавців; диференціації розмірів виплати допомоги по безробіттю залежно від страхового стажу та тривалості безробіття.

Суб'єктами страхування на випадок безробіття є застраховані особи, а у випадках, передбачених цим Законом, також члени їх сімей та інші особи, страхувальники та страховик.

Страховик – Фонд загальнообов'язкового державного соціального страхування України на випадок безробіття.

Об'єкт страхування на випадок безробіття – страховий випадок, із настанням якого у застрахованій особі (члена її сім'ї, іншої особи) виникає право на отримання матеріального забезпечення на випадок безробіття та надання соціальних послуг.

Страхованню на випадок безробіття підлягають особи, які працюють на умовах трудового договору (контракту), цивільно-правового договору, включаючи тих, які проходять альтернативну (невійськову) службу, а також тих, які працюють неповний робочий день або неповний робочий тиждень, та на ін-

ших підставах, передбачених законодавством про працю, військовослужбовці (крім військовослужбовців строкової служби), особи, які забезпечують себе роботою самостійно, та фізичні особи – підприємці.

Право на матеріальне забезпечення на випадок безробіття (далі – забезпечення) та соціальні послуги мають застраховані особи. Право на забезпечення та соціальні послуги відповідно до цього Закону має також молодь, яка закінчила або припинила навчання у загальноосвітніх, професійно-технічних і вищих навчальних закладах, звільнилася із строкової військової або альтернативної (невійськової) служби і потребує сприяння у працевлаштуванні на перше робоче місце у разі реєстрації в установленому порядку відповідних осіб як безробітних; члени особистого селянського та фермерського господарства, якщо вони не є найманими працівниками, громадяни України, які працюють за межами України та не застраховані в системі соціального страхування країни на випадок безробіття, в якій вони перебувають, мають право на забезпечення за цим Законом за умови сплати страхових внесків, якщо інше не передбачено міжнародним договором України, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України; пенсіонери, які працюють, у разі звернення до державної служби зайнятості за сприянням у працевлаштуванні мають право на соціальні послуги щодо пошуку підходящої роботи, перенавчання та підвищення кваліфікації, а також на інформаційні та консультаційні послуги, пов'язані з працевлаштуванням профілактичні заходи.

Видами забезпечення за цим Законом є: допомога по безробіттю, у тому числі одноразова її виплата для організації безробітним підприємницької діяльності; допомога на поховання у разі смерті безробітного або особи, яка перебувала на його утриманні.

Видами соціальних послуг є:

професійна підготовка або перепідготовка, підвищення кваліфікації у професійно-технічних та вищих навчальних закладах, у тому числі в навчальних закладах державної служби зайнятості, на підприємствах, в установах, організаціях; профорієнтація; пошук підходящої роботи та сприяння у працевлаштуванні, у тому числі шляхом організації громадських робіт для

безробітних; надання роботодавцям – суб'єктам малого підприємництва, які працевлаштовують безробітних, строком не менше ніж на два роки за направленням територіальних органів центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері зайнятості населення та трудової міграції, на нові робочі місця в пріоритетних видах економічної діяльності щомісяця компенсуються фактичні витрати у розмірі єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування за відповідну особу за місяць, за який він сплачений; надання громадянам віком старше 45 років, страховий стаж яких становить не менше 15 років, ваучера для підтримання їх конкурентоспроможності шляхом перепідготовки, спеціалізації, підвищення кваліфікації за професіями та спеціальностями для пріоритетних видів економічної діяльності; інформаційні та консультативні послуги, пов'язані з працевлаштуванням.

2.3. Загальнообов'язкове державне соціальне страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами, зумовленими похованням

Загальнообов'язкове державне соціальне страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами, зумовленими похованням, передбачає матеріальне забезпечення громадян у зв'язку з втратою заробітної плати (доходу) внаслідок тимчасової втрати працездатності (включаючи догляд за хворою дитиною, дитиною-інвалідом, хворим членом сім'ї), вагітності та пологів, часткову компенсацію витрат, пов'язаних із смертю застрахованої особи або членів її сім'ї, а також надання соціальних послуг за рахунок бюджету Фонду соціального страхування з тимчасової втрати працездатності, що формується шляхом сплати страхових внесків роботодавцем, громадянами, а також за рахунок інших джерел, передбачених Законом України "Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами, зумовленими похованням".

Суб'єктом загальнообов'язкового державного соціального страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами, зумовленими похованням, є застрахована особа або інша особа у випадках, передбачених Законом, страхувальник та страховик. Застрахована особа – найманий працівник, а у випадках, передбачених цим Законом, також інші особи (громадяни України, іноземці, особи без громадянства та члени їх сімей, які проживають в Україні, якщо інше не передбачено міжнародним договором України, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України), на користь яких здійснюється загальнообов'язкове державне соціальне страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами, зумовленими похованням.

Право на матеріальне забезпечення та соціальні послуги мають застраховані громадяни України, іноземці, особи без громадянства та члени їх сімей, які проживають в Україні, якщо інше не передбачено міжнародним договором України, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України; особи, які не підлягають загальнообов'язковому державному соціальному страхуванню у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами, зумовленими похованням, мають право на матеріальне забезпечення та соціальні послуги за цим Законом за умови сплати страхових внесків до Фонду соціального страхування з тимчасової втрати працездатності; застрахованим особам (крім добровільно застрахованих та застрахованих, які знаходились у страхових випадках, передбачених цим Законом, або у відпустці по догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку), які сплачують страхові внески менше повних шести календарних місяців протягом останніх дванадцяти календарних місяців перед настанням страхового випадку, допомога по тимчасовій непрацездатності, вагітності та пологах відповідно до цього Закону виплачується виходячи з фактичної заробітної плати, з якої було сплачено страхові внески, але не вище розміру мінімальної заробітної плати, встановленої на час настання страхового випадку; особи, які застраховані на добровільних засадах у Фонді соціального страхування з тимчасової втрати працездатності, та фізичні особи – підприємці, які

сплачують єдиний податок (крім осіб, які знаходились у страхових випадках, передбачених цим Законом, або у відпустці по догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку), мають право на матеріальне забезпечення та соціальні послуги за цим Законом за умови сплати страхових внесків (встановленого розміру єдиного податку) не менше повних шести календарних місяців протягом останніх дванадцяти календарних місяців перед настанням страхового випадку.

Загальнообов'язкове державне соціальне страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами, зумовленими похованням, здійснюється за принципами:

1) законодавчого визначення умов і порядку здійснення загальнообов'язкового державного соціального страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами, зумовленими похованням;

2) обов'язковості страхування осіб і добровільності страхування осіб, зазначених у законодавстві;

3) державних гарантій реалізації застрахованими особами своїх прав;

4) обов'язковості фінансування Фондом соціального страхування з тимчасової втрати працездатності витрат, пов'язаних із наданням матеріального забезпечення та соціальних послуг;

5) формування та використання страхових коштів на засадах солідарності та субсидування;

6) цільового використання коштів загальнообов'язкового державного соціального страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами, зумовленими похованням;

7) паритетності в управлінні Фондом соціального страхування з тимчасової втрати працездатності представників держави, застрахованих осіб та роботодавців;

8) відповідальності роботодавців та Фонду соціального страхування з тимчасової втрати працездатності за реалізацію права застрахованої особи на матеріальне забезпечення та соціальні послуги за цим Законом.

Загальнообов'язковому державному соціальному стра-

хуванню у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами, зумовленими похованням, підлягають:

1) особи, які працюють на умовах трудового договору (контракту) на підприємствах, в установах, організаціях незалежно від форм власності та господарювання або у фізичних осіб, у тому числі в іноземних дипломатичних та консульських установах, інших представництвах нерезидентів, а також обрані на виборні посади в органах державної влади, місцевого самоврядування та в інших;

2) члени колективних підприємств, сільськогосподарських та інших виробничих кооперативів;

3) громадяни України, які працюють за межами території України і не застраховані в системі соціального страхування країни, в якій вони перебувають, мають право на матеріальне забезпечення та соціальні послуги відповідно до цього Закону за умови сплати страхових внесків до Фонду соціального страхування з тимчасової втрати працездатності відповідно до чинного законодавства, якщо інше не передбачено міжнародними договорами України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України.

Особи, які забезпечують себе роботою самостійно (особи, які займаються підприємницькою, адвокатською, нотаріальною, творчою та іншою діяльністю, пов'язаною з одержанням доходу безпосередньо від цієї діяльності, в тому числі, члени творчих спілок, творчі працівники, які не є членами творчих спілок), мають право на матеріальне забезпечення та соціальні послуги відповідно до цього Закону за умови сплати страхових внесків до Фонду соціального страхування з тимчасової втрати працездатності відповідно до чинного законодавства.

Особам, які підлягають загальнообов'язковому державному соціальному страхуванню у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами, зумовленими похованням, видається свідоцтво про загальнообов'язкове державне соціальне страхування, яке є єдиним для всіх видів страхування. Порядок видачі та зразок свідоцтва про загальнообов'язкове державне соціальне страхування затверджуються Кабінетом Міністрів України.

За загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами, зумовленими похованням, надаються такі види матеріального забезпечення та соціальних послуг:

1) допомога по тимчасовій непрацездатності (включаючи догляд за хворою дитиною);

2) допомога у зв'язку з вагітністю та пологами;

3) допомога на поховання (крім поховання пенсіонерів, безробітних та осіб, які померли від нещасного випадку на виробництві);

4) забезпечення оздоровчих заходів (оплата путівок на санаторно-курортне лікування застрахованим особам та членам їх сімей, до дитячих оздоровчих закладів, утримання санаторіїв-профілакторіїв, надання соціальних послуг у позашкільній роботі з дітьми, у тому числі, придбання дитячих новорічних подарунків).

Допомога по тимчасовій непрацездатності надається застрахованій особі у формі матеріального забезпечення, яке повністю або частково компенсує втрату заробітної плати (доходу), у разі настання в неї одного з таких страхових випадків:

1) тимчасової непрацездатності внаслідок захворювання або травми, не пов'язаної з нещасним випадком на виробництві;

2) необхідності догляду за хворою дитиною;

3) необхідності догляду за хворим членом сім'ї;

4) догляду за дитиною віком до трьох років або дитиною-інвалідом віком до 18 років у разі хвороби матері або іншої особи, яка доглядає за цією дитиною;

5) карантину, накладеного органами санітарно-епідеміологічної служби;

6) тимчасового переведення застрахованої особи відповідно до медичного висновку на легшу, нижчеоплачувану роботу;

7) протезування з поміщенням у стаціонар протезно-ортопедичного підприємства;

8) санаторно-курортного лікування.

Допомога по тимчасовій непрацездатності внаслідок захворювання або травми, не пов'язаної з нещасним випадком на виробництві та професійним захворюванням, виплачується Фо-

ндом застрахованим особам, починаючи з шостого дня непрацездатності за весь період до відновлення працездатності або до встановлення медико-соціальною експертною комісією (далі – МСЕК) інвалідності (встановлення іншої групи, підтвердження раніше встановленої групи інвалідності), незалежно від звільнення застрахованої особи в період втрати працездатності у порядку та розмірах, встановлених законодавством.

Оплата перших п'яти днів тимчасової непрацездатності внаслідок захворювання або травми, не пов'язаної з нещасним випадком на виробництві, здійснюється за рахунок коштів роботодавця у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України. Допомога по тимчасовій непрацездатності внаслідок захворювання або травми, не пов'язаної з нещасним випадком на виробництві, виплачується Фондом застрахованим інвалідам, починаючи з першого дня непрацездатності за весь період до відновлення працездатності незалежно від звільнення застрахованої особи в період втрати працездатності у порядку та розмірах, встановлених законодавством.

Застрахованим особам, які працюють на сезонних і тимчасових роботах, допомога по тимчасовій непрацездатності внаслідок захворювання або травми, не пов'язаної з нещасним випадком на виробництві, надається не більш як за 75 календарних днів протягом календарного року. Допомога по тимчасовій непрацездатності по догляду за хворою дитиною віком до 14 років виплачується застрахованій особі з першого дня за період, протягом якого дитина за висновком лікаря потребує догляду, але не більш як за 14 календарних днів. Допомога по тимчасовій непрацездатності по догляду за хворою дитиною віком до 14 років, якщо вона потребує стаціонарного лікування, виплачується застрахованій особі з першого дня за весь час її перебування в стаціонарі разом із хворою дитиною. Застрахованим особам, які працюють на сезонних і тимчасових роботах, у разі здійснення догляду за хворою дитиною віком до 14 років допомога по тимчасовій непрацездатності призначається і виплачується не більш як за 75 календарних днів протягом календарного року.

Допомога по тимчасовій непрацездатності по догляду за

хворим членом сім'ї (крім догляду за хворою дитиною віком до 14 років) надається застрахованій особі з першого дня, але не більш як за три календарні дні, а у виняткових випадках, з урахуванням тяжкості хвороби члена сім'ї та побутових обставин, – не більш як за сім календарних днів. Допомога по тимчасовій непрацездатності в разі захворювання матері або іншої особи, яка фактично здійснює догляд за дитиною віком до трьох років або дитиною-інвалідом віком до 18 років, надається застрахованій особі, яка здійснює догляд за дитиною, з першого дня за весь період захворювання. Допомога по тимчасовій непрацездатності по догляді за хворою дитиною віком до 14 років, по догляді за хворим членом сім'ї та в разі захворювання матері або іншої особи, яка фактично здійснює догляд за дитиною віком до трьох років або дитиною-інвалідом віком до 18 років, не надається, якщо застрахована особа перебувала у цей час у щорічній (основній чи додатковій) відпустці, додатковій відпустці у зв'язку з навчанням або творчій відпустці. Якщо тимчасова непрацездатність застрахованої особи викликана карантинном, накладеним органами санітарно-епідеміологічної служби, надається допомога по тимчасовій непрацездатності з першого дня за весь час відсутності на роботі з цієї причини. У разі тимчасового переведення застрахованої особи відповідно до медичного висновку на легшу, нижчеоплачувану роботу цій особі надається допомога по тимчасовій непрацездатності з першого дня за час такої роботи, але не більш як за два місяці. Ця допомога обчислюється за загальними правилами, але надається в розмірі, який разом із заробітком за тимчасово виконувану роботу не може перевищувати суми повного заробітку до часу переведення. Допомога по тимчасовій непрацездатності в разі здійснення протезування за медичними показаннями в стаціонарі протезно-ортопедичного підприємства надається застрахованій особі з першого дня за весь період перебування в цьому підприємстві з урахуванням часу на проїзд до протезно-ортопедичного підприємства і назад. Допомога по тимчасовій непрацездатності в разі здійснення санаторно-курортного лікування надається застрахованій особі, якщо тривалість щорічної (основної та додаткової) відпустки недостатня для лікування та проїзду до санатор-

но-курортного закладу і назад. Застрахованій особі, яка направ- ляється на лікування в реабілітаційне відділення санаторно- курортного закладу після перенесених захворювань і травм безпосередньо із стаціонару лікувального закладу, допомога по тимчасовій непрацездатності надається за весь час перебування у санаторно-курортному закладі (з урахуванням часу на проїзд до санаторно-курортного закладу і у зворотному напрямку).

Допомога по тимчасовій непрацездатності застрахованій особі, яка виховує дитину-інваліда віком до 18 років, надається за весь період санаторно-курортного лікування дитини-інваліда (з урахуванням часу на проїзд до санаторно-курортного закладу і назад) за наявності медичного висновку про необхідність стороннього догляду за нею.

У разі настання тимчасової непрацездатності застрахованої особи у період вирішення спору про незаконність її звільнення з роботи допомога по тимчасовій непрацездатності надається за умови поновлення застрахованої особи на роботі з дня винесення такого рішення відповідним органом. Допомога по тимчасовій непрацездатності не надається:

1) у разі одержання застрахованою особою травм або її захворювання при вчиненні нею злочину;

2) у разі навмисного заподіяння шкоди своєму здоров'ю з метою ухилення від роботи чи інших обов'язків або симуляції хвороби;

3) за час перебування під арештом і проведення судово-медичної експертизи;

4) за час примусового лікування, призначеного за постановою суду;

5) у разі тимчасової непрацездатності у зв'язку із захворюванням або травмою, що сталися внаслідок алкогольного, наркотичного, токсичного сп'яніння або дій, пов'язаних з таким сп'янінням;

6) за період перебування застрахованої особи у відпустці без збереження заробітної плати, творчій відпустці, додатковій відпустці у зв'язку з навчанням.

Допомога по тимчасовій непрацездатності виплачується застрахованим особам залежно від страхового стажу в таких

розмірах: 60 % середньої заробітної плати (доходу) – застрахованим особам, які мають страховий стаж до п'яти років; 80 % середньої заробітної плати (доходу) – застрахованим особам, які мають страховий стаж від п'яти до восьми років; 100 % середньої заробітної плати (доходу) – застрахованим особам, які мають страховий стаж понад вісім років; 100 % середньої заробітної плати (доходу) – застрахованим особам, віднесеним до 1-4 категорій осіб, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи; одному з батьків або особі, яка їх замінює та доглядає хвору дитину віком до 14 років, яка потерпіла від Чорнобильської катастрофи; ветеранам війни та особам, на яких поширюється чинність Закону України “Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту”; особам, віднесеним до жертв нацистських переслідувань відповідно до Закону України “Про жертви нацистських переслідувань”; донорам, які мають право на пільгу, передбачену ст. 10 Закону України “Про донорство крові та її компонентів”.

Сума допомоги по тимчасовій непрацездатності (включаючи догляд за хворою дитиною або хворим членом сім'ї) у розрахунок на місяць не повинна перевищувати розміру максимальної величини (граничної суми) місячної заробітної плати (доходу), з якої сплачувались страхові внески на загальнообов'язкове державне соціальне страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами, зумовленими похованням.

Цим Законом також передбачені умови надання і тривалість виплати допомоги у зв'язку з вагітністю та пологами. Допомога у зв'язку з вагітністю та пологами надається застрахованій особі у формі матеріального забезпечення, яке компенсує втрату заробітної плати (доходу) за період відпустки у зв'язку з вагітністю та пологами. Допомога у зв'язку з вагітністю та пологами застрахованій особі виплачується за весь період відпустки у зв'язку з вагітністю та пологами, тривалість якої становить 70 календарних днів до пологів і 56 (у разі ускладнених пологів або народження двох чи більше дітей – 70) календарних днів після пологів. Жінкам, віднесеним до 1-4 категорій осіб, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи, допомога у зв'язку з вагітністю та пологами виплачується за 180 ка-

лендарних днів зазначеної відпустки (90 – до пологів та 90 – після пологів). Розмір зазначеної допомоги обчислюється сумарно та надається застрахованій особі в повному обсязі незалежно від кількості днів відпустки, фактично використаних до пологів. Допомога у зв'язку з вагітністю та пологами виплачується застрахованій особі, яка усиновила дитину протягом двох місяців з дня її народження, зазначеного у свідоцтві про народження, за період з дня усиовлення і до закінчення 56 календарних днів (70 календарних днів у разі одночасного усиовлення двох і більше дітей, 90 календарних днів – для жінок, віднесених до 1-4 категорій осіб, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи). У разі надання застрахованій особі відпустки у зв'язку з вагітністю та пологами у період її тимчасової непрацездатності листок непрацездатності по тимчасовій непрацездатності закривається із дня настання цієї відпустки видається інший. У разі надання застрахованій особі відпустки у зв'язку з вагітністю та пологами у період простою підприємства, установи, організації не з вини застрахованої особи, щорічної (основної чи додаткової) відпустки, відпустки без збереження заробітної плати, додаткової відпустки у зв'язку з навчанням, творчої відпустки допомога у зв'язку з вагітністю та пологами надається з дня виникнення права на відпустку у зв'язку з вагітністю та пологами. За період відпустки у зв'язку з вагітністю та пологами, що збігається з відпусткою по догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку, допомога у зв'язку з вагітністю та пологами виплачується незалежно від допомоги по догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку.

Допомога у зв'язку з вагітністю та пологами надається застрахованій особі у розмірі 100 % середньої заробітної плати (доходу), обчисленої відповідно до Закону, і не залежить від страхового стажу. Таким чином, при обчисленні середньої заробітної плати (доходу) для забезпечення допомоги по тимчасовій непрацездатності, у зв'язку з вагітністю та пологами враховуються усі види заробітної плати (доходу) в межах граничної суми місячної заробітної плати (доходу) за відпрацьованим часом, на яку нараховуються страхові внески на загальнообов'язкове державне соціальне страхування у зв'язку з тимча-

совою втратою працездатності та витратами, зумовленими похованням. Порядок обчислення середньої заробітної плати для надання допомоги по тимчасовій непрацездатності, у зв'язку з вагітністю та пологами визначається постановою Кабінету Міністрів України від 26 вересня 2001 р. № 1266. Сума допомоги у зв'язку з вагітністю та пологами у розрахунку на місяць не повинна перевищувати розміру максимальної величини (граничної суми) місячної заробітної плати (доходу), з якої сплачувались страхові внески на загальнообов'язкове державне соціальне страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами, зумовленими похованням. Статтею 45 цього Закону встановлено право на допомогу на поховання у разі смерті застрахованої особи, а також членів сім'ї, які перебували на її утриманні: 1) дружини (чоловіка); 2) дітей, братів, сестер та онуків, які не досягли 18 років або старших цього віку, якщо вони стали інвалідами до 18 років (братів, сестер та онуків за умови, що вони не мають працездатних батьків), а студентів та учнів середніх професійно-технічних та вищих навчальних закладів з денною формою навчання до 23 років; 3) батька, матері; 4) діда та баби за прямою лінією спорідненості. Не вважаються такими, що перебували на утриманні застрахованої особи, члени сім'ї, які мали самостійні джерела засобів до існування (одержували заробітну плату, пенсію тощо). Допомога надається застрахованій особі, члену її сім'ї або іншим юридичним чи фізичним особам, які здійснили поховання. Допомога на поховання застрахованої особи або особи, яка перебувала на її утриманні, надається в розмірі, що встановлюється правлінням Фонду, але не менше розміру прожиткового мінімуму, встановленого законом.

Крім матеріального забезпечення застрахованих осіб Законом України "Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами, зумовленими похованням" передбачене санаторно-курортне лікування та оздоровлення. Для забезпечення відновлення здоров'я застрахована особа та члени її сім'ї (а також особа, яка навчається у вищому навчальному закладі) мають право на отримання санаторно-курортного лікування, оздоров-

лення в спеціалізованих оздоровчих закладах (у тому числі дитячих) у межах асигнувань, установлених бюджетом Фонду на зазначені цілі, та в порядку і на умовах, визначених правлінням Фонду. Надання послуг застрахованим особам, пов'язаних із санаторно-курортним лікуванням, здійснюється за наявності медичних показань. Обсяг коштів для забезпечення оздоровчих заходів визначається бюджетом Фонду.

2.4. Загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності

Одним із видів загальнообов'язкового державного соціального страхування є страхування від нещасного випадку та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності. Правове регулювання надання матеріального забезпечення та соціальних послуг передбачено Законом України “Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності”.

Завданнями страхування від нещасного випадку є: проведення профілактичних заходів, спрямованих на усунення шкідливих і небезпечних виробничих факторів, запобігання нещасним випадкам на виробництві, професійним захворюванням та іншим випадкам загрози здоров'ю застрахованих, викликаним умовами праці; відновлення здоров'я та працездатності потерпілих на виробництві після нещасних випадків або професійних захворювань; відшкодування шкоди, пов'язаної з втратою застрахованими особами заробітної плати або відповідної її частини під час виконання трудових обов'язків, надання їм соціальних послуг у зв'язку з ушкодженням здоров'я, а також у разі їх смерті здійснення страхових виплат непрацездатним членам їх сімей.

Основними принципами страхування від нещасного випадку є: паритетність держави, представників застрахованих осіб та роботодавців в управлінні страхуванням від нещасного

випадку;

своєчасне та повне відшкодування шкоди страховиком;
обов'язковість страхування від нещасного випадку осіб, які працюють на умовах трудового договору (контракту) та інших підставах, передбачених законодавством про працю, а також добровільність такого страхування для осіб, які забезпечують себе роботою самостійно, та громадян – суб'єктів підприємницької діяльності;

надання державних гарантій реалізації застрахованими громадянами своїх прав;

обов'язковість сплати страхувальником страхових внесків;
формування та витрачання страхових коштів на солідарній основі;

диференціювання страхового тарифу з урахуванням умов і стану безпеки праці, виробничого травматизму та професійна економічна заінтересованість суб'єктів страхування в поліпшенні умов і безпеки праці;

цільове використання коштів страхування від нещасного випадку.

Держава гарантує усім застрахованим громадянам забезпечення прав у страхуванні від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання.

Суб'єктами страхування від нещасного випадку є застраховані громадяни, а в окремих випадках – члени їх сімей та інші особи, страхувальники та страховик.

Застрахованою є фізична особа, на користь якої здійснюється страхування.

Страхувальниками є роботодавці, а в окремих випадках – застраховані особи.

Страховиком є Фонд соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань України (далі – Фонд соціального страхування від нещасних випадків).

Об'єктом страхування від нещасного випадку є життя застрахованого, його здоров'я та працездатність.

Обов'язковому страхуванню від нещасного випадку підлягають:

1) особи, які працюють на умовах трудового договору (контракту) або на інших підставах, передбачених законодавством про працю;

2) учні та студенти навчальних закладів, клінічні ординатори, аспіранти, докторанти, залучені до будь-яких робіт під час, перед або після занять; під час занять, коли вони набувають професійних навичок; у період проходження виробничої практики (стажування), виконання робіт на підприємствах;

3) особи, які утримуються у виправних, лікувально-трудовах, виховно-трудовах закладах та залучаються до трудової діяльності на виробництві цих установ або на інших підприємствах за спеціальними договорами;

4) особи, які забезпечують себе роботою самостійно – займаються адвокатською, нотаріальною, творчою та іншою діяльністю, пов'язаною з отриманням доходу безпосередньо від цієї діяльності; члени фермерського господарства, особистого селянського господарства, якщо вони не є найманими працівниками;

5) громадяни – суб'єкти підприємницької діяльності.

Заподіяння шкоди зародку внаслідок травмування на виробництві або професійного захворювання жінки під час її вагітності, у зв'язку з чим дитина народилася інвалідом, прирівнюється до нещасного випадку, який трапився із застрахованим. Така дитина відповідно до медичного висновку вважається застрахованою до 18 років або до закінчення навчання, але не більш як до досягнення 23 років їй надається допомога Фонду соціального страхування від нещасних випадків.

Соціальний ризик є передумовою існування загальнообов'язкового державного соціального страхування від нещасного випадку та професійного захворювання, що спричинили втрату працездатності.

Страховим випадком є нещасний випадок на виробництві або професійне захворювання, що спричинили застрахованому професійно зумовлену фізичну чи психічну травму за обставин, перелік яких визначається Кабінетом Міністрів України, з настанням яких виникає право застрахованої особи на отримання матеріального забезпечення та/або соціальних по-

слуг. Професійне захворювання є страховим випадком також у разі його встановлення чи виявлення в період, коли потерпілий не перебував у трудових відносинах з підприємством, на якому він захворів.

Нещасний випадок або професійне захворювання, яке сталося внаслідок порушення нормативних актів про охорону праці застрахованим, також є страховим випадком. Порушення правил охорони праці застрахованим, яке спричинило нещасний випадок або професійне захворювання, не звільняє страховика від виконання зобов'язань перед потерпілим. Факт нещасного випадку на виробництві або професійного захворювання розслідується у порядку, затвердженому Кабінетом Міністрів України, відповідно до Закону України “Про охорону праці” та “Порядку проведення розслідування та ведення обліку нещасних випадків, професійних захворювань і аварій на виробництві”, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України.

Дія цього Порядку поширюється на:

1) власників підприємств або уповноважені ними органи (далі – роботодавці);

2) працівників, у тому числі іноземців та осіб без громадянства, які відповідно до законодавства уклали з роботодавцем трудовий договір (контракт) або фактично допущені до роботи роботодавцем;

3) фізичних осіб – підприємців;

4) членів фермерського господарства, членів особистого селянського господарства, осіб, які працюють за договором, укладеним відповідно до законодавства (далі – особи, які забезпечують себе роботою самостійно), а також на працівників дипломатичної служби під час роботи у закордонній дипломатичній установі України та осіб, які відповідно до законодавства про працю працюють за трудовим договором (контрактом) у військових частинах (підрозділах) або на підприємствах, в установах та організаціях, що належать до сфери управління Міноборони, МВС, Держспецтрансслужби, СБУ, Служби зовнішньої розвідки, Адміністрації Держприкордонслужби, ДПтС, ДСНС, Держспецзв'язку. Порядок проведення розслідування та ведення обліку нещасних випадків, що сталися з вихованцями,

учнями, студентами, курсантами, слухачами, стажистами, клінічними ординаторами, аспірантами, докторантами під час навчально-виховного процесу, визначається МОНмолодьспортом за погодженням із відповідним профспілковим органом. Розслідування та облік нещасних випадків, що сталися з працівниками під час прямування на роботу чи з роботи пішки, на громадському, власному або іншому транспортному засобі, що не належить підприємству і не використовується в інтересах підприємства, проводяться згідно з порядком розслідування та обліку нещасних випадків невиробничого характеру. Розслідування нещасних випадків та професійних захворювань, що сталися з працівниками, які перебували у відрядженні за кордоном, проводиться згідно з цим Порядком, якщо інше не передбачене міжнародними договорами України.

Розслідування проводиться у разі виникнення нещасного випадку, а саме обмеженої в часі події або раптового впливу на працівника небезпечного виробничого фактора чи середовища у процесі виконання ним трудових обов'язків, внаслідок яких зафіксовано шкоду здоров'ю, зокрема, від одержання поранення, травми, у тому числі, внаслідок тілесних ушкоджень, гострого професійного захворювання і гострого професійного та інших отруєнь, одержання сонячного або теплового удару, опіку, обмороження, а також у разі утоплення, ураження електричним струмом, блискавкою та іонізуючим випромінюванням, одержання інших ушкоджень внаслідок аварії, пожежі, стихійного лиха (землетрусу, зсуву, повені, урагану тощо), контактів з представниками тваринного і рослинного світу, які призвели до втрати працівником працездатності на один робочий день чи більше або до необхідності переведення його на іншу (легшу) роботу не менш як на один робочий день, зникнення, а також настання смерті працівника під час виконання ним трудових (посадових) обов'язків.

До гострого професійного отруєння належить захворювання, що виникло після однократного впливу на працівника шкідливої речовини (речовин). До гострого професійного захворювання належить захворювання, що виникло після однократного (протягом не більш як однієї робочої зміни) впливу

шкідливих факторів фізичного, біологічного та хімічного характеру. Про кожний нещасний випадок потерпілий або працівник, який його виявив, чи інша особа – свідок нещасного випадку повинні негайно повідомити керівника робіт, який безпосередньо здійснює контроль за станом охорони праці на робочому місці (далі – безпосередній керівник робіт), чи іншу уповноважену особу підприємства і вжити заходів до надання необхідної допомоги потерпілому.

У разі настання нещасного випадку безпосередній керівник робіт зобов'язаний:

терміново організувати надання першої невідкладної допомоги потерпілому, забезпечити у разі потреби його доставку до лікувально-профілактичного закладу;

негайно повідомити роботодавця про те, що сталося;

зберегти до прибуття комісії з розслідування (спеціального розслідування) нещасного випадку обстановку на робочому місці та машини, механізми, обладнання, устаткування у такому стані, в якому вони були на момент настання нещасного випадку (якщо це не загрожує життю чи здоров'ю інших працівників і не призведе до більш тяжких наслідків та порушення виробничих процесів), а також вжити заходів до недопущення подібних нещасних випадків.

Лікувально-профілактичний заклад повинен передати протягом доби з використанням засобів зв'язку та на паперовому носії екстрене повідомлення про звернення потерпілого з посиланням на нещасний випадок на виробництві:

1) підприємству, де працює потерпілий;

2) робочому органів виконавчої дирекції Фонду соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань (далі – Фонд) за місцезнаходженням підприємства, де працює потерпілий, або за місцем настання нещасного випадку з фізичною особою – підприємцем або особою, яка забезпечує себе роботою самостійно;

3) територіальному органів Держгірпромнагляду за місцем настання нещасного випадку;

4) закладові державної санітарно-епідеміологічної служби, який здійснює державний санітарно-епідеміологічний на-

гляд за підприємством, де працює потерпілий, або такому закладові за місцем настання нещасного випадку з фізичною особою – підприємцем або особою, яка забезпечує себе роботою самостійно, у разі виявлення гострого професійного захворювання (отруєння).

Лікувально-профілактичний заклад обов'язково проводить у порядку, встановленому МОЗ, необхідні дослідження і складає протокол про наявність в організмі потерпілого алкоголю (наркотичних засобів чи отруйних речовин) та визначає ступінь його сп'яніння. Відповідний висновок чи витяг з протоколу, а також висновок про ступінь тяжкості подаються на запит роботодавця, Фонду до утворення комісії з проведення розслідування нещасного випадку або голови комісії після її утворення протягом однієї доби з моменту одержання запиту.

Роботодавець, одержавши повідомлення про нещасний випадок, зобов'язаний:

протягом однієї години передати з використанням засобів зв'язку та протягом доби на паперовому носії повідомлення про нещасний випадок Фондові за місцезнаходженням підприємства, на якому стався нещасний випадок;

керівникові первинної організації профспілки незалежно від членства потерпілого в профспілці (у разі наявності на підприємстві кількох профспілок – керівникові профспілки, членом якої є потерпілий, а у разі відсутності профспілки – уповноваженій найманими працівниками особі з питань охорони праці);

керівникові підприємства, де працює потерпілий, якщо потерпілий є працівником іншого підприємства;

органові державного пожежного нагляду за місцезнаходженням підприємства у разі настання нещасного випадку внаслідок пожежі;

закладові державної санітарно-епідеміологічної служби, який здійснює санітарно-епідеміологічний нагляд за підприємством (у разі виявлення гострого професійного захворювання (отруєння));

протягом доби утворити комісію у складі не менш як три особи та організувати проведення розслідування.

До складу комісії входять керівник (спеціаліст) служби охорони праці або посадова особа, на яку роботодавцем покладено виконання функцій з охорони праці (голова комісії), представник Фонду за місцезнаходженням підприємства, представник первинної профспілки (у разі наявності на підприємстві кількох профспілок – представник профспілки, членом якої є потерпілий, а у разі відсутності профспілки – уповноважена найманими працівниками особа з питань охорони праці), а також представник підприємства, інші особи. До складу комісії не може входити безпосередній керівник робіт.

У разі виявлення гострого професійного захворювання (отруєння) до складу комісії входить також представник закладу державної санітарно-епідеміологічної служби, який здійснює санітарно-епідеміологічний нагляд за підприємством. У разі відсутності на підприємстві у фізичних осіб – підприємців чи в осіб, які забезпечують себе роботою самостійно, необхідної кількості осіб для утворення комісії до складу комісії входять представники роботодавця (роботодавець) та райдержадміністрації чи виконавчого органу місцевого самоврядування.

Голова комісії зобов'язаний письмово поінформувати потерпілого або уповноважену ним особу, яка представляє його інтереси, про його або її права і з початку роботи комісії запросити до співпраці. Члени комісії мають право одержувати усні чи письмові пояснення щодо нещасного випадку та проводити опитування роботодавця, посадових осіб, інших працівників підприємства, у тому числі потерпілого, та опитати осіб – свідків нещасного випадку та причетних до нього осіб, робити необхідні запити, пов'язані з проведенням розслідування. У разі коли нещасний випадок стався з фізичною особою – підприємцем чи особою, яке забезпечує себе роботою самостійно та добровільно застрахована у Пенсійному фонді України за умови сплати нею внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, розслідування організовує Фонд за місцем настання нещасного випадку, який утворює комісію у складі не менш як три особи. До складу комісії входять: представник Фонду за місцем настання нещасного випадку (голова

комісії) та представники райдержадміністрації (у разі настання нещасного випадку в місті районного значення чи районі міст Києва і Севастополя) чи облдержадміністрації (у разі настання нещасного випадку в місті обласного значення) за місцем настання нещасного випадку, первинної організації профспілки, членом якої є потерпілий, або територіального профоб'єднання за місцем настання нещасного випадку, якщо потерпілий не є членом профспілки.

Комісія зобов'язана протягом трьох робочих днів з моменту її утворення:

обстежити місце настання нещасного випадку, одержати письмові пояснення потерпілого, якщо це можливо, опитати осіб – свідків нещасного випадку та причетних до нього осіб;

визначити відповідність умов праці та її безпеки вимогам законодавства про охорону праці;

з'ясувати обставини і причини настання нещасного випадку;

визначити, пов'язаний чи не пов'язаний нещасний випадок з виробництвом;

установити осіб, які допустили порушення вимог законодавства про охорону праці, а також розробити план заходів щодо запобігання подібним нещасним випадкам;

скласти у п'яти примірниках акт проведення розслідування нещасного випадку за формою Н-5 та акт про нещасний випадок, пов'язаний з виробництвом, за формою Н-1 і передати їх роботодавцеві для затвердження;

скласти у разі виявлення гострого професійного захворювання (отруєння), пов'язаного з виробництвом, крім актів за формами Н-5 і Н-1 у шістьох примірниках картку обліку професійного захворювання (отруєння) за формою П-5. Акти за формами Н-5 і Н-1 підписуються головою та всіма членами комісії. У разі незгоди із змістом акта член комісії підписує його з відміткою про наявність окремої думки, яку викладає письмово і додає до акта за формою Н-5 як його невід'ємну частину. У разі коли нещасний випадок визнаний комісією таким, що не пов'язаний з виробництвом, складається акт за формою Н-5.

Обставинами, за яких нещасний випадок визнається та-

ким, що пов'язаний з виробництвом, і складається акт за формою Н-1, є:

1) виконання потерпілим трудових (посадових) обов'язків за режимом роботи підприємства, у тому числі у відрядженні;

2) перебування на робочому місці, на території підприємства або в іншому місці для виконання потерпілим трудових (посадових) обов'язків чи завдань роботодавця з моменту прибуття потерпілого на підприємство до його відбуття, що фіксується відповідно до правил внутрішнього трудового розпорядку підприємства, в тому числі протягом робочого та надурочного часу;

3) підготовка до роботи та приведення в порядок після закінчення роботи знярядь виробництва, засобів захисту, одягу, а також здійснення заходів щодо особистої гігієни, пересування по території підприємства перед початком роботи і після її закінчення;

4) виконання завдань відповідно до розпорядження роботодавця в неробочий час, під час відпустки, у вихідні, святкові та неробочі дні;

5) проїзд на роботу чи з роботи на транспортному засобі, що належить підприємству, або іншому транспортному засобі, наданому роботодавцем відповідно до укладеного договору;

6) використання власного транспортного засобу в інтересах підприємства з дозволу або за письмовим дорученням роботодавця чи безпосереднього керівника робіт;

7) виконання дій в інтересах підприємства, на якому працює потерпілий, тобто дій, які не належать до його трудових (посадових) обов'язків, зокрема, із запобігання виникненню аварій або рятування людей та майна підприємства, будь-які дії за дорученням роботодавця; участь у спортивних змаганнях, інших масових заходах та акціях, які проводяться підприємством самостійно або за рішенням органів управління за наявності відповідного розпорядження роботодавця;

8) ліквідація наслідків аварії, надзвичайної ситуації техногенного або природного характеру на виробничих об'єктах і транспортних засобах, що використовуються підприємством;

9) надання підприємством шефської (благодійної) допо-

моги іншим підприємствам, установам, організаціям за наявності відповідного рішення роботодавця та інші обставини, визначені Порядком.

Роботодавець або у разі, коли нещасний випадок стався з фізичною особою – підприємцем, чи особою, яка забезпечує себе роботою самостійно та застрахована у Фонді, керівник робочого органу виконавчої дирекції Фонду, який утворив комісію, повинен розглянути і затвердити примірник акта за формами Н-5 і Н-1 (у разі, коли нещасний випадок визнано таким, що пов'язаний з виробництвом) протягом доби після надходження матеріалів щодо результатів розслідування. Нещасні випадки реєструються у журналі, а у разі, коли нещасний випадок стався з фізичною особою – підприємцем чи особою, яка забезпечує себе роботою самостійно та застрахована у Фонді, робочим органом виконавчої дирекції Фонду, в якому зареєстровано таку особу. Примірники затверджених актів за формами Н-5 і Н-1 протягом доби надсилаються роботодавцем:

керівникові (спеціалістові) служби охорони праці або посадовій особі (спеціалістові), на яку роботодавцем покладено виконання функцій з охорони праці підприємства, працівником якого є потерпілий;

потерпілому або уповноваженій ним особі, яка представляє його інтереси;

Фондові за місцезнаходженням підприємства, на якому стався нещасний випадок;

територіальному органів Держгірпромнагляду за місцезнаходженням підприємства, на якому стався нещасний випадок;

первинній організації профспілки, представник якої брав участь у роботі комісії, або уповноваженій найманими працівниками особі з питань охорони праці, якщо профспілка на підприємстві відсутня.

Копії актів за формами Н-5 і Н-1 надсилаються органів управління підприємства, а у разі його відсутності – місцевій держадміністрації.

Контроль за своєчасністю та об'єктивністю проведення розслідування нещасних випадків, підготовкою матеріалів роз-

слідкування, веденням обліку нещасних випадків, вжиттям заходів до усунення причин нещасних випадків здійснюють органи державного управління, органи державного нагляду за охороною праці, виконавча дирекція Фонду та її робочі органи відповідно до компетенції. Громадський контроль здійснюють профспілки через свої виборні органи і представників, а також уповноважені найманими працівниками особи з питань охорони праці у разі відсутності на підприємстві профспілки.

Посадова особа органу Держгірпромнагляду в разі відмови роботодавця скласти або затвердити акт за формами Н-5 або Н-1 чи незгоди потерпілого або уповноваженої ним особи, яка представляє його інтереси, із змістом зазначеного акта, надходження скарги або незгоди з висновками про обставини і причини настання нещасного випадку чи приховування факту настання нещасного випадку має право видавати обов'язкові для виконання роботодавцем або робочим органом виконавчої дирекції Фонду приписи за формою Н-9 щодо необхідності проведення розслідування (повторного розслідування) нещасного випадку, затвердження чи перегляду затвердженого акта за формами Н-5 або Н-1, визнання чи невизнання нещасного випадку таким, що пов'язаний з виробництвом, складення акта за формами Н-5 або Н-1.

Порядком також передбачено спеціальне розслідування нещасних випадків, якому підлягають:

нещасні випадки із смертельними наслідками;

групові нещасні випадки, які сталися одночасно з двома і більше працівниками, незалежно від ступеня тяжкості отриманих ними травм;

випадки смерті працівників на підприємстві;

випадки зникнення працівників під час виконання трудових (посадових) обов'язків;

нещасні випадки, що спричинили тяжкі наслідки, у тому числі з можливою інвалідністю потерпілого.

До професійного захворювання належить захворювання, що виникло внаслідок професійної діяльності застрахованого та зумовлюється виключно або переважно впливом шкідливих речовин і певних видів робіт та інших факторів, пов'язаних з роботою.

Законодавством встановлена наступна процедура встановлення зв'язку захворювання з умовами праці. Професійний характер хронічного захворювання (отруєння) встановлюється лікарсько-експертною комісією спеціалізованого профпатологічного лікувально-профілактичного закладу, склад якої затверджує керівник такого закладу.

У разі потреби до роботи комісії залучаються спеціалісти (представники) закладів державної санітарно-епідеміологічної служби, підприємства, робочого органу Фонду соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань, первинної організації профспілки, членом якої є хворий, або уповноважена найманими працівниками особа з питань охорони праці (у разі, коли профспілка на підприємстві відсутня). Голова комісії в установленому порядку повинен пройти підготовку з питань професійної патології, одержати відповідний документ, мати досвід роботи у сфері професійної патології та стаж роботи за фахом не менш як п'ять років. Рішення про зв'язок захворювання з умовами праці приймається на підставі клінічних, функціональних досліджень (амбулаторних або стаціонарних) з урахуванням відомостей, зазначених у: копії трудової книжки – для визначення стажу роботи в умовах дії виробничих факторів; виписці з амбулаторної картки; історії хвороби за весь період спостереження; направленні хворого на комісію з медичним висновком лікаря-профпатолога; санітарно-гігієнічній характеристиці умов праці; інформаційній довідці про умови праці працівника, що складається фахівцями установи державної санітарно-епідеміологічної служби, яка здійснює державний санітарно-епідеміологічний нагляд за підприємством, у разі підозри в нього професійного захворювання (отруєння); висновку фтизіатра, нарколога та інших документах (у разі потреби); актах за формами Н-5 і Н-1 (у разі гострого професійного захворювання – отруєння). Висновок комісії спеціалізованого профпатологічного лікувально-профілактичного закладу про наявність (відсутність) професійного захворювання видається працівникові, а копія надсилається головному спеціалістові з професійної патології Автономної Республіки Крим, області, міст Києва та Севастополя за місцем

роботи або проживання працівника та робочому органі Фонду соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань. Хворому видається довідка про стаціонарне обстеження в спеціалізованому профпатологічному лікувально-профілактичному закладі. У зазначеному висновку, крім діагнозу, обов'язково зазначаються відомості про наявність (відсутність) професійного захворювання та придатність (непридатність) до роботи за професією у несприятливих (шкідливих) умовах праці.

Підставою для оплати потерпілому витрат на медичну допомогу, проведення медичної, професійної та соціальної реабілітації, а також страхових виплат є акт розслідування нещасного випадку або акт розслідування професійного захворювання (отруєння) за встановленими формами.

Статтею 14 Закону визначено поняття нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання. Нещасний випадок – обмежена в часі подія або раптовий вплив на працівника небезпечного виробничого фактора чи середовища у процесі виконання ним трудових обов'язків, внаслідок яких заподіяно шкоду здоров'ю або настала смерть.

Законом передбачені соціальні послуги та виплати, які здійснюються та відшкодовуються Фондом соціального страхування від нещасних випадків. У разі настання страхового випадку Фонд соціального страхування від нещасних випадків зобов'язаний у встановленому законодавством порядку:

1) своєчасно та в повному обсязі відшкодовувати шкоду, заподіяну працівникові внаслідок ушкодження його здоров'я або в разі його смерті,

2) організувати поховання померлого, відшкодувати вартість пов'язаних з цим ритуальних послуг відповідно до місцевих умов;

3) сприяти створенню умов для своєчасного надання кваліфікованої першої невідкладної допомоги потерпілому в разі настання нещасного випадку, швидкої допомоги в разі потреби його госпіталізації, ранньої діагностики професійного захворювання;

4) організувати цілеспрямоване та ефективне лікування

потерпілого у власних спеціалізованих лікувально-профілактичних закладах або на договірній основі в інших лікувально-профілактичних закладах з метою якнайшвидшого відновлення здоров'я застрахованого;

5) забезпечити потерпілому разом із відповідними службами охорони здоров'я за призначенням лікарів повний обсяг постійно доступної, правильно організованої медичної допомоги.

Потерпілі від нещасного випадку та професійного захворювання мають право на страхові виплати в разі настання страхового ризику. Зазначені грошові суми складаються із:

1) страхової виплати втраченого заробітку (або відповідної його частини) залежно від ступеня втрати потерпілим професійної працездатності (далі – щомісячна страхова виплата);

2) страхової виплати в установлених випадках одноразової допомоги потерпілому (членам його сім'ї та особам, які перебували на утриманні померлого);

3) страхової виплати пенсії по інвалідності потерпілому;

4) страхової виплати пенсії у зв'язку з втратою годувальника;

5) страхової виплати дитині, яка народилася інвалідом внаслідок травмування на виробництві або професійного захворювання її матері під час вагітності;

б) страхових витрат на медичну та соціальну допомогу.

Страхові виплати проводяться щомісячно в установлені Фондом соціального страхування від нещасних випадків дні на підставі постанови цього Фонду або рішення суду:

потерпілому – з дня втрати працездатності внаслідок нещасного випадку або з дати встановлення професійного захворювання;

особам, які мають право на виплати у зв'язку із смертю годувальника, – з дня смерті потерпілого, але не раніше дня виникнення права на виплати.

Одноразова допомога виплачується потерпілому в місячний строк з дня визначення МСЕК стійкої втрати професійної працездатності, а в разі смерті потерпілого – у місячний строк з дня смерті застрахованого особам, які мають на це право.

Якщо справи про страхові виплати розглядаються впе-

рше по закінченні трьох років з дня втрати потерпілим працездатності внаслідок нещасного випадку або з дня смерті годувальника, страхові виплати проводяться з дня звернення.

Виплати, призначені, але не одержані своєчасно потерпілим або особою, яка має право на одержання виплат, проводяться за весь минулий час, але не більш як за три роки з дня звернення за їх одержанням.

Страхові виплати проводяться протягом строку, встановленого МСЕК або ЛКК. Строк провдення страхових виплат продовжується з дня їх припинення і до часу, встановленого при наступному огляді МСЕК або ЛКК, незалежно від часу звернення потерпілого або заінтересованих осіб до Фонду соціального страхування від нещасних випадків. При цьому сума страхових виплат за минулий час виплачується за умови підтвердження МСЕК втрати працездатності і причинного зв'язку між настанням непрацездатності та ушкодженням здоров'я.

Якщо потерпілому або особам, які мають право на одержання страхової виплати, з вини Фонду соціального страхування від нещасних випадків своєчасно не визначено або не виплачено суми страхової виплати, ця сума виплачується без обмеження протягом будь-якого строку та підлягає коригуванню у зв'язку із зростанням цін на споживчі товари та послуги в порядку, встановленому ст. 34 Закону України "Про оплату праці". Страхові виплати за поточний місяць проводяться протягом місяця з дня настання страхового випадку. Доставка і переказ сум, що виплачуються потерпілим, проводяться за рахунок Фонду соціального страхування від нещасних випадків. За бажанням одержувачів ці суми можуть перераховуватися на їх особові рахунки в банку.

Суми, одержані в рахунок страхових виплат потерпілим або особою, яка має право на ці виплати, можуть бути утримані Фондом соціального страхування від нещасних випадків, якщо рішення про їх виплату прийняте на підставі підроблених документів або подане свідомо неправдиві відомості, а також якщо допущено помилку, яка впливає на суму страхових виплат.

Належні суми страхових виплат, що з вини Фонду соціального страхування від нещасних випадків не були своєчасно

виплачені особам, які мають на них право, у разі смерті цих осіб виплачуються членам їх сімей, а в разі їх відсутності включаються до складу спадщини.

2.5. Загальнообов’язковий державний пенсійний страхування

Правове регулювання, принципи, засади і механізми функціонування системи загальнообов’язкового державного пенсійного страхування, призначення, перерахунок і виплати пенсій регулюються Законом України “Про загальнообов’язкове державне пенсійне страхування”.

У солідарній пенсійній системі особа має право на пенсію за віком, пенсію по інвалідності та пенсію у зв’язку з втратою годувальника.

Пенсія – щомісячна пенсійна виплата в солідарній системі загальнообов’язкового державного пенсійного страхування, яку отримує застрахована особа в разі досягнення нею пенсійного віку чи визнання її інвалідом або отримують члени її сім’ї у випадках, визначених законодавством (за ст.1 Закону України “Про загальнообов’язкове державне пенсійне страхування”).

Основним, що притаманне пенсії як соціальній виплаті, є: гарантованість її державою;

обов’язковість, періодичність її виплати; грошові виплати залежно від різновиду пенсії здійснюються за рахунок Державного бюджету, Пенсійного фонду та інших фондів соціального страхування;

виплати у разі настання старості, інвалідності, втрати годувальника тощо;

умови та порядок виплати пенсій регламентується актами пенсійного законодавства України.

Таким чином, пенсія є важливим об’єктом, який покладено в основу функціонування системи не лише пенсійного, а й права соціального забезпечення на сучасному етапі становлення України як соціальної держави.

Відтак характерні ознаки пенсії у праві соціального за-

безпечення дають змогу відмежувати її від інших виплат. Серед особливостей в понятті “пенсія”, які відрізняють її від інших “виплат”, можна виокремити: гарантія держави щодо виплат за наявності відповідних обставин; детальне регулювання в централізованому порядку умов і рівня забезпечення відносно колишнього заробітку мінімального і максимального розмірів; джерелом фінансування є Пенсійний фонд України (окрім деяких винятків), сформований за рахунок страхових внесків усіх працюючих громадян, а також підприємств, установ, організацій; непрацездатність суб’єктів (фактична чи презюмована); надання забезпечення залежно від трудової діяльності (за винятком соціальних пенсій).

Солідарна система загальнообов’язкового державного пенсійного страхування базується на засадах солідарності й субсидування та здійснення виплати пенсій і надання соціальних послуг за рахунок коштів Пенсійного фонду на умовах та в порядку, передбачених Законом України “Про загальнообов’язкове державне пенсійне страхування”.

Право на отримання пенсій та соціальних послуг із солідарної системи мають:

1) громадяни України, які є застрахованими особами та досягли пенсійного віку чи визнані інвалідами в установленому законодавством порядку і мають необхідний для призначення відповідного виду пенсії страховий стаж, а в разі смерті цих осіб – члени їхніх сімей та інші особи, передбачені законодавством;

2) особи, яким до дня набрання чинності цим Законом була призначена пенсія відповідно до Закону України “Про пенсійне забезпечення” (крім соціальних пенсій) або була призначена пенсія (щомісячне довічне грошове утримання) за іншими законодавчими актами, але вони мали право на призначення пенсії за Законом України “Про пенсійне забезпечення” – за умови, якщо вони не отримують пенсію (щомісячне довічне грошове утримання) з інших джерел, а також у випадках, передбачених цим Законом, – члени їх сімей.

Особи, які не підлягають загальнообов’язковому державному пенсійному страхуванню, але добровільно сплачували страхові внески в порядку та розмірах, встановлених законом,

до солідарної системи та/або накопичувальної системи пенсійного страхування, мають право на умовах, визначених цим Законом, на отримання пенсії і соціальних послуг за рахунок коштів Пенсійного фонду та/або отримання довічної пенсії чи одноразової виплати за рахунок коштів накопичувальної системи пенсійного страхування. Іноземці та особи без громадянства, які перебувають в Україні на законних підставах, мають право на отримання пенсійних виплат і соціальних послуг із системи загальнообов'язкового державного пенсійного страхування нарівні з громадянами України, якщо інше не передбачено міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України.

В солідарній системі загальнообов'язкового державного пенсійного страхування призначаються наступні види пенсій: пенсія за віком, пенсія по інвалідності та пенсія в разі втрати годувальника. Розглянемо умови призначення та розміри пенсій.

Умови призначення пенсії за віком регулюються ст. 26 Закону України "Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування".

Особи мають право на призначення пенсії за віком після досягнення віку 60 років та наявності страхового стажу не менше 15 років.

До досягнення 60 років право на пенсію за віком мають жінки 1961 р. народження і старші після досягнення ними віку, який визначений вищеназваним Законом.

Розмір пенсії за віком визначається за формулою:

$$П = Зп \times Кс,$$

де:

П – розмір пенсії у гривнях пенсії, у гривнях;

Зп – заробітна плата (дохід) застрахованої особи;

Кс – коефіцієнт страхового стажу застрахованої особи.

За бажанням застрахованої особи частина розміру пенсії за віком за період страхового стажу, набутого до дня набрання чинності вищеназваним Законом, може бути визначена відповідно до раніше чинного законодавства, а частина розміру пенсії

за період страхового стажу, набутого після набрання чинності Законом, – відповідно до цього Закону. При цьому частина розміру пенсії за віком, обчислена за раніше чинним законодавством, не може перевищувати максимальних розмірів пенсій, визначених законом для відповідних категорій пенсіонерів, та не може бути нижчою, ніж розмір трудової пенсії за віком з урахуванням цільової грошової допомоги на прожиття, що діяли на день набрання чинності Законом.

Максимальний розмір пенсії не може перевищувати десяти прожиткових мінімумів, установлених для осіб, які втратили працездатність.

За наявності страхового стажу меншої тривалості, ніж передбачено Законом, пенсія за віком встановлюється в розмірі, пропорційному наявному страховому стажу виходячи з мінімального розміру пенсії за віком.

Умови призначення пенсії по інвалідності визначені ст. 30 Закону України “Про загальнообов’язкове державне пенсійне страхування”.

Пенсія по інвалідності призначається в разі настання інвалідності, що спричинила повну або часткову втрату працездатності внаслідок загального захворювання (в тому числі каліцтва, не пов’язаного з роботою, інвалідності з дитинства) за наявності страхового стажу.

Пенсія по інвалідності призначається незалежно від того, коли настала інвалідність: у період роботи, до влаштування на роботу чи після припинення роботи.

Особи, визнані інвалідами, мають право на пенсію по інвалідності залежно від групи інвалідності за наявності страхового стажу, визначеного Законом, на час настання інвалідності або на день звернення за пенсією. Пенсія по інвалідності залежно від групи інвалідності призначається в таких розмірах: інвалідам I групи – 100 % пенсії за віком; інвалідам II групи – 90 %; інвалідам III групи – 50 % пенсії за віком.

Пенсія по інвалідності призначається на весь строк встановлення інвалідності. Інвалідам, які досягли пенсійного віку, пенсії по інвалідності призначаються довічно. Повторний перегляд розміру пенсій цих інвалідів проводиться тільки за їх заявою.

Умови призначення пенсії у зв'язку з втратою годувальника регулюються ст. 36 зазначеного Закону.

Пенсія у зв'язку з втратою годувальника призначається непрацездатним членам сім'ї померлого годувальника, які були на його утриманні, за наявності в годувальника на день смерті страхового стажу, який був би необхідний йому для призначення пенсії за III групою інвалідності, а в разі смерті пенсіонера або осіб, у яких інвалідність настала в період проходження строкової військової служби, пенсія по інвалідності призначається незалежно від тривалості страхового стажу. При цьому дітям пенсія у зв'язку з втратою годувальника призначається незалежно від того, чи були вони на утриманні годувальника.

Батьки і чоловік (дружина) померлого, які не були на його утриманні, мають право на пенсію у зв'язку з втратою годувальника, якщо втратили джерело засобів до існування.

Непрацездатними членами сім'ї вважаються:

1) чоловік (дружина), батько, мати, якщо вони є інвалідами або досягли пенсійного віку;

2) діти (у тому числі діти, які народилися до спливу 10 місяців з дня смерті годувальника) померлого годувальника, які не досягли 18 років або старші цього віку, якщо вони стали інвалідами до досягнення 18 років. Діти, які навчаються за денною формою навчання у загальноосвітніх навчальних закладах системи загальної середньої освіти, а також професійно-технічних, вищих навчальних закладах (у тому числі, у період між завершенням навчання в одному із зазначених навчальних закладів та вступом до іншого навчального закладу або у період між завершенням навчання за одним освітньо-кваліфікаційним рівнем та продовженням навчання за іншим за умови, що такий період не перевищує чотирьох місяців), – до закінчення такими дітьми навчальних закладів, але не довше ніж до досягнення ними 23 років, та діти-сироти – до досягнення ними 23 років незалежно від того, навчаються вони чи ні;

3) чоловік (дружина), а в разі їх відсутності один з батьків або брат чи сестра, дідусь чи бабуся померлого годувальника незалежно від віку і працездатності, якщо він (вона) не працюють і зайняті доглядом за дитиною (дітьми) померлого году-

вальника до досягнення нею (ними) восьми років.

Пенсія у зв'язку з втратою годувальника призначається в розмірі: на одного непрацездатного члена сім'ї – 50 % пенсії за віком померлого годувальника; на двох та більше непрацездатних членів сім'ї – 100 % пенсії за віком померлого годувальника, що розподіляється між ними рівними частинами. Пенсія у зв'язку з втратою годувальника призначається на весь період, протягом якого член сім'ї померлого годувальника вважається непрацездатним, а також членам сім'ї померлого годувальника, для яких його допомога була постійним і основним джерелом засобів до існування, але які й самі одержували пенсію, мають право, за бажанням, перейти на пенсію у зв'язку з втратою годувальника довічно.

Зміна розміру пенсії або припинення її виплати членам сім'ї здійснюється з першого числа місяця, що настає за місяцем, у якому склалися обставини, що спричинили зміну розміру або припинення виплати пенсії.

Заява про призначення (перерахунок) пенсії та необхідні документи подаються до територіального органу Пенсійного фонду або до уповноваженого ним органу чи уповноваженій особі в порядку, визначеному правлінням Пенсійного фонду за погодженням із центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сферах трудових відносин, соціального захисту населення особисто або через представника, який діє на підставі виданої йому довіреності, посвідченої нотаріально.

Заява про призначення пенсії за віком може бути подана застрахованою особою не раніше ніж за місяць до досягнення пенсійного віку.

Пенсія призначається з дня звернення за пенсією, крім таких випадків, коли пенсія призначається з більш раннього строку.

Пенсія за віком призначається з дня, що настає за днем досягнення пенсійного віку, якщо звернення за пенсією відбулося не пізніше трьох місяців з дня досягнення особою пенсійного віку.

Пенсія по інвалідності призначається з дня встановлен-

ня інвалідності, якщо звернення за пенсією відбулося не пізніше трьох місяців з дня встановлення інвалідності.

У такому самому порядку призначається пенсія по інвалідності в розмірі пенсії за віком.

Пенсія у зв'язку з втратою годувальника призначається з дня, що настає за днем смерті годувальника, якщо звернення про призначення такого виду пенсії надійшло протягом 12 місяців з дня смерті годувальника.

Пенсія призначається довічно або на період, протягом якого пенсіонер має право на виплату пенсії відповідно до Закону. Переведення з одного виду пенсії на другий здійснюється з дня подання заяви на підставі документів про страховий стаж, заробітну плату (дохід) та інших документів, що знаходяться на час переведення з одного виду пенсії на інший в пенсійній справі, а також додаткових документів, одержаних органами Пенсійного фонду.

Перерахунок призначеної пенсії проводиться в такі строки:

у разі виникнення права на підвищення пенсії – з першого числа місяця, в якому пенсіонер звернувся за перерахунком пенсії, якщо відповідну заяву з усіма необхідними документами подано ним до 15 числа включно, і з першого числа наступного місяця, якщо заяву з усіма необхідними документами подано ним після 15 числа; у разі настання обставин, які тягнуть за собою зменшення пенсії, – з першого числа місяця, в якому настали ці обставини, якщо вони мали місце до 15 числа включно, і з першого числа наступного місяця, якщо вони мали місце після 15 числа. Документи про призначення (перерахунок) пенсії розглядає територіальний орган Пенсійного фонду та не пізніше 10 днів з дня їх надходження приймає рішення про призначення (перерахунок) або про відмову в призначенні (перерахунку) пенсії.

Контрольні питання

1. Поняття і значення страхового стажу.
2. Як обчислюється страховий стаж?
3. Які соціальні виплати й послуги відшкодовуються та здійснюються Фондом соціального страхування від нещасного випадку?
4. Які види матеріального забезпечення та соціальних послуг надаються за рахунок коштів Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття?
5. Особи, які підлягають загальнообов'язковому державному соціальному страхуванню у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності й витратами, зумовленими похованням?
6. Види пенсій в солідарній системі пенсійного страхування.
7. Умови призначення пенсії за віком.

Розділ 3. ОСОБЛИВОСТІ ПЕНСІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

3.1. Пенсійні виплати за рахунок коштів накопичувальної системи пенсійного страхування

Згідно зі ст. 2 Закону України “Про загальнообов’язкове державне пенсійне страхування” система пенсійного забезпечення в Україні складається з трьох рівнів: перший рівень – солідарна система загальнообов’язкового державного пенсійного страхування; другий рівень – накопичувальна система загальнообов’язкового державного пенсійного страхування; третій – система недержавного пенсійного забезпечення. Перший і другий рівні цієї системи становлять систему загальнообов’язкового державного пенсійного страхування; другий і третій – систему накопичувального пенсійного забезпечення.

Другий рівень системи пенсійного забезпечення базується на засадах накопичення коштів застрахованих осіб у Накопичувальному або недержавних пенсійних фондах і здійснення фінансування витрат на оплату договорів страхування довічних пенсій та одноразових виплат.

Страхування і виплата довічної пенсії здійснюється відповідно до Закону України “Про страхування” страховою організацією, яка зобов’язана запропонувати учаснику накопичувальної системи пенсійного страхування такі види довічних пенсій: 1) довічна пенсія з установленим періодом; 2) довічна обумовлена пенсія; 3) довічна пенсія подружжя.

Довічна пенсія з установленим періодом – щомісячна виплата, яка здійснюється протягом життя пенсіонера, але не менше ніж протягом десяти років з дня її призначення. У разі смерті пенсіонера право на отримання довічної пенсії з установленим періодом мають спадкоємці, зазначені в договорі страхування довічної пенсії.

Довічно обумовлена пенсія – щомісячна виплата, яка здійснюється протягом життя пенсіонера.

Довічна пенсія подружжя – щомісячна виплата, яка здійснюється протягом життя пенсіонера, а після його смерті – його чоловіку (дружині), що досягли пенсійного віку, протягом їх життя.

Договір страхування довічної пенсії укладається між за-

страхованою особою і страховою організацією відповідно до законодавства про страхову діяльність з урахуванням вимог, передбачених Законом України “Про загальнообов’язкове державне пенсійне страхування”, по досягненні застрахованою особою пенсійного віку. Для цього зазначена особа подає страховій організації заяву протягом місяця до досягнення нею пенсійного віку. Вона повідомляє територіальний орган Пенсійного фонду про обрану нею страхову організацію й подає письмову заяву про перерахування коштів для оплати договору страхування довічної пенсії до цієї страхової організації. Територіальний орган Пенсійного фонду зобов’язаний не пізніше десяти календарних днів з дня отримання такої заяви забезпечити перерахування коштів застрахованої особи в сумі, облікованій на її накопичувальному пенсійному рахунку, до обраної нею страхової організації.

У випадку неподання особою заяви протягом місяця з дня досягнення нею пенсійного віку територіальний орган Пенсійного фонду зобов’язаний з’ясувати причини цього й запропонувати застрахованій особі укласти договір про страхування довічної пенсії. При відмові особи від укладення такого договору (крім випадків її відмови у зв’язку з виявленим бажанням працювати й одержувати пенсію за віком з більш пізнього часу) територіальний орган Пенсійного фонду самостійно укладає договір страхування довічної пенсії з установленим періодом на користь застрахованої особи й перераховує страховій організації кошти в сумі, облікованій на накопичувальному пенсійному рахунку особи. При цьому вартість оплати договору страхування довічної пенсії з установленим періодом не повинна перевищувати середньої вартості оплати договорів страхування довічної пенсії цього виду для осіб відповідного пенсійного віку.

Територіальний орган Пенсійного фонду вправі відмовити в перерахунку коштів страховій організації у випадках, якщо договір страхування довічної пенсії вже укладено:

- з особою, яка не має права на одержання довічної пенсії;
- зі страховою організацією, яка не відповідає установленим вимогам для страхових організацій, що можуть здійснювати страхування й виплату довічних пенсій;

- з порушенням або суперечить вимогам нормативно-правових актів;

територіальним органом Пенсійного фонду чи застрахованою особою; або якщо сума пенсійних активів, облікованих на накопичувальному пенсійному рахунку застрахованої особи, є меншою від мінімальної суми коштів, необхідних для оплати договору страхування довічної пенсії. В інших випадках відмова в перерахунку коштів для оплати договору страхування довічної пенсії не допускається.

Вид довічної пенсії, обраний застрахованою особою, зазначається в договорі страхування довічної пенсії. У ньому обов'язково зазначається рівень інвестиційного доходу, який застосовується для розрахунку обраного виду довічної пенсії. Страхова організація розраховує її розмір протягом трьох робочих днів з дня отримання коштів на оплату договору страхування довічної пенсії. Страховій організації забороняється вимагати від застрахованої особи довідку про стан її здоров'я. Дотрокове припинення дії договору страхування довічної пенсії за бажанням сторін забороняється.

Одноразова виплата застрахованій особі з коштів Накопичувального фонду здійснюється територіальним органом Пенсійного фонду. Якщо сума пенсійних активів, належних застрахованій особі на момент набуття права на пенсію, не досягає мінімальної суми коштів, необхідної для оплати договору страхування довічної пенсії, визначеної Державною комісією з регулювання ринків фінансових послуг України, ця особа (а в разі смерті – члени її сім'ї чи спадкоємці) має право на отримання одноразової виплати. На вимогу застрахованої особи одноразова виплата здійснюється в разі здійснення її виїзду за кордон на постійне місце проживання. Якщо застрахована особа визнана інвалідом I або II групи й набуває права на пенсію по інвалідності, належні їй пенсійні активи використовуються за її вибором у такому порядку: 1) на отримання одноразової виплати незалежно від достатності суми коштів для оплати договору страхування довічної пенсії; 2) на оплату договору страхування довічної пенсії. Пенсійні активи, що належать застрахованій особі, визнаній інвалідом III групи, залишаються в Накопичувальному фонді, а по досягненні нею пенсійного віку використовуються на оплату договору страхування довічної пенсії; при недостатності суми коштів для оплати такого договору – на отримання одноразової виплати.

3.2. Недержавне пенсійне забезпечення

Третій рівень в структурі пенсійного забезпечення в Україні посідає система недержавного пенсійного забезпечення, що базується на засадах добровільної участі громадян та їх об'єднань у формуванні пенсійних накопичень з метою отримання громадянами пенсійних виплат на умовах та в порядку, передбачених законодавством про недержавне пенсійне забезпечення.

Відповідно до ст. 2 Закону України “Про недержавне пенсійне забезпечення” система недержавного пенсійного забезпечення є складовою частиною системи накопичувального пенсійного забезпечення, що ґрунтується на засадах добровільної участі фізичних та юридичних осіб у формуванні пенсійних накопичень. Система недержавного пенсійного страхування дає змогу громадянам отримувати додаткові пенсійні виплати до пенсій поряд з пенсійними виплатами, передбаченими загальнообов’язковим державним пенсійним страхуванням.

Принципи, на підставі яких здійснюється недержавне пенсійне забезпечення:

- законодавче визначення умов недержавного пенсійного забезпечення;

- заінтересованість фізичних осіб у недержавному пенсійному забезпеченні;

- добровільність створення пенсійних фондів юридичними та фізичними особами, об'єднаннями фізичних осіб та об'єднаннями юридичних осіб;

- добровільна участь фізичних осіб у системі недержавного пенсійного забезпечення й вибору виду пенсійної виплати;

- добровільність прийняття роботодавцем рішення про здійснення пенсійних внесків на користь своїх працівників до системи недержавного пенсійного забезпечення;

- економічна заінтересованість роботодавця у здійсненні пенсійних внесків на користь своїх працівників до системи недержавного пенсійного забезпечення;

- неможливість необґрунтованої відмови роботодавця від здійснення пенсійних внесків до системи недержавного пенсій-

ного забезпечення на користь своїх працівників, якщо він розпочав їх внесення;

рівноправність усіх учасників пенсійного фонду, які беруть участь в одній пенсійній схемі;

розмежування активів пенсійного фонду й активів його засновників і роботодавців: платників недержавного пенсійного фонду, адміністратора компаній з управління активами, страхових організацій і відокремлення їх з метою унеможливлення банкрутства такого фонду;

визначення розміру пенсійної виплати залежно від суми пенсійних коштів, облікованих на індивідуальному пенсійному рахунку учасника недержавного пенсійного фонду або застрахованої особи;

гарантування фізичним особам реалізації їх прав;

цільове й ефективне використання пенсійних коштів;

державне регулювання розміру тарифів на послуги, що надаються в системі недержавного пенсійного забезпечення;

відповідальність суб'єктів системи недержавного пенсійного забезпечення за порушення приписів нормативно-правових актів;

державне регулювання діяльності з недержавного пенсійного забезпечення й нагляду за його здійсненням.

Недержавне пенсійне забезпечення регулюється низкою нормативно-правових актів, зокрема, законами України “Про недержавне пенсійне забезпечення”, “Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування”, “Про страхування”, “Про банки і банківську діяльність”, “Про інститути спільного інвестування (пайові та корпоративні інвестиційні фонди)”, “Про цінні папери і про фондову біржу”, “Про державне регулювання ринку цінних паперів в Україні”, “Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг” та ін.

До суб'єктів недержавного пенсійного забезпечення відносяться:

1) недержавний пенсійний фонд – юридична особа, яка має статус неприбуткової організації (непідприємницького товариства), функціонує та провадить діяльність виключно з метою накопичення пенсійних внесків на користь учасників пен-

сійного фонду з подальшим управлінням пенсійними активами, а також здійснює пенсійні виплати учасникам зазначеного фонду у визначеному порядку;

2) страхові організації шляхом укладення договорів страхування довічної пенсії з учасниками фонду, страхування ризику настання інвалідності або смерті учасника фонду;

3) банківські установи, що уклали договори про відкриття пенсійних депозитних рахунків;

4) вкладники пенсійних депозитних рахунків;

5) роботодавці – платники корпоративних пенсійних фондів.

Одним з основних суб'єктів пенсійного забезпечення є недержавні пенсійні фонди. Закон України “Про недержавне пенсійне забезпечення” визначає, що недержавний пенсійний фонд – юридична особа, створена відповідно до цього Закону, яка має статус неприбуткової організації (непідприємницького товариства), функціонує та діє виключно з метою накопичення пенсійних внесків на користь учасників пенсійного фонду з подальшим управлінням пенсійними активами, а також здійснює пенсійні виплати учасникам зазначеного фонду у визначеному порядку. Предметом діяльності цього Фонду є сукупність організаційних, юридичних та інших, передбачених законодавством дій, спрямованих на акумулювання, збереження і примноження пенсійних коштів з метою забезпечення прав його учасників щодо отримання ними додаткових до загальнообов'язкового державного пенсійного страхування пенсійних виплат відповідно до вимог вказаного Закону. Виключним видом діяльності цих фондів є недержавне пенсійне забезпечення. Провадження ними іншої діяльності забороняється.

Види недержавних пенсійних фондів:

1) відкритий пенсійний фонд, учасниками його можуть бути будь-які фізичні особи незалежно від місця й характеру їх роботи;

2) корпоративний пенсійний фонд, засновником його є юридична особа – роботодавець або декілька юридичних осіб – роботодавців; до нього можуть приєднуватися роботодавці-платники. Його учасниками можуть бути виключно фізичні

особи, які перебувають (перебували) у трудових відносинах з роботодавцями-засновниками й роботодавцями – платниками недержавних пенсійних фондів;

3) професійний пенсійний фонд, засновником (засновниками) його можуть бути об'єднання юридичних осіб – роботодавців, об'єднання фізичних осіб, включаючи професійні спілки, або фізичні особи, пов'язані родом своєї професійної діяльності (занять). Учасниками такого фонду можуть бути виключно фізичні особи, пов'язані родом своєї професійної діяльності, визначеної у його статуті. Пенсійним фондам забороняється змінювати їх вид і найменування, зазначені у статуті, після реєстрації Державною комісією з регулювання ринків фінансових послуг України. Приєднання і злиття декількох пенсійних фондів однакового виду дозволяється. Забороняється реорганізовувати будь-які пенсійні фонди шляхом поділу чи виділення, а також приєднувати чи зливати пенсійні фонди різних видів.

3.3. Особливості пенсійного забезпечення окремих категорій осіб

Пенсії за вислугу років. Пенсії за вислугу років встановлюються окремим категоріям громадян, зайнятих на роботах, виконання яких призводить до втрати професійної працездатності або придатності до настання віку, що дає право на пенсію за віком.

Пенсія за вислугу років – щомісячні грошові виплати, що призначаються визначеним законодавством категоріям громадян у зв'язку з тривалою професійною діяльністю. Зазначена пенсія встановлюється окремим категоріям громадян, які внаслідок специфічного характеру своєї професії не в змозі працювати через вимоги, що ставляться до стану здоров'я, вікові особливості чи втрату (зниження) професійної працездатності. Основним призначенням зазначеної пенсії є звільнення працівників з попередньої роботи за рахунок компенсації значної частини втраченого заробітку, пов'язану з переходом на іншу роботу або припиненням трудової діяльності.

Важливою умовою для призначення пенсії за вислугу років є певний стаж роботи за спеціальністю. Проте умови призначення пенсії за вислугу років неоднакові. В одних випадках

вони призначаються незалежно від віку, а в інших – встановлюється вік і стаж. Спеціальний стаж – стаж роботи за певною спеціальністю або в певних умовах. Він об'єднує тривалість трудової або іншої суспільно корисної діяльності в специфічних умовах. Це може бути робота на шкідливих виробництвах, у суворих природо-кліматичних умовах, на територіях, які зазнавали радіаційного впливу, тощо. Цей стаж має значення для призначення пільгових пенсій або пенсій за окремими законами. Спеціальний стаж потрібен усім особам, які мають право на отримання пенсій за вислугу років.

Для призначення пенсії за вислугу років обов'язково, щоб працівник:

працював на певній посаді, передбаченій нормативно-правовими актами;

мав тривалий стаж такої роботи;

при отриманні пенсії за вислугу років залишив роботу на посаді, яка дала право на отримання пенсії за вислугу років.

Коло суб'єктів, які мають право на пенсію за вислугу років, визначено законодавством. Серед них виокремлюють: 1) державних службовців; 2) суддів; 3) працівників прокуратури; 4) осіб, звільнених з військової служби; 5) науково-педагогічних працівників; 5) категорії працівників, визначених ст. 52 Закону України “Про пенсійне забезпечення”, а саме:

працівники авіації та льотно-випробного складу;

робітники локомотивних бригад і окремі категорії працівників, які безпосередньо здійснюють організацію перевезень і забезпечують безпеку руху на залізничному транспорті та метрополітені;

водії вантажних автомобілів, безпосередньо зайняті в технологічному процесі на шахтах, у рудниках, розрізах і рудних кар'єрах на вивезенні вугілля, сланцю, руди, породи;

механізатори (докери-механізатори) комплексних бригад на вантажно-розвантажувальних роботах у портах, а також плавсклад морського, річкового флоту і флоту рибної промисловості (крім суден портових, що постійно працюють на акваторії порту, службово-допоміжних, роз'їзних, приміського і внутріміського сполучення);

працівники експедицій, партій, загонів, дільниць і бригад, безпосередньо зайняті на польових геологорозвідувальних, пошукових, топографо-геодезичних, геофізичних, гідрографічних, гідрологічних, лісовпорядних і розвідувальних роботах;

робітники і майстри (у тому числі старші майстри), безпосередньо зайняті на лісозаготівлях і лісосплаві, включаючи зайнятих на обслуговуванні механізмів і обладнання;

деякі категорії артистів театрів та інших театральновидовищних підприємств і колективів при наявності стажу творчої діяльності від 20 до 30 років за переліком, що затверджується у порядку, який визначається Кабінетом Міністрів України;

працівники освіти, охорони здоров'я, а також соціального забезпечення, які в будинках-інтернатах для престарілих та інвалідів і спеціальних службах безпосередньо зайняті обслуговуванням пенсіонерів та інвалідів при наявності спеціального стажу роботи від 25 до 30 років за переліком, що затверджується у порядку, який визначається Кабінетом Міністрів України;

спортсмени – заслужені майстри спорту, майстри спорту міжнародного класу – члени збірних команд при загальному стажі роботи не менше 20 років у порядку, який визначається Кабінетом Міністрів України, незалежно від віку.

До нормативно-правових актів, які дають право на отримання пенсій за вислугу років належать: постанова Кабінету Міністрів України від 12 жовтня 1992 р. № 583, якою затверджено Перелік посад артистів театральнo-концертних та інших видовищних закладів, підприємств і колективів, які мають право на пенсію за вислугу років незалежно від віку. Цей перелік передбачає три категорії творчих працівників: перша може отримувати пенсію при наявності стажу творчої роботи не менше 20 років, друга – не менше 25 років, третя – не менше 30 років. Відповідно до цієї постанови право на пенсію за вислугу років при наявності стажу творчої діяльності не менше 20 років мають: артисти балету й балету на льоду; артисти театру міміки й жестів; травесті (артисти, які виконують ролі хлопчиків, підлітків, дівчаток); артисти цирків і концертних організацій, у тому числі дресирувальники диких звірів, клоуни, акробати, ліліпути – артисти всіх найменувань та ін. При стажі творчої робо-

ти не менше 25 років право на пенсію за вислугу років мають: 1) артисти-вокалісти (солісти театрів опери й балету); 2) артисти-ляльководи в театрах ляльок і цирках; 3) артисти – виконавці трюкових номерів (каскадери) та ін. При стажі не менше 30 років мають право на пенсію за вислугу років творчі працівники: 1) артисти драми; 2) артисти оркестру, які грають на духових інструментах, та ін.

Незалежно від віку право на пенсію за вислугу років мають також працівники, передбачені у затвердженому постановою Кабінету Міністрів України від 15 жовтня 1992 р. № 583 списку професій і посад плавскладу окремих видів суден морського, річкового флоту і флоту рибної промисловості, які мають право на пенсію за вислугу років незалежно від віку. У цьому Списку передбачено такі професії й посади: капітани-директори, капітани (старшини) та їх помічники, штурмани, кочегари суден, механіки та їх помічники, боцмани та ін. Відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 15 жовтня 1992 р. правом на пенсію за вислугу років користуються також окремі категорії працівників, які безпосередньо здійснюють організацію перевезень і забезпечують безпеку руху на залізничному транспорті й у метрополітенах.

До осіб, які мають право на пенсію за вислугу років, належать працівники освіти, охорони здоров'я, провізори, фармацевти, медичні працівники та інші, перелік яких передбачено в постанові Кабінету Міністрів України від 4 листопада 1993 р. № 909 “Про перелік закладів і установ освіти, охорони здоров'я та соціального захисту і посад, робота на яких дає право на пенсію за вислугу років”. Пенсії за вислугу років працівникам, передбаченим у цій постанові, призначаються за наявності спеціального стажу роботи не менше 25 років. Право на таку пенсію мають: учителі, вчителі-логопеди, вчителі-дефектологи, інструктори слухових кабінетів, соціальні педагоги, практичні психологи, працівники міжшкільних навчально-виробничих комбінатів, працівники, які працюють у вищих навчальних закладах I-II рівнів акредитації, в бібліотеках, у дитячих клініках, а також провізори, фармацевти та інші категорії, передбачені у зазначеному переліку. Робота за спеціальністю в закладах, установах і на по-

садах, передбачених цим переліком, дає право на пенсію незалежно від форми власності або відомчої належності закладів та установ. При призначенні пенсії за вислугу років зазначеним особам допускається підсумовування стажу за періоди їх роботи в закладах та установах освіти, охорони здоров'я й соціального захисту.

Пенсійне забезпечення на пільгових умовах. Відповідно до ст. 13 Закону України “Про пенсійне забезпечення” на пільгових умовах мають право на пенсію за віком незалежно від місця останньої роботи:

1) працівники, зайняті повний робочий день на підземних роботах, на роботах з особливо шкідливими й особливо важкими умовами праці, – за Списком № 1 виробництв, робіт, професій, посад і показників, затвердженим Кабінетом Міністрів України, за результатами атестації робочих місць:

чоловіки – після досягнення 50 років і за наявності стажу роботи не менше 20 років, з яких не менше 10 років на зазначених роботах;

жінки – по досягненні 45 років і за наявності стажу роботи не менше 15 років, з яких не менше семи років шість місяців на зазначених роботах;

2) працівники, зайняті повний робочий день на інших роботах із шкідливими й важкими умовами праці, за Списком № 2 виробництв, робіт, професій, посад і показників, затвердженим Кабінетом Міністрів України, і за результатами атестації робочих місць:

чоловіки – після досягнення 55 років і за наявності стажу роботи не менше 25 років, з них не менше 12 років 6 місяців на зазначених роботах;

3) трактористи-машиністи, безпосередньо зайняті у виробництві сільськогосподарської продукції в колгоспах, радгоспах, інших підприємствах сільського господарства:

чоловіки – по досягненні 55 років і при загальному стажі роботи не менше 25 років, з них не менше 20 років на зазначеній роботі;

4) жінки, які працюють трактористами-машиністами, машиністами будівельних, шляхових і вантажно-розвантажувальних машин;

вальних машин, змонтованих на базі тракторів чи екскаваторів, по досягненні 50 років і при загальному стажі роботі не менше 20 років, з яких не менше 15 років на зазначеній роботі;

5) жінки, які працюють доярками (операторами машинного доїння), свинарками-операторами в колгоспах, радгоспах, інших підприємствах сільського господарства, – після досягнення 50 років і при стажі на зазначеній роботі не менше 20 років за умови виконання встановлених норм обслуговування. Норми обслуговування для цих цілей встановлюються в порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України;

6) жінки, зайняті протягом повного сезону на вирощуванні, збиранні й післязбиральній обробці тютюну, по досягненні 50 років і при стажі зазначеної роботи не менше 20 років;

7) робітниці текстильного виробництва, зайняті на верстатах і машинах, за Списком виробництв і професій, затверджуваним у порядку, що визначається Кабінетом Міністрів України, – після досягнення 50 років і при стажі зазначеної роботи не менше 20 років;

8) жінки, які працюють у сільськогосподарському виробництві й виховали п'ятеро й більше дітей, незалежно від віку і трудового стажу та в порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України;

9) водії міського пасажирського транспорту (автобусів, тролейбусів, трамваїв) і великовагових автомобілів, зайнятих у технологічному процесі важких і шкідливих виробництв:

чоловіки – після досягнення 55 років і при стажі роботи 25 років, в тому числі на зазначеній роботі не менше 12 років 6 місяців;

жінки – після досягнення 50 років і при стажі роботи 20 років, в тому числі на зазначеній роботі не менше 10 років.

Дострокові пенсії працівникам інших виробництв, професій та посад залежно від умов праці (але не раніш як після досягнення 55 років чоловіками і 50 років жінками) можуть встановлюватися за результатами атестації робочих місць за рахунок коштів підприємств та організацій, призначених на оплату праці, що перераховуються до Пенсійного фонду України на виплату пенсій до досягнення працівником пенсійного віку.

Мають право на пільгову пенсію незалежно від віку:

1) працівники, безпосередньо зайняті повний робочий день на підземних і відкритих гірничих роботах (включаючи особовий склад гірничорятувальних частин) по видобутку вугілля, сланцю, руди та інших корисних копалин, на будівництві шахт і рудників та в металургії, за Списком робіт і професій, затверджуваним Кабінетом Міністрів України, якщо вони були зайняті на цих роботах не менше 25 років;

2) працівники провідних професій на вказаних роботах (робітники очисного вибою, прохідники, вибійники на відбійних молотках, машиністи гірничих виймальних машин, сталевари, горнові, агломератники, вальцювальники гарячого прокату, оброблювачі поверхневих дефектів металу (вогневим засобом вручну) на гарячих дільницях, машиністи кранів, металургійного виробництва (відділень нагрівальних колодязів і стриперних відділень), якщо вони були зайняті на цих роботах не менше 20 років.

Пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби. Умови, норми й порядок пенсійного забезпечення громадян України з числа осіб, які перебували на військовій службі, в органах внутрішніх справ, державній пожежній охороні, органах і підрозділах цивільного захисту, податковій міліції чи Державній кримінально-виконавчій службі України, та деяких інших осіб здійснюється відповідно до Закону України “Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб”.

Право на пенсійне забезпечення мають звільнені зі служби особи: 1) офіцерського складу, прапорщики і мічмани, військовослужбовці надстрокової служби й військової служби за контрактом; 2) начальницького й рядового складу органів внутрішніх справ України, начальницького складу податкової міліції, начальницького й рядового складу Державної кримінально-виконавчої служби України, начальницького й рядового складу органів і підрозділів цивільного захисту; 3) із числа військовослужбовців Збройних Сил України, інших військових формувань, органів державної безпеки і внутрішніх справ колишнього Союзу РСР, Національної гвардії України, Прикор-

донних військ України, військ цивільної оборони України; 4) начальницького і рядового складу державної пожежної охорони, начальницького й рядового складу Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України; 5) громадяни інших держав із числа військовослужбовців збройних сил та інших військових формувань, утворених відповідно до законодавства цих держав, які постійно проживають в Україні, і відповідно до міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, їх пенсійне забезпечення здійснюється згідно з законодавством держави, на території якої вони проживають; 6) які мають право на пенсії нарівні з військовослужбовцями строкової служби і членами їх сімей та які мають право на пенсії нарівні з офіцерським складом, військовослужбовцями надстрокової служби й військової служби за контрактом і членами їх сімей; 7) із числа військовослужбовців строкової служби і члени сімей осіб офіцерського складу, прапорщиків і мічманів, військовослужбовців надстрокової служби і військової служби за контрактом та деяких інших осіб, які мають право на пенсію, у визначених законом випадках.

Закон України "Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб" передбачає, що залежно від соціального ризику можуть призначатися такі види пенсій:

1) довічні пенсії за вислугу років (особи офіцерського складу, прапорщики і мічмани, військовослужбовці надстрокової служби та військової служби за контрактом, в органах внутрішніх справ і державній пожежній охороні, в Державній службі спеціального зв'язку та захисту інформації в Україні, в органах і підрозділах цивільного захисту, податкової міліції, Державної кримінально-виконавчої служби України);

2) пенсії по інвалідності (військовослужбовці, які стали інвалідами);

3) пенсії у зв'язку з втратою годувальника (члени сім'ї померлого військовослужбовця).

Пенсійне забезпечення державних службовців. Державна служба в Україні – професійна діяльність осіб, які займають посади в державних органах та їх апараті щодо практичного ви-

конання завдань і функцій держави та одержують заробітну плату за рахунок державних коштів. Право на одержання пенсії державних службовців мають чоловіки, які досягли віку 62 роки, та жінки 60 років, за наявності страхового стажу для чоловіків не менше 35 років, для жінок – не менше 30 років, у тому числі стажу державної служби не менше 10 років, та які на час досягнення зазначеного віку працювали на посадах державних службовців, а також особи, які мають не менше як 20 років стажу роботи на посадах, віднесених до категорій посад державних службовців, незалежно від місця роботи на час досягнення зазначеного віку.

Пенсія державним службовцям призначається у розмірі 80 % суми їх заробітної плати, з якої було сплачено єдиний внесок на загальнообов'язкове державне соціальне страхування, а до 1 січня 2011 р. – страхові внески на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування.

Пенсія державним службовцям виплачується в повному розмірі незалежно від заробітку (прибутку), одержуваного після виходу на пенсію. За кожен повний рік роботи понад 10 років на державній службі пенсія збільшується на 1 % заробітку, але не більше 90 % заробітної плати. Пенсія, що не перевищує розміру пенсії із солідарної системи, яка призначається відповідно до Закону України “Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування”, виплачується за рахунок коштів Пенсійного фонду України. Частина пенсії, що перевищує цей розмір, виплачується за рахунок коштів Державного бюджету України.

Пенсія по інвалідності призначається за наявності страхового стажу, встановленого для призначення пенсії по інвалідності відповідно до Закону України “Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування”, особам, визнаним інвалідами I або II групи у період перебування на державній службі, які мають стаж роботи державної служби не менше 10 років, а також особам з числа інвалідів I або II групи незалежно від часу встановлення їм інвалідності, які мають не менше 10 років стажу державної служби на посадах, віднесених до категорій посад державних службовців, якщо безпосередньо перед зверненням за призначенням такої пенсії вони працювали на зазначених по-

садах. Пенсія по інвалідності державним службовцям призначається незалежно від причин інвалідності за умови припинення державної служби.

Якщо зазначені особи повертаються на державну службу, виплата пенсії по інвалідності припиняється на період до звільнення з роботи або досягнення ними граничного віку перебування на державній службі. У випадку зміни групи інвалідності або відновлення працездатності виплата пенсії по інвалідності здійснюється у порядку, визначеному у ст. 35 Закону України “Про загальнообов’язкове державне пенсійне страхування”.

Пенсійне забезпечення прокурорів і слідчих здійснюється в розмірі 80 % від суми їх місячної (чинної) заробітної плати, до якої включаються всі види оплати праці, з якої було сплачено єдиний внесок на загальнообов’язкове державне соціальне страхування, а до 1 січня 2011 р. – страхові внески на загальнообов’язкове державне пенсійне страхування, одержуваної за місяць до звернення за призначенням пенсії.

Розмір виплат (крім посадових окладів, надбавок за класні чини, вислугу років), що включаються в заробіток для обчислення пенсії, визначається за вибором того, хто звернувся за пенсією, за будь-які 60 календарних місяців такої роботи підряд перед зверненням за пенсією незалежно від наявності перерв протягом цього періоду на даній роботі.

До вислуги років, що дає право на пенсію, зараховується час роботи на прокурорських посадах, у військовій прокуратурі, стажистами в органах прокуратури, слідчими суддями, на посадах начальницького складу органів внутрішніх справ, офіцерських посадах Служби безпеки України, посадах державних службовців, які займають особи з вищою юридичною освітою, в науково-навчальних закладах Генеральної прокуратури України працівниками, яким присвоєно класні чини, на виборних посадах у державних органах, на посадах в інших організаціях, якщо працівники, які мають класні чини, були направлені туди, а потім повернулися в прокуратуру, строкова військова служба, половина строку навчання у вищих юридичних закладах, частково оплачувана відпустка жінкам по догляду за дитиною до досягнення нею трьох років.

Прокурорам і слідчим, які визнані інвалідами I або II групи, призначається пенсія по інвалідності, за наявності стажу роботи в органах прокуратури не менше 10 років.

Особи, які були звільнені з роботи в порядку дисциплінарного стягнення з позбавленням або позбавлені класного чину за вироком суду, втрачають право на пенсійне забезпечення за вислугою років. Права на одержання пенсії позбавляються особи, звільнені з роботи у зв'язку з засудженням за умисне кримінальне правопорушення, вчинене з використанням свого посадового становища, або за вчинення корупційного діяння.

Пенсійне забезпечення судді, який пішов у відставку, за наявності відповідного віку і стажу роботи здійснюється на умовах, передбачених Законом України “Про державну службу”. Судді у відставці, який має стаж роботи на посаді судді не менше 20 років, виплачується за його вибором пенсія або звільнене від сплати податку щомісячне грошове утримання в розмірі 80 % заробітної плати працюючого на відповідній посаді судді. За кожен повний рік роботи понад 20 років на посаді судді розмір щомісячного довічного грошового утримання збільшується на 2 % заробітку, але не більше ніж 90 % заробітку судді. Судді у відставці, який має стаж роботи на посаді судді менше 20 років і досяг 55-річного віку (для жінок 50 років), розмір щомісячного грошового утримання обчислюється пропорційно кількості повних років роботи на посаді судді. При досягненні таким суддею пенсійного віку за ним зберігається право на одержання щомісячного грошового утримання в зазначеному розмірі або (за його вибором) призначається пенсія на умовах, передбачених Законом України “Про державну службу”.

До стажу роботи, що дає право на відставку судді та отримання щомісячного довічного грошового утримання, крім роботи на посадах суддів судів України, державних арбітрів, арбітрів відомчих арбітражів України, зараховується також стаж роботи на посадах суддів і арбітрів у судах на державному і відомчому арбітражі колишнього СРСР, час роботи на посадах, безпосередньо пов'язаних з керівництвом та контролем за діяльністю суддів у Верховному Суді України, в обласних су-

дах, Київському і Севастопольському міських судах, Міністерстві юстиції України та підвідомчих йому органах на місцях, за діяльністю арбітражів у Державному арбітражі України, Вищому арбітражному суді України, а також на посадах прокурорів і слідчих за умови наявності у всіх зазначених осіб стажу роботи на посаді судді не менше 10 років.

Максимальний розмір щомісячного грошового утримання суддів у відставці (з урахуванням надбавок, підвищень, додаткової пенсії, цільової грошової допомоги, пенсії за особливі заслуги перед Україною, індексації та інших доплат, встановлених законодавством) не може перевищувати десяти тисяч грн на місяць.

Призначення і виплата щомісячного довічного грошового утримання судді у відставці здійснюється органами Пенсійного фонду за рахунок коштів Державного бюджету. Щомісячне грошове утримання виплачується не пізніше 25 числа місяця у грошовій формі та порядку, встановленому для виплати пенсії.

Виплата щомісячного довічного грошового утримання судді у відставці припиняється у разі: 1) винесення кваліфікаційною комісією суддів рішення про припинення відставки судді; 2) визнання судді безвісно відсутнім або оголошення його померлим; 3) смерті судді; 4) подання ним заяви про припинення виплати щомісячного довічного грошового утримання; 5) призначення пенсії; 6) настання підстав, передбачених ст. 49 Закону України “Про загальнообов’язкове державне пенсійне страхування”.

Судді, звільненому з посади у зв’язку з засудженням за умисний злочин, учинений з використанням свого посадового становища, або за вчинення корупційного діяння, пенсія призначається на загальних підставах.

Пенсійне забезпечення наукових працівників. Пенсія науковому (науково-педагогічному) працівнику призначається за наявності страхового стажу, необхідного для призначення пенсії за віком у мінімальному розмірі, передбаченого ст. 28 Закону України “Про загальнообов’язкове державне пенсійне страхування” після досягнення чоловіками віку 62 роки за наявності страхового стажу не менше 20 років, жінкам – 60 років

за наявності стажу наукової роботи не менше 15 років.

Перелік посад наукових (науково-педагогічних) працівників підприємств, установ, організацій, вищих навчальних закладів III-IV рівнів акредитації, перебування на яких дає право на призначення пенсії й виплату грошової допомоги в разі виходу на пенсію, складений відповідно до ст. 24 Закону України “Про наукову і науково-технічну діяльність”.

Пенсії науковим (науково-педагогічним) працівникам призначаються в розмірі 80 % від сум заробітної плати, яка складається з посадових окладів (ставок), премій, доплат за наукові ступені, вчені звання, надбавок за стаж наукової (науково-педагогічної) роботи та інших надбавок, доплат і винагород за наукову (науково-педагогічну) діяльність. За кожний повний рік роботи понад визначений стаж наукової роботи пенсія збільшується на 1 % заробітної плати, але не може бути більше 90 % середньомісячної зарплати.

Для обчислення пенсії враховується заробітна плата наукового (науково-педагогічного) працівника за основним місцем роботи за весь період страхового стажу на посадах наукового (науково-педагогічного) працівника починаючи з 1 липня 2000 р. За бажанням пенсіонера та за умови підтвердження довідки про заробітну плату первинними документами у період до 1 січня 2016 р. або в разі, якщо період страхового стажу на посадах наукового (науково-педагогічного) працівника, починаючи з 1 липня 200 р., становить менше 60 календарних місяців, при обчисленні пенсії також враховується заробітна плата за основним місцем роботи за будь-які 60 календарних місяців страхового стажу на посадах наукового (науково-педагогічного) працівника підряд до 1 липня 2000 р. незалежно від перерв.

Пенсії по інвалідності внаслідок трудового каліцтва чи професійного захворювання, а також каліцтва чи захворювання у зв'язку з Чорнобильською катастрофою науковому (науково-педагогічному) працівникові призначається в таких розмірах: 1) інвалідам I групи – 80 % заробітної плати; 2) інвалідам II групи – 60 % ; 3) інвалідам III групи – 40 %.

Пенсія в разі втрати годувальника призначається непрацездатним членам сім'ї померлого наукового (науково-педагогіч-

ного) працівника (годувальника), які були на його утриманні (при цьому дітям пенсія призначається незалежно від того, чи були вони на утриманні годувальника), у розмірі: 1) 80 % пенсії – на трьох і більше непрацевдатних членів сім'ї; 2) 60 % – на двох непрацевдатних членів сім'ї; 3) 40 % – на одного непрацевдатного члена сім'ї.

Пенсії за особливі заслуги перед Україною встановлюються згідно зі ст. 1 Закону України “Про пенсії за особливі заслуги перед Україною” громадянам України:

1) Героям України; Героям Радянського Союзу; Героям Соціалістичної праці; особам, нагородженим орденом Леніна, орденом Слави трьох ступенів, орденом Трудової слави трьох ступенів, чотирма і більше медалями “За відвагу”, чотирма і більше орденами України та колишнього Союзу РСР; повним кавалерам ордена “За службу Родині в Вооруженных Силах СРСР”, особам, відзначеним почесним званням “народний” України, колишніх Союзу РСР та Української РСР;

2) ветеранам війни, нагородженим за бойові дії орденом, медаллю “За відвагу” або медаллю Ушакова незалежно від часу нагородження;

3) видатним спортсменам – переможцям Олімпійських та Параолімпійських ігор, Всесвітніх ігор глухих, чемпіонам і рекордсменам світу та Європи;

4) космонавтам, які здійснили політ у космос, членам льотно-випробних екіпажів літаків;

5) народним депутатам України, депутатам колишніх Союзу РСР та Української РСР, членам Кабінету Міністрів України та Уряду колишньої Української РСР;

6) особам, відзначеним почесним званням – “заслужений” України, колишніх Союзу РСР та Української РСР, почесним званням України “Мати-героїня”, державними преміями України і колишніх Союзу РСР та Української РСР, нагородженим одним з орденів України або колишнього Союзу РСР, Почесною грамотою Президії Верховної Ради Української РСР або Грамотою Президії Верховної Ради Української РСР, а також особам, яким до 1 січня 1992 р. було встановлено персональні пенсії союзного чи республіканського значення;

7) депутатам – всіх чотирьох і більше скликань Верховної Ради Автономної Республіки Крим, обласних, Київської та Севастопольської міських рад, районних, районних у містах, міських рад міст обласного значення в Україні та в колишній Українській РСР;

8) матерям, які народили п'ятьох і більше дітей та виховували їх до шестирічного віку. При цьому враховуються діти, усиновлені в установленому законом порядку.

Пенсія за особливі заслуги перед Україною встановлюється як надбавка до розміру пенсії, на яку має право особа згідно із законом, у розмірі прожиткового мінімуму, визначена для осіб, які втратили працездатність. Розмір надбавки визначається відповідними органами виконавчої влади залежно від заслуг особи. У разі, коли особа одночасно має право на надбавки, зазначені в кількох пунктах, призначається та надбавка, яка є більшою у максимальному розмірі.

Пенсійне забезпечення осіб, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи врегульовано Законом України “Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи”. Пенсії особам, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи, встановлюються у вигляді державної пенсії, а також додаткової пенсії за шкоду, заподіяну здоров'ю, що призначається після виникнення права на державну пенсію.

Особи, які належать до I категорії постраждалих внаслідок Чорнобильської катастрофи, призначається додаткова пенсія за шкоду, заподіяну здоров'ю: інвалідам I групи – 30 % прожиткового мінімуму для осіб, які втратили працездатність; інвалідам II групи – 20 % прожиткового мінімуму для осіб, які втратили працездатність; інвалідам III групи, дітям-інвалідам, а також хворим внаслідок Чорнобильської катастрофи на променевою хворобу, – 15 % прожиткового мінімуму для осіб, які втратили працездатність.

Додаткова пенсія за шкоду, заподіяну здоров'ю, особам призначається віднесенням до: II категорії щомісячна додаткова пенсія за шкоду, заподіяну здоров'ю, призначається в розмірі 15 % прожиткового мінімуму для осіб, які втратили працездат-

ність; III категорії щомісячна додаткова пенсія за шкоду, заподіяну здоров'ю, призначається в розмірі 10 % прожиткового мінімуму для осіб, які втратили працездатність; IV категорії щомісячна додаткова пенсія за шкоду, заподіяну здоров'ю, призначається в розмірі 5 % прожиткового мінімуму для осіб, які втратили працездатність.

Пенсії по інвалідності, що настала внаслідок каліцтва чи захворювання, пенсії у зв'язку з втратою годувальника внаслідок Чорнобильської катастрофи можуть призначатися за бажанням громадянина із заробітку, одержаного за роботу в зоні відчуження в 1986-1990 рр., у розмірі відшкодування фактичних збитків, який визначається згідно із законодавством.

Особам, які працювали або проживали на територіях радіоактивного забруднення, пенсії надаються із зменшенням пенсійного віку, встановленого ст. 26 Закону України "Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування". Учасники ліквідації наслідків аварії на Чорнобильській АЕС, які працювали у зоні відчуження з моменту аварії до 1 липня 1986 р. незалежно від кількості робочих днів, а з 1 липня 1986 р. по 31 грудня 1986 р. – не менше 5 календарних днів – 10 років; які працювали 1986 р. у зоні відчуження не менше 14 календарних днів – 8 років; особи, які працювали з 1 липня 1986 р. у зоні відчуження – від 1 до 5 календарних днів, у 1987 р. – від 10 до 14 календарних днів, у 1988 р. – не менше 30 календарних днів, на діючих пунктах санітарної обробки населення і дезактивації техніки або їх будівництві – не менше 14 календарних днів у 1986 р. – 5 років.

Учасникам ліквідації наслідків аварії на Чорнобильській АЕС, які відпрацювали на підземних роботах, на роботах з особливо шкідливими і особливо важкими умовами праці за Списком № 1 виробництв, робіт, професій, посад і показників, затверджуваним у встановленому порядку (чоловіки 10 років і більше, жінки – 7 років 6 місяців і більше), вік виходу на пенсію зменшується додатково на 3 роки понад передбачений законодавством. Учасникам ліквідації наслідків аварії на Чорнобильській АЕС, які відпрацювали на підземних роботах, на роботах з особливо шкідливими і особливо важкими умовами

праці за Списком № 2 виробництв, робіт, професій, посад і показників, затверджуваним у встановленому порядку (чоловіки 12 років і більше, жінки – 10 років і більше), вік виходу на пенсію зменшується додатково на 1 рік понад передбачений законодавством.

Контрольні питання

1. Що собою становить система недержавного пенсійного забезпечення?
2. Які види пенсійних виплат здійснюються за рахунок коштів накопичувального фонду?
3. Хто має право на пенсію за вислугу років?
4. Які підстави й порядок призначення пенсій за віком на пільгових умовах?
5. Підстави, умови призначення й розміри пенсій осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб.
6. У чому полягає особливість пенсійного забезпечення державних службовців, працівників прокуратури, суддів, наукових працівників?
7. Які підстави й порядок призначення пенсії за особливими заслугами перед Україною?
8. Види пільг і компенсацій громадянам, постраждалим внаслідок Чорнобильської катастрофи.

Розділ 4. СОЦІАЛЬНІ ДОПОМОГИ І СОЦІАЛЬНЕ ОБСЛУГОВУВАННЯ

4.1. Соціальні допомоги

Соціальні допомоги – грошові одноразові або періодичні соціальні виплати, що виплачуються громадянам у випадках, передбачених законодавством, за рахунок Державного бюджету. Право на виплати по соціальній допомозі не залежить від попередньої трудової діяльності та майнового стану особи.

При характеристиці державних соціальних допомог найчастіше використовують поділ залежно від соціальних ризиків, що лежать в основі виникнення права на них. Серед поширених видів виділяють наступні:

1. Державна допомога сім'ям з дітьми. Громадяни України, в сім'ях яких виховуються та проживають неповнолітні діти, мають право на державну допомогу у випадках та за умов, передбачених законодавством. Іноземці та особи без громадянства, які постійно проживають в Україні, а також особи, яких визнано в Україні біженцями або особами, які потребують додаткового захисту, мають право на державну допомогу нарівні з громадянами України.

Документи, що необхідні для призначення державної допомоги сім'ям з дітьми, подаються особою, яка претендує на призначення допомоги, самостійно. За наявності письмової заяви особи, яка претендує на призначення допомоги, але за станом здоров'я або з інших поважних причин не може самостійно зібрати необхідні документи, збір зазначених документів покладається на органи, що призначають допомогу. Документи розглядаються органом, що призначає та здійснює виплату державної допомоги, протягом 10 днів із дня звернення. Про призначення державної допомоги чи про відмову в її наданні із зазначенням причин відмови та порядку оскарження цього рішення орган, що призначає і здійснює виплату державної допомоги сім'ям з дітьми, видає чи надсилає заявникові письмове повідомлення протягом п'яти днів після прийняття відповідного рішення.

Відповідно до ст. 3 Закону України “Про державну допомогу сім’ям з дітьми” таким сім’ям призначаються допомоги: а) у зв’язку з вагітністю та пологами; б) при народженні дитини; в) при усиновленні дитини; г) по догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку; д) на дітей, над якими встановлено опіку чи піклування; е) на дітей одиницим матерям.

Право на державну допомогу у зв’язку з вагітністю та пологами мають всі жінки (у тому числі неповнолітні), які не застраховані в системі загальнообов’язкового державного соціального страхування. Підставою для призначення жінкам допомоги у зв’язку з вагітністю та пологами є видана в установленому порядку довідка лікувального закладу встановленого зразка та довідка з: основного місця роботи (служби, навчання); ліквідаційної комісії для жінок, звільнених з роботи у зв’язку з ліквідацією підприємства, установи, організації; державної служби зайнятості для жінок, зареєстрованих у державній службі зайнятості як безробітні.

Допомога у зв’язку з вагітністю та пологами призначається за умови, що звернення за нею надійшло не пізніше шести місяців з дня закінчення відпустки у зв’язку з вагітністю та пологами, і виплачується жінкам за весь період відпустки, тривалість якої становить 70 календарних днів до пологів і 56 – після пологів (при ускладнених пологах або народженні двох чи більше дітей – 70). Жінкам, віднесеним до 1-4 категорії осіб, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи, допомога виплачується за 180 календарних днів зазначеної відпустки (90 – до пологів і 90 – після). Зазначена допомога обчислюється сумарно і призначається жінкам у повному обсязі незалежно від кількості днів відпустки, фактично використаних до пологів.

Особи, які усиновили або взяли під опіку дитину протягом двох місяців з дня її народження, подають рішення про усиновлення чи встановлення опіки.

За період відпустки у зв’язку з вагітністю та пологами, що збігається з відпусткою по догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку, допомога по вагітності та пологах виплачується незалежно від допомоги по догляду за дитиною до

досягнення нею трирічного віку. Допомога надається у розмірі 100 % середньомісячного доходу (стипендії, грошового забезпечення, допомоги по безробіттю тощо) жінки, але не менше 25 % від розміру встановленого законом прожиткового мінімуму для працездатної особи із розрахунку на місяць.

Одноразова допомога при народженні дитини надається одному з батьків дитини чи опікуну. Зазначена допомога призначається на підставі свідоцтва про народження дитини, а опікунам на підставі рішення про встановлення опіки. У разі народження двох і більше дітей допомога надається на кожну дитину.

Допомога при народженні дитини призначається за умови, що звернення за її призначенням надійшло не пізніше 12 місяців з дня народження дитини. У разі народження мертвої дитини допомога не призначається.

Виплата допомоги припиняється у разі: 1) позбавлення отримувача батьківських прав; 2) відібрання дитини в отримувача допомоги без позбавлення батьківських прав; 3) тимчасового влаштування дитини на повне державне утримання; 4) припинення опіки або звільнення опікуна від його повноважень щодо конкретної дитини; 5) нецільового використання коштів і незабезпечення отримувачем допомоги належних умов для повноцінного утримання та виховання дитини; 6) виникнення інших обставин.

Допомога при народженні дитини нараховується виходячи з розміру прожиткового мінімуму для дітей віком до шести років, встановленого на день народження дитини. Допомога надається у сумі, кратній 30 розмірам прожиткового мінімуму, – на першу дитину; кратній 60 розмірам прожиткового мінімуму, – на другу дитину; кратній 120 розмірам прожиткового мінімуму, – на третю і кожну наступну дитину. Виплата допомоги здійснюється одноразово у десятикратному розмірі прожиткового мінімуму при народженні дитини, решта суми допомоги на першу дитину виплачується протягом 24 місяців, на другу дитину – 48 місяців, на третю і кожну наступну дитину – 72 місяців рівними частинами у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України.

Право на виплату допомоги по догляду за дитиною до

досягнення нею трирічного віку має один з батьків дитини, усиновлювач, опікун, баба чи дід, або інший родич, який фактично здійснює догляд за дитиною. Допомога по догляду за дитиною при досягненні нею трирічного віку виплачується щомісяця з дня призначення допомоги по догляду за дитиною по день досягнення дитиною вказаного віку включно.

Особам, які працюють на умовах трудового договору (контракту) на підприємствах, в установах, організаціях незалежно від форм власності та господарювання або у фізичних осіб, допомога по догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку призначається на підставі витягу з наказу (розпорядження) роботодавця про надання особі, яка фактично здійснює догляд за дитиною, відпустки по догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку. Особам, які зареєстровані у державній службі зайнятості як безробітні, допомога призначається на підставі довідки державної служби зайнятості. Особи, які були звільнені з роботи у зв'язку з ліквідацією підприємства, установи, організації, до їх працевлаштування допомога по догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку призначається на підставі довідки ліквідаційної комісії.

Для одержання зазначеної допомоги органам праці й соціального захисту населення подаються такі документи: а) заява матері (батька, усиновлювача, опікуна); б) копія або витяг з наказу (розпорядження) роботодавця про надання відпустки; в) копія свідоцтва про народження дитини; г) копія трудової книжки; д) довідка з місця навчання – для осіб, які навчаються; е) довідка про те, що виплата допомоги по безробіттю або матеріальної допомоги по безробіттю не проводиться, – для непрацюючих осіб, які перебувають на обліку в центрі зайнятості.

У разі працевлаштування або виходу на роботу матері дитини або особи, яка фактично здійснює догляд за дитиною, до закінчення строку догляду у режимі повного робочого часу зазначена допомога виплачується особі, яка продовжує догляд за дитиною до досягнення нею трирічного віку.

Матерям, які мають дітей віком до трьох років і вийшли на роботу та працюють у режимі неповного робочого часу або вдома, що підтверджується довідкою з місця роботи, або одно-

часно продовжують навчання з відривом від виробництва, допомога по догляду за дитиною до досягнення нею трьох років призначається (виплачується) в повному обсязі.

Допомога по догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку надається у розмірі, що дорівнює різниці між прожитковим мінімумом, встановленим для працездатних осіб, та середньомісячним сукупним доходом сім'ї в розрахунку на одну особу за попередні шість місяців, але не менше 130 грн. Допомога по догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку надається на кожну дитину незалежно від кількості народжених (усиновлених, взятих під опіку) дітей у сім'ї, по догляду за якими надається допомога.

Державна соціальна допомога малозабезпеченим сім'ям – щомісячна допомога, яка надається малозабезпеченим сім'ям у грошовій формі та в розмірі, що залежить від величини середньомісячного сукупного доходу сім'ї. До малозабезпечених сімей відносяться сім'ї, які з поважних або незалежних від неї причин мають середньомісячний сукупний дохід нижчий від прожиткового мінімуму для сім'ї.

Заява про надання державної соціальної допомоги подається уповноваженим представником сім'ї до місцевої державної адміністрації або до виконавчого комітету сільської, селищної ради. Виконавчий комітет сільської, селищної ради передає заяву про надання державної соціальної допомоги до місцевої державної адміністрації. До заяви додаються:

1) згода сім'ї на збір інформації про неї, про її власність, доходи та майно;

2) документ, що посвідчує особу;

3) довідка про склад сім'ї. До складу сім'ї включаються чоловік, дружина; рідні, усиновлені та підопічні діти цих осіб віком до 18 років, а також діти, які навчаються за денною формою навчання у загальноосвітніх, професійно-технічних, вищих навчальних закладах I-IV рівнів акредитації до досягнення 23 років і не мають власних сімей; неодружені повнолітні діти, які визнані інвалідами з дитинства I та II груп або інвалідами I групи і проживають разом із батьками; непрацездатні батьки чоловіка та дружини, які проживають разом із ними і перебу-

вають на їх утриманні у зв'язку з відсутністю власних доходів; особа, яка проживає з одиноким інвалідом I групи і здійснює догляд за ним; жінка та чоловік, які проживають однією сім'єю, не перебувають у шлюбі, але мають спільних дітей;

4) декларація про доходи та майно осіб, які входять до складу сім'ї;

5) довідка про наявність та розмір земельної ділянки (паю).

Державна соціальна допомога призначається з місяця звернення за умови подання всіх необхідних документів. Рішення про призначення державної соціальної допомоги чи про відмову в її наданні приймається місцевою державною адміністрацією протягом десяти календарних днів і наступного після прийняття дня надсилається уповноваженому представнику малозабезпеченої сім'ї.

Розмір державної соціальної допомоги визначається як різниця між прожитковим мінімумом для сім'ї та її середньомісячним сукупним доходом, але не може становити понад 75 % прожиткового мінімуму для сім'ї. Для кожної дитини (крім дитини-інваліда), яка входить до складу малозабезпеченої сім'ї, рівень забезпечення прожиткового мінімуму збільшується на 10 %, а для кожної дитини-інваліда, яка входить до складу малозабезпеченої сім'ї, для кожної дитини, яка утримується матір'ю (батьком, усиновителем), яка не перебуває у шлюбі, і запис про батька (матір) цієї дитини у Книзі реєстрації народжень проводиться в установленому порядку за вказівкою матері (батька), для кожної дитини, в якій один або двоє батьків є інвалідами I або II групи, – на 20 %. Для громадян, які одержали статус особи, які проживають і працюють (навчаються) на території населеного пункту, якому надано статус гірського, рівень забезпечення прожиткового мінімуму збільшується на 20 %.

Державна соціальна допомога призначається на шість місяців. Одиноким особам, які за результатами медико-соціальної експертизи визнані непрацездатними і не мають інших джерел існування (не отримують доходів, передбачених Методикою обчислення сукупного доходу сім'ї для всіх видів соціальної допомоги, крім доходів від особистого селянського госпо-

дарства), така допомога може бути призначена на строк визнання особи непрацездатною. Одиноким особам, які досягли 65-річного віку і не мають інших джерел існування за тих же умов, вона може бути призначена довічно.

Державна соціальна допомога малозабезпеченим сім'ям виплачується раз на місяць за місцем реєстрації (фактичного проживання) уповноваженого представника сім'ї державними підприємствами й об'єднаннями зв'язку або перераховується на його особистий рахунок у банку за його вибором.

Право на державну соціальну допомогу інвалідам з дитинства та дітям-інвалідам мають інваліди з дитинства і діти-інваліди віком до 18 років. Причина, група інвалідності, строк, на який встановлюється інвалідність, визначаються органом медико-соціальної експертизи згідно із законодавством України.

Заява про призначення державної соціальної допомоги подається інвалідом з дитинства до органу праці й соціального захисту населення за місцем постійного проживання. До заяви повинні бути додані документи про вік і місце проживання інваліда з дитинства або дитини-інваліда, документи про місце проживання батьків, усиновителів, опікуна або піклувальника, який подав заяву, а також довідка медико-соціальної експертизи або медичний висновок, видані у встановленому порядку.

Місцева державна адміністрація, яка прийняла заяву про призначення державної соціальної допомоги, видає заявнику розписку про прийом заяви та поданих до неї документів із зазначенням дати прийому заяви, та розглядає її не пізніше 10 днів після надходження заяви з усіма необхідними документами.

Інвалідам з дитинства та дітям-інвалідам, які мають одночасно право на державну соціальну допомогу відповідно до Закону України "Про державну соціальну допомогу інвалідам з дитинства та дітям-інвалідам", на пенсію й на державну соціальну допомогу згідно із Законом України "Про державну соціальну допомогу особам, які не мають права на пенсію, та інвалідам", пенсія чи допомога призначаються за їх вибором. Якщо інвалід з дитинства або дитина-інвалід має право на пенсію у зв'язку з втратою годувальника й на державну соціальну допомогу відповідно до Закону України "Про державну соціальну

допомогу інвалідам з дитинства та дітям-інвалідам”, ці виплати призначаються одночасно.

Державна соціальна допомога інвалідам з дитинства та дітям-інвалідам призначається у таких розмірах:

інвалідам з дитинства I групи – 100 % прожиткового мінімуму для осіб, які втратили працездатність;

інвалідам з дитинства II групи – 80 % прожиткового мінімуму для осіб, які втратили працездатність;

інвалідам з дитинства III групи – 60 % прожиткового мінімуму для осіб, які втратили працездатність;

на дітей-інвалідів віком до 18 років – 70 % прожиткового мінімуму для осіб, які втратили працездатність.

Державна соціальна допомога інвалідам з дитинства призначається на весь час інвалідності, встановленої органами медико-соціальної експертизи. На дітей-інвалідів державна соціальна допомога призначається на строк, зазначений у медичному висновку, який видається у порядку, встановленому центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері охорони здоров'я, але не більш як по місяць досягнення дитиною-інвалідом 18-річного віку.

У випадку зміни групи інвалідності державна соціальна допомога у новому розмірі виплачується інваліду з дитинства з дня зміни групи інвалідності, якщо така зміна приводить до збільшення розміру, але з місяця, наступного за тим, в якому встановлена нова група інвалідності, при зменшенні розміру допомоги.

Якщо дитина-інвалід, на яку виплачувалася державна соціальна допомога, по досягненні 18-річного віку визнана інвалідом з дитинства, виплата допомоги продовжується у новому розмірі за її заявою (недієздатним – за заявою опікуна) з дня встановлення групи інвалідності в разі збільшення розміру допомоги, але з місяця, наступного за тим, в якому дитині-інваліду встановлена група інвалідності при зменшенні розміру допомоги.

Виплата державної соціальної допомоги зупиняється у випадку пропуску строку повторного огляду інваліда з дитинства або дитини-інваліда, а в разі визнання знову інвалідом або дитиною-інвалідом виплата державної соціальної допомоги поновлю-

ється з дня зупинення, але не більш як за один місяць. Якщо строк повторного огляду пропущено з поважної причини, виплата державної соціальної допомоги поновлюється з дня зупинення виплати, але не більше як за три роки за умови, що за цей період його визнано інвалідом або дитиною-інвалідом. При цьому, якщо при повторному огляді інваліда з дитинства переведено до іншої групи інвалідності (вищої або нижчої), то державна соціальна допомога за зазначений період виплачується за попередньою групою. У випадку припинення виплати державної соціальної допомоги внаслідок нез'явлення на повторний огляд без поважних причин, при наступному визнанні інвалідом з дитинства або дитиною-інвалідом виплата цієї допомоги поновлюється з дня встановлення інвалідності або визнання дитиною-інвалідом.

У разі смерті інваліда з дитинства або дитини-інваліда члену його сім'ї або особі, яка здійснила поховання, виплачується на вибір допомога на поховання в розмірі двомісячної суми державної соціальної допомоги або допомоги на поховання чи відшкодування витрат на поховання згідно з нормативно-правовими актами.

Допомога по тимчасовій непрацездатності. Відповідно до ст. 4 Закону України “Про загальнообов’язкове державне соціальне страхування у зв’язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами, зумовленими похованням”, право на матеріальне забезпечення за загальнообов’язковим державним соціальним страхуванням у зв’язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами, зумовленими похованням, мають застраховані громадяни України, іноземці, особи без громадянства та члени їх сімей, які проживають в Україні, якщо інше не передбачено міжнародним договором України, згода на обов’язковість якого надана Верховною Радою України.

Допомога по тимчасовій непрацездатності надається застрахованій особі у формі матеріального забезпечення, яке повністю або часткове компенсує втрату заробітної плати (доходу), у разі настання в неї одного з таких страхових випадків:

1) тимчасової непрацездатності внаслідок захворювання або травми, не пов’язаної з нещасним випадком на виробництві;

- 2) необхідності догляду за хворою дитиною;
- 3) необхідності догляду за хворим членом сім'ї;
- 4) догляду за дитиною віком до трьох років або дитиною-інвалідом віком до 18 років у разі хвороби матері або іншої особи, яка доглядає за цією дитиною;
- 5) карантину, накладеного органами санітарно-епідеміологічної служби;
- 6) тимчасового переведення застрахованої особи відповідно до медичного висновку на легшу, оплачувану нижче роботу;
- 7) протезування з поміщенням у стаціонар протезно-ортопедичного підприємства;
- 8) санаторно-курортного лікування.

Загальнообов'язкове державне соціальне страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності здійснюється за принципами:

- 1) законодавчого визначення умов і порядку здійснення загальнообов'язкового державного соціального страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами, зумовленими похованням;
- 2) обов'язковості страхування осіб, які працюють на умовах трудового договору (контакту) у фізичних осіб; членів колективних підприємств, сільськогосподарських та інших виробничих кооперативів і добровільності страхування громадян України, які працюють за межами території і не застраховані в системі соціального страхування країни, в якій вони перебувають, та особи, які забезпечують себе роботою самостійно;
- 3) державних гарантій реалізації застрахованими особами своїх прав;
- 4) обов'язковості фіксування Фондом соціального страхування з тимчасової втрати працездатності витрат, пов'язаних із наданням матеріального забезпечення та соціальних послуг;
- 5) формування та використання страхових коштів на засадах солідарності та субсидування;
- 6) цільового використання коштів загальнообов'язкового державного соціального страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами, зумовленими похованням;
- 7) паритетності в управлінні Фондом соціального стра-

хування з тимчасової втрати працездатності представників держави, застрахованих осіб та роботодавців;

8) відповідальності роботодавців та Фонду соціального страхування з тимчасової втрати працездатності за реалізацію права застрахованої особи на матеріальне забезпечення та соціальні послуги.

Загальнообов'язковому державному соціальному страхуванню у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності підлягають:

а) особи, які працюють на умовах трудового договору (контракту) на підприємствах, в установах, організаціях незалежно від форм власності та господарювання або у фізичних осіб, у тому числі в іноземних дипломатичних та консульських установах, інших представництвах нерезидентів, а також обрані на виборні посади в органах державної влади, органах місцевого самоврядування та в інших органах;

б) члени колективних підприємств, сільськогосподарських та інших виробничих кооперативів.

Допомога по тимчасовій непрацездатності внаслідок захворювання або травми, не пов'язаної з нещасним випадком на виробництві та професійним захворюванням, виплачується Фондом застрахованим особам починаючи з шостого дня непрацездатності за весь період до відновлення працездатності або до встановлення медико-соціальною експертною комісією інвалідності (встановлення іншої групи, підтвердження раніше встановленої групи інвалідності), незалежно від звільнення застрахованої особи в період втрати працездатності у порядку та розмірах, встановлених законодавством. Оплата перших п'яти днів тимчасової непрацездатності внаслідок захворювання або травми здійснюється за рахунок коштів роботодавця.

Застрахованим особам, які працюють на сезонних і тимчасових роботах, допомога по тимчасовій непрацездатності внаслідок захворювання або травми, не пов'язаної з нещасним випадком на виробництві, надається не більш як за 75 календарних днів протягом календарного року. У разі настання тимчасової непрацездатності внаслідок захворювання або травми, не пов'язаної з нещасним випадком на виробництві, під час пере-

бування у щорічній (основній чи додатковій) відпустці допомога надається у порядку та розмірах, встановлених законом.

Допомога по тимчасовій непрацездатності по догляду за хворою дитиною віком до 14 років, якщо вона потребує стаціонарного лікування, виплачується застрахованій особі з першого дня за весь час її перебування в стаціонарі разом з хворою дитиною.

Допомога по тимчасовій непрацездатності по догляду за хворим членом сім'ї (крім догляду за хворою дитиною віком до 14 років) надається застрахованій особі з першого дня, але не більше як за три календарні дні, а у виняткових випадках, з урахуванням тяжкості хвороби члена сім'ї та побутових обставин, – не більше як за сім календарних днів. У разі захворювання матері або іншої особи, яка фактично здійснює догляд за дитиною віком до трьох років або дитиною-інвалідом віком до 18 років, надається застрахованій особі, яка здійснює догляд за дитиною, з першого дня за весь період захворювання.

Якщо тимчасова непрацездатність застрахованої особи викликана карантинном, накладеним органами санітарно-епідеміологічної служби, надається допомога по тимчасовій непрацездатності з першого дня за весь час відсутності на роботі із цієї причини. У випадку тимчасового переведення застрахованої особи відповідно до медичного висновку на легшу нижчеоплачувану роботу цій особі надається допомога по тимчасовій непрацездатності з першого дня за час такої роботи, але не більше як за два місяці. Ця допомога обчислюється за загальними правилами, але надається в розмірі, який разом із заробітком за тимчасово виконувану роботу не може перевищувати суми повного заробітку до часу переведення.

Допомога по тимчасовій непрацездатності в разі здійснення санаторно-курортного лікування надається застрахованій особі, якщо тривалість щорічної (основної та додаткової) відпустки недостатня для лікування та проїзду до санаторно-курортного закладу і назад. Застрахованій особі, яка направляється на лікування в реабілітаційне відділення санаторно-курортного закладу після перенесених захворювань і травм безпосередньо із стаціонару лікувального закладу, допомога по

тимчасовій непрацездатності надається за весь час перебування у санаторно-курортному закладі (з урахуванням часу на проїзд до санаторно-курортного закладу і у зворотному напрямку) у порядку і розмірі, встановлених законом.

Допомога по тимчасовій непрацездатності не надається:

1) у разі одержання застрахованою особою травм або її захворювання при вчиненні нею злочину;

2) у випадку навмисного заподіяння шкоди своєму здоров'ю з метою ухилення від роботи чи інших обов'язків або симуляції хвороби;

3) за час перебування під арештом і за час проведення судово-медичної експертизи;

4) за час примусового лікування, призначеного за постановою суду;

5) у разі тимчасової непрацездатності у зв'язку із захворюванням або травмою, що сталися внаслідок алкогольного, наркотичного чи токсичного сп'яніння або дій, пов'язаних з цим;

6) за період перебування застрахованої особи у відпустці без збереження заробітної плати, творчій відпустці, додатковій відпустці у зв'язку з навчанням.

Допомога по тимчасовій непрацездатності виплачується застрахованим особам залежно від страхового стажу в таких розмірах:

60 % середньої заробітної плати (доходу) – застрахованим особам, які мають страховий стаж до п'яти років;

80 % середньої заробітної плати (доходу) – застрахованим особам, які мають страховий стаж від п'яти до восьми років;

100 % середньої заробітної плати (доходу) – застрахованим особам, які мають страховий стаж понад вісім років;

100 % середньої заробітної плати (доходу) – застрахованим особам, віднесеним до 1-4 категорій осіб, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи;

одному з батьків або особі, яка їх замінює чи доглядає хвору дитину віком до 14 років, яка потерпіла від Чорнобильської катастрофи;

ветеранам війни й особам, на яких поширюється чинність Закону України "Про статус ветеранів війни, гарантії їх

соціального захисту”;

особам, віднесеним до жертв нацистських переслідувань відповідно до Закону України “Про жертви нацистських переслідувань”;

донорам, які мають право на пільгу, передбачену ст. 10 Закону України “Про донорство крові та її компонентів”.

Допомога по безробіттю. Відповідно до ст. 1 Закону України “Про загальнообов’язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття”, загальнообов’язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття визначається як система прав, обов’язків і гарантій, що передбачає матеріальне забезпечення на випадок безробіття з незалежних від застрахованих осіб обставин та надання соціальних послуг за рахунок коштів Фонду загальнообов’язкового державного соціального страхування України на випадок безробіття.

Страхуванню на випадок безробіття підлягають особи, які працюють на умовах трудового договору (контракту), цивільно-правового договору, включаючи тих, які проходять альтернативну (невійськову) службу, працюють неповний робочий день або неповний робочий тиждень та на інших підставах, передбачених законодавством про працю, військовослужбовці (крім військовослужбовців строкової служби), а також особи, які забезпечують себе роботою самостійно, та фізичні особи – підприємці.

Право на матеріальне забезпечення на випадок безробіття мають:

застраховані особи;

молодь, яка закінчила або припинила навчання у загальноосвітніх, професійно-технічних і вищих навчальних закладах, звільнилася із строкової військової або альтернативної (невійськової) служби і потребує сприяння у працевлаштуванні на перше робоче місце у разі реєстрації в установленому порядку відповідних осіб як безробітних;

члени особистого селянського та фермерського господарства, якщо вони не є найманими працівниками;

громадяни України, які працюють за межами України та не застраховані в системі соціального страхування на випадок

безробіття країни, в якій вони перебувають, мають право на забезпечення за умови сплати страхових внесків, якщо інше не передбачено міжнародним договором України, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України;

працюючі пенсіонери у разі звернення до державної служби зайнятості за сприянням у працевлаштуванні мають право на соціальні послуги щодо пошуку підходящої роботи, перенавчання та підвищення кваліфікації, а також інформаційні та консультаційні послуги, пов'язані з працевлаштуванням профілактичні заходи.

Страхування на випадок безробіття здійснюється за принципами:

1) надання державних гарантій реалізації застрахованими особами своїх прав;

2) обов'язковості страхування на випадок безробіття всіх працюючих на умовах трудового договору (контракту) та на інших підставах, передбачених законодавством про працю, за цивільно-правовим договором, військовослужбовців (крім військовослужбовців строкової служби), осіб, які забезпечують себе роботою самостійно, фізичних осіб – підприємців, а також добровільності такого страхування громадянами України, які працюють за межами України, членами особистого селянського та фермерського господарства, якщо вони не є найманими працівниками;

3) цільового використання коштів страхування на випадок безробіття;

4) солідарності та субсидування;

5) обов'язковості фінансування Фондом загальнообов'язкового державного соціального страхування України на випадок безробіття витрат, пов'язаних з наданням матеріального забезпечення у випадку безробіття, та соціальних послуг;

6) паритетності в управлінні страхуванням на випадок безробіття держави, представників застрахованих осіб та роботодавців;

7) диференціації розмірів виплати допомоги по безробіттю залежно від страхового стажу та тривалості безробіття;

8) законодавчого визначення умов і порядку здійснення

страхування на випадок безробіття.

Особам, які підлягають страхуванню на випадок безробіття, видається свідоцтво про загальнообов'язкове державне соціальне страхування, яке є єдиним для всіх видів соціального страхування. Порядок видачі та зразок свідоцтва затверджується Кабінетом Міністрів України.

Видами забезпечення за загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням на випадок безробіття є:

1) допомога по безробіттю, у тому числі одноразова її виплата для організації безробітним підприємницької діяльності;

2) допомога на поховання у разі смерті безробітного або особи, яка перебувала на його утриманні.

Видами соціальних послуг є:

1) професійна підготовка або перепідготовка, підвищення кваліфікації у професійно-технічних та вищих навчальних закладах, у тому числі в навчальних закладах державної служби зайнятості, на підприємствах, в установах, організаціях;

2) профорієнтація;

3) пошук підходящої роботи та сприяння у працевлаштуванні, у тому числі шляхом організації громадських робіт для безробітних у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України;

4) надання роботодавцям, які працевлаштовують громадян, зазначених у частині 1 ст. 14 Закону України “Про зайнятість населення”, компенсації, передбаченої ст. 26 зазначеного Закону;

5) надання роботодавцям – суб'єктам малого підприємництва, які працевлаштовують безробітних, компенсації відповідно до ст. 27 Закону України “Про зайнятість населення”;

6) надання громадянам віком старше 45 років, страховий стаж яких становить не менше 15 років, ваучера для підтримання їх конкурентоспроможності шляхом перепідготовки, спеціалізації, підвищення кваліфікації за професіями чи спеціальностями для пріоритетних видів економічної діяльності.

Застраховані особи, визнані у встановленому порядку безробітними, які протягом 12 місяців, що передували реєстрації особи як безробітної, за даними Державного реєстру загаль-

нообов'язкового державного соціального страхування, мають страховий стаж не менше шести місяців або звільнені з останнього місця роботи з підстав, передбачених ст. 37, пунктами 3, 4, 7, 8 ст. ст. 41, 45 КЗпП України, мають право на допомогу по безробіттю у мінімальних розмірах. Допомога по безробіттю виплачується з восьмого дня після реєстрації застрахованої особи в установленому порядку в державній службі зайнятості.

Загальна тривалість допомоги по безробіттю не може перевищувати 360 календарних днів протягом двох років. Для осіб передпенсійного віку (за два роки до настання права на пенсію) тривалість виплати допомоги по безробіттю не може перевищувати 720 календарних днів.

Розмір допомоги по безробіттю визначається у відсотках до їх середньої заробітної плати (доходу) для розрахунку виплат загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням, затвердженого Кабінетом Міністрів України, залежно від страхового стажу: до 2 років – 50 %; від 2 до 6 років – 55 %; від 6 до 10 років – 60 %; понад 10 років – 70 %.

Допомога по безробіттю виплачується залежно від тривалості безробіття у відсотках до визначеного розміру: перші 90 календарних днів – 100 %; протягом наступних 90 календарних днів – 80 %; у подальшому – 70 %.

Виплата допомоги по безробіттю припиняється у разі:

- 1) працевлаштування безробітного;
- 2) поновлення безробітного на роботі за рішенням суду;
- 3) вступу до навчального закладу на навчання з відривом від виробництва;
- 4) відрахування із навчального закладу;
- 5) призову на строкову військову або альтернативну (невійськову) службу;
- 6) набрання законної сили вироком суду про позбавлення волі безробітного або направлення його за рішенням суду на примусове лікування;
- 7) призначення чи отримання права на призначення пенсії за віком, у тому числі на пільгових умовах, пенсії за вислугу років або досягнення особою встановленого законом пенсійного віку;

8) призначення виплати на підставі документів, що містять неправдиві відомості;

9) подання письмової заяви про бажання здійснити догляд за дитиною до досягнення нею трирічного віку;

10) подання письмової заяви про відмову від послуг державної служби зайнятості;

11) зміни місця проживання; закінчення строку їх виплати;

12) зняття з обліку за невідвідування без поважних причин державної служби зайнятості 30 і більше календарних днів;

13) відмови безробітного від двох пропозицій проходження професійної підготовки, перепідготовки, підвищення кваліфікації за направленням державної служби зайнятості, у тому числі осіб, які вперше шукають роботу та не мають професії (спеціальності);

14) відмови від роботи за спеціальністю, професією, набутою після професійної підготовки, перепідготовки або підвищення кваліфікації за направленням державної служби зайнятості;

15) смерті безробітного.

Державна соціальна допомога особам, які не мають права на пенсію, та інвалідам – щомісячна державна допомога, що надається у грошовій формі особам, які не мають права на пенсію, та інвалідам. До осіб, які не мають права на пенсію, відносяться особи, які досягли віку 63 роки та не мають права на пенсію відповідно до чинного законодавства. До досягнення зазначеного віку до осіб, які не мають права на пенсію, належать жінки 1958 р. народження і старші.

До одиноких осіб, які мають право на державну соціальну допомогу особам, які не мають права на пенсію, та інвалідів і державну соціальну допомогу на догляд, належать громадяни, які не мають працездатних родичів, зобов'язаних за законом їх утримувати. Підтвердженням їх належності до цієї категорії є: 1) інформація про відсутність працездатних родичів (незалежно від місця їх проживання), зобов'язаних за законом їх утримувати (зазначається в поданій заяві про призначення допомоги на догляд; 2) довідка про склад сім'ї, видана уповнова-

женим органом за місцем проживання, у тому числі органом місцевого самоврядування.

Право на державну соціальну допомогу мають:

громадяни України, які досягли зазначеного віку, або є інвалідами і не одержують пенсію та постійно проживають на території України у випадках та на умовах, передбачених Законом України “Про державну соціальну допомогу особам, які не мають права на пенсію, та інвалідам” та іншими законами;

особи, яких визнано біженцями або особами, які потребують додаткового захисту, нарівні з громадянами України на умовах, передбачених зазначеним Законом, іншими законами або міжнародними договорами України, згода на обов’язковість яких надана Верховною Радою України;

іноземці та особи без громадянства на умовах, визначених Кабінетом Міністрів України.

Державна соціальна допомога призначається особі, яка:

1) досягла зазначеного віку та не має права на пенсію відповідно до чинного законодавства або визнана інвалідом в установленому порядку;

2) не одержує пенсію або соціальні виплати, що призначаються для відшкодування шкоди, заподіяної ушкодженням здоров’я на виробництві, передбачені Законом України “Про загальнообов’язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності”;

3) є малозабезпеченою (крім інвалідів);

4) є інвалідом I групи, середньомісячний сукупний дохід якого не перевищує 115 % прожиткового мінімуму для осіб, які втратили працездатність.

Державна соціальна допомога особам, які не мають права на пенсію, та інвалідам призначається довічно особам, які досягли віку, встановленого у законі, а інвалідам – на весь час інвалідності, встановленої органами медико-соціальної експертизи.

Соціальна допомога для осіб, які втратили працездатність, встановлюється виходячи з розміру прожиткового мінімуму в наступному розмірі: інвалідам I групи, жінкам, яким присвоєно звання “Мати-героїня” – 100 %; інвалідам II групи –

80 %; інвалідам III групи – 60 %; священнослужителям, церковнослужителям та особам, які протягом не менше 10-ти років до введення в дію Закону України “Про свободу совісті та релігійні організації” займали виборні або за призначенням посади в релігійних організаціях, офіційно визнаних в Україні й легалізованих згідно із законодавством України, за наявності архівних документів відповідних державних органів і релігійних організацій або показань свідків, які підтверджують факт такої роботи, – 50 % чоловікам, які досягли віку 63 роки, жінкам 58 років.

Державна соціальна допомога призначається:

1) інвалідам війни з числа військовослужбовців та інших осіб, яким призначено пенсію по інвалідності відповідно до Закону України “Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб”: а) I групи; б) II і III групи, які є самотніми й за висновком ЛКК потребують постійного стороннього догляду;

2) особам, які є інвалідами війни й одержують пенсію за віком, по інвалідності або за вислугу років: а) I групи; б) II і III групи, які є самотніми й за висновком ЛКК потребують постійного стороннього догляду;

3) особам, яким призначено пенсію за вислугу років відповідно до Закону України “Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб” і які є інвалідами I групи внаслідок визначених причин, або самотніми пенсіонерами і за висновком ЛКК потребують постійного стороннього догляду;

4) самотнім малозабезпеченим особам, які за висновком ЛКК потребують постійного стороннього догляду й одержують пенсію за віком або за вислугу років чи по інвалідності (крім інвалідів I групи);

5) малозабезпеченим інвалідам I групи, які одержують пенсію за віком або за вислугу років чи по інвалідності.

Соціальне обслуговування та порядок надання й отримання соціальних послуг. Соціальні послуги – комплекс заходів з надання допомоги особам, окремим соціальним групам, які перебувають у складних життєвих обставинах і не можуть са-

можливо їх подолати, з метою розв'язання їх життєвих проблем. До складних життєвих обставин слід відносити такі, що спричинені інвалідністю, віком, станом здоров'я, соціальним становищем, життєвими звичками і способом життя, внаслідок яких особа частково або повністю не має (не набула або втратила) здатність чи можливість самостійно піклуватись про особисте (сімейне) життя та брати участь у суспільному житті.

Відповідно до ст. 3 Закону України “Про соціальні послуги” надання соціальних послуг ґрунтується на принципах:

адресності й індивідуального підходу;

доступності й відкритості;

добровільності вибору отримання чи відмови від надання соціальних послуг;

гуманності;

комплексності;

максимальної ефективності використання бюджетних і позабюджетних коштів суб'єктами, які надають соціальні послуги;

законності;

соціальної справедливості;

забезпечення конфіденційності суб'єктами, які надають послуги, дотримання ними стандартів якості, відповідальності за дотримання етичних і правових норм.

Серед основних форм надання соціальних послуг є матеріальна допомога та соціальне обслуговування. Матеріальна допомога надається особам, які знаходяться у складній життєвій ситуації, у вигляді грошової або натуральної допомоги: продуктів харчування, засобів санітарії і особистої гігієни, засобів догляду за дітьми, одягу, взуття та інших предметів першої необхідності, палива, а також технічних і допоміжних засобів реабілітації. Соціальне обслуговування здійснюється: за місцем проживання особи (вдома); у стаціонарних інтернатних установах та закладах; реабілітаційних установах та закладах; установах та закладах денного перебування, тимчасового або постійного; у територіальних центрах надання соціальних послуг; в інших закладах соціальної підтримки (догляду).

Відповідно до ст. 5 Закону України “Про соціальні по-

слуги” можуть надаватися такі види соціальних послуг:

1. Соціально-побутові – забезпечення продуктами харчування, м’яким та твердим інвентарем, гарячим харчуванням, транспортними послугами, засобами малої механізації, здійснення соціально-побутового патронажу, соціально-побутової адаптації, виклик лікаря, придбання та доставка медикаментів тощо;

2. Психологічні – надання консультацій з питань психічного здоров’я та поліпшення взаємин з оточуючим соціальним середовищем, застосування психодіагностики, спрямованої на вивчення соціально-психологічних характеристик особистості, з метою її психологічної корекції або психологічної реабілітації, надання методичних порад;

3. Соціально-педагогічні – виявлення та сприяння розвитку різнобічних інтересів і потреб осіб, які перебувають у складних життєвих обставинах, організація індивідуального, навчального, виховного та колекційного процесів, дозвілля, спортивно-оздоровчої, технічної та художньої діяльності тощо, а також залучення до роботи різноманітних закладів, громадських організацій, заінтересованих осіб;

4. Соціально-медичні – консультації щодо запобігання виникненню та розвитку можливих органічних розладів особи, збереження, підтримка та охорона її здоров’я, здійснення профілактичних, лікувально-оздоровчих заходів, працетерапія;

5. Соціально-економічні – задоволення матеріальних інтересів і потреб осіб, які перебувають у складних життєвих обставинах, що реалізується у формі надання натуральної чи грошової допомоги, а також допомоги у вигляді одноразових компенсацій;

6. Юридичні – надання консультацій з питань чинного законодавства, здійснення захисту прав та інтересів осіб, які перебувають у складних життєвих обставинах, сприяння застосуванню державного примусу і реалізації юридичної відповідальності осіб, які вдаються до протиправних дій щодо цієї особи (оформлення правових документів, захист прав та інтересів особи, інша правова допомога тощо);

7. Послуги з працевлаштування – пошук підходящої ро-

боти, сприяння у працевлаштуванні та соціальне супроводження працевлаштованої особи;

8. Інформаційні послуги – надання інформації, необхідної для вирішення складної життєвої ситуації (довідкові послуги); розповсюдження просвітницьких та культурно-освітніх знань (просвітницькі послуги); поширення об'єктивної інформації про споживчі властивості та види соціальних послуг, формування певних уявлень і ставлення суспільства до соціальних проблем (рекламно-пропагандистські послуги);

9. Інші соціальні послуги.

Соціальні послуги можуть надаватися як за плату, так і безоплатно. Безоплатні послуги державними й комунальними суб'єктами в обсягах, визначених державними стандартами соціального обслуговування, надаються:

1) громадянам, які не здатні до самообслуговування у зв'язку з похилим віком, хворобою, інвалідністю і не мають рідних, які повинні забезпечити їм догляд і допомогу;

2) громадянам, які перебувають у складних життєвих обставинах у зв'язку з безробіттям і зареєстровані в державній службі зайнятості як такі, що шукають роботу, бездомністю, стихійним лихом, катастрофами, які є біженцями внаслідок збройних чи міжетнічних конфліктів, якщо середньомісячний дохід цих осіб нижчий, ніж встановлений прожитковий мінімум;

3) дітям і молоді, які знаходяться у складній життєвій ситуації у зв'язку з інвалідністю, хворобою, сирітством, безпритульністю, малозабезпеченістю, конфліктами і жорстоким ставленням у сім'ї.

Платні послуги надаються:

1) громадянам, не здатним до самообслуговування у зв'язку з похилим віком, хворобою, інвалідністю, які мають рідних, що повинні забезпечити їм догляд і допомогу;

2) громадянам, які перебувають у скрутних життєвих обставинах у зв'язку з безробіттям (зареєстровані в державній службі зайнятості як такі, що шукають роботу), стихійним лихом, катастрофою, якщо середньомісячний сукупний дохід перелічених осіб вище встановленого прожиткового мінімуму;

3) іншим громадянам, іноземцям та особам без грома-

дянства, у тому числі біженцям, які проживають в Україні на законних підставах, перебувають у складних життєвих обставинах, потребують сторонньої допомоги і мають можливість оплачувати зазначені послуги.

До видів платних соціальних послуг відносять: ведіння домашнього господарства; придбання й доставка продовольчих, промислових і господарських товарів, медикаментів, книг, періодичних видань; організація харчування; надання послуги з використання ліжко-місця у закладах (установах), що надають такі послуги; надання в користування м'якого і твердого інвентарю; транспортні послуги; перукарські послуги; прання білизни й одягу; забезпечення технічними та іншими засобами реабілітації і здійснення їх ремонту; пошиття й ремонт одягу та взуття; виконання ремонтних робіт; допомога в користуванні послугами зв'язку; виконання сільськогосподарських робіт, у тому числі з використанням сільськогосподарської техніки, й догляд за свійськими тваринами; допомога в оплаті комунальних послуг, здійснення інших платежів; оформлення документів, написання листів; організація консультування з питань законодавства (оформлення правових документів, адвокатські й нотаріальні послуги); представництво інтересів в органах державної влади, установах, організаціях та на підприємствах; освітні послуги; організація надання послуг спеціалістами-дефектологами; організація дозвілля; організація надання послуг з психодіагностики, психологічної корекції та психологічної реабілітації; здійснення профілактичних і санітарно-гігієнічних заходів за місцем проживання (перебування); забезпечення супроводження; організація надання консультацій лікарями за місцем проживання (перебування); допомога в працевлаштуванні (крім роботи за кордоном).

Порядок надання платних соціальних послуг та їх перелік затверджені постановою Кабінету Міністрів України від 19 грудня 2012 р. № 1184 “Про затвердження Порядку надання соціальних послуг із встановленням диференційованої плати та внесення змін до переліку соціальних послуг, умов та порядку їх надання структурними підрозділами територіального центру соціального обслуговування (надання соціальних послуг)”.

Перелік і порядок надання соціальних послуг за видами загальнообов'язкового державного соціального страхування регулюються законодавством про загальнообов'язкове державне соціальне страхування. Так, видами соціальних послуг за Законом України “Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття” і “Про зайнятість населення” є:

професійна підготовка або перепідготовка, підвищення кваліфікації у професійно-технічних і вищих навчальних закладах, у тому числі в навчальних закладах державної служби зайнятості, на підприємствах, в установах, організаціях;

профорієнтація;

пошук підходящої роботи і сприяння у працевлаштуванні, у тому числі шляхом надання роботодавцеві дотації на створення додаткових робочих місць для працевлаштування безробітних і фінансування організації оплачуваних громадських робіт для безробітних у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України;

інформаційні й консультаційні послуги, пов'язані з працевлаштуванням.

Закон України “Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування” у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами, зумовленими похованням до соціальних послуг за цим видом загальнообов'язкового державного соціального страхування відносить:

забезпечення оздоровчих заходів: оплату путівок на санаторно-курортне лікування застрахованим особам і членам їх сімей, у дитячі оздоровчі заклади;

утримання санаторіїв-профілакторіїв;

надання соціальних послуг у позашкільній роботі з дітьми, у тому числі придбання дитячих новорічних подарунків.

Організація з діяльності надання послуг. Суб'єкти, які надають соціальні послуги, здійснюють свою діяльність відповідно до статутних документів, цивільно-правових договорів (для фізичних осіб – підприємців), в яких визначено перелік соціальних послуг, категорій осіб, яким вони надаються, за наявності відповідної підготовки їх працівників з дотриманням державних стандартів соціальних послуг, етичних, правових норм і

принципів надання соціальних послуг.

Для отримання соціальних послуг, що надаються державними та комунальними суб'єктами, особа, яка їх потребує, має звернутися з письмовою заявою до місцевого органу виконавчої влади або органу місцевого самоврядування. Особа, яка потребує послуг, що надаються недержавними суб'єктами, звертається до відповідного суб'єкта, який їх надає.

Центральні і місцеві органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування під час організації надання соціальних послуг є у співробітництві між собою, а також суб'єктами, які надають соціальні послуги, іншими юридичними та фізичними особами.

Місцеві органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування шляхом збирання, узагальнення та аналізу інформації про становище і життєві обставини особи або соціальної групи, оцінки впливу послуг на процес подолання складних життєвих обставин визначають потреби у соціальних послугах, їх видах і обсягах та забезпечують їх надання, у тому числі шляхом соціального замовлення, за рахунок коштів, передбачених Законом для фінансування соціальних послуг.

Якщо особа, яка отримує соціальні послуги, без поважних причин не виконує встановлені вимоги для їх одержання, суб'єкт, який надає соціальні послуги, виносить такій особі письмове попередження про можливість відмови від надання соціальних послуг або обмеження у їх наданні. У разі продовження невиконання особою вимог одержання соціальних послуг відповідний суб'єкт, який надає такі послуги, може в односторонньому порядку обмежити або припинити надання соціальних послуг такій особі, яка письмово інформується. Обмеження в отриманні одного виду соціальних послуг не може бути підставою для обмеження в наданні іншого виду соціальних послуг.

Реабілітаційні послуги інвалідам. Реабілітація інвалідів – система медичних, психологічних, педагогічних, фізичних, професійних, трудових, фізкультурно-спортивних, соціально-побутових заходів, спрямованих для надання особам допомоги у відновленні та компенсації порушених або втрачених функцій організму для досягнення і підтримання соціальної та матеріа-

льної належності, трудової адаптації та інтеграції в суспільство, а також забезпечення інвалідів технічними та іншими засобами реабілітації й виробами медичного призначення.

Фінансування заходів з реабілітації інвалідів, дітей-інвалідів, витрат на утримання реабілітаційних установ здійснюється за рахунок коштів Державного бюджету та місцевих бюджетів, цільових страхових фондів, засновників реабілітаційних установ, добровільних пожертвувань та інших джерел, передбачених Законом.

Основними формами реабілітаційних заходів є: 1) надання реабілітаційних послуг; 2) забезпечення технічними та іншими засобами реабілітації, виробами медичного призначення; 3) матеріальне забезпечення.

Реабілітаційні послуги надаються інвалідам, дітям-інвалідам в установах і закладах системи реабілітації інвалідів, а також у разі потреби за місцем проживання інваліда, дитини-інваліда. Реабілітаційний процес включає такі складові:

1) відновлювальні медичні заходи, реконструктивна хірургія, ендопротезування, протезування, ортезування, санаторно-курортне лікування;

2) медична, медико-соціальна, соціальна, психологічна, психолого-педагогічна, фізична, професійна, трудова, фізкультурно-спортивна реабілітація, соціальна адаптація;

3) забезпечення технічними та іншими засобами реабілітації, виробами медичного призначення;

4) освіта, професійна орієнтація, сприяння в працевлаштуванні, виробнича адаптація;

5) фізкультурно-спортивні заходи, оздоровлення.

Реабілітаційні послуги для інвалідів спрямовані на відновлення оптимального фізичного, інтелектуального, психічного й соціального рівня життєдіяльності особи з метою сприяння її інтеграції в суспільство. Вони надаються інвалідові або дитині – інваліду відповідно до індивідуальної програми реабілітації, яка становить собою комплекс оптимальних видів, форм, обсягів, строків реабілітаційних заходів з визначенням порядку й місця їх проведення, спрямованих на відновлення й компенсацію порушених або втрачених функцій організму і здібностей

значених осіб. Індивідуальна програма для інвалідів розробляється на підставі Державної типової програми реабілітації інвалідів, затвердженої постановою Кабінету Міністрів України від 8 грудня 2006 р. № 1686. Для повнолітніх інвалідів вона розробляється медико-соціальною експертною комісією (далі – МСЕК), для дітей-інвалідів – лікарсько-консультативною комісією (далі – ЛКК) лікувально-профілактичних закладів протягом одного місяця за зареєстрованим їх місцем проживання або лікування.

Інваліду або дитині-інваліду можуть надаватись послуги в реабілітаційній установі будь-якої форми власності, що має ліцензію на їх надання, незалежно від місця проживання особи за її власним вибором. Для надання послуг у реабілітаційній установі державної або комунальної форми власності інвалід, законний його представник чи дитина-інвалід звертається з відповідною заявою й необхідними документами, перелік яких визначається реабілітаційною установою, до районного, міського, районного у місті управління праці й соціального захисту населення, де зареєстровано місце проживання зазначеної особи. Послуги, що передбачені Державною типовою програмою реабілітації інвалідів, надаються інвалідові чи дитині-інваліду безплатно або на пільгових умовах у межах суми, передбаченої на зазначену мету. Послуги, не передбачені Держпрограмою, надаються інвалідові чи дитині-інваліду в державних або комунальних реабілітаційних установах безплатно, якщо:

1) середньомісячний сукупний дохід сім'ї інваліда або дитини-інваліда не перевищує прожиткового мінімуму для сім'ї, розмір якого визначається відповідно до Державного бюджету України на відповідний рік;

2) дитина-інвалід виховується одинокою матір'ю чи батьком (які не перебувають у шлюбі), одиноким усиновителем, якщо у свідоцтві про народження дитини (рішення про її усиновлення) немає запису про батька (матір) або запис про батька (матір) проведено в установленому порядку державним органом реєстрації актів цивільного стану за вказівкою матері (батька, усиновителя) дитини;

3) дитина-інвалід виховується вдовою (вдівцем), ма-

тір'ю (батьком) у разі смерті одного з подружжя, шлюб між якими розірвано до дня смерті і які не одержують на дитину пенсію в разі втрати годувальника або державну соціальну допомогу;

4) інвалід або дитина-інвалід належить до категорії громадян, зазначеної у ст. 7 Закону України “Про соціальні послуги”:

громадяни, які не здатні до самообслуговування у зв'язку з похилим віком, хворобою, інвалідністю і не мають рідних, які повинні забезпечити їм догляд і допомогу;

громадяни, які знаходяться у складній життєвій ситуації у зв'язку з безробіттям і зареєстровані в державній службі зайнятості як такі, що шукають роботу, стихійними лихами, катастрофами, які є біженцями внаслідок збройних та міжетнічних конфліктів, якщо середньомісячний сукупний дохід цих осіб нижче встановленого прожиткового мінімуму;

діти та молодь, які знаходяться у складній життєвій ситуації у зв'язку з інвалідністю, хворобою, сирітством, безпритульністю, малозабезпеченістю, конфліктами і жорстоким ставленням у сім'ї.

Соціальні послуги понад обсяги, визначені державними стандартами, надаються за плату. В інших випадках такі послуги надаються на пільгових умовах.

Контрольні питання

1. Визначте поняття “державна соціальна допомога”.
2. Які встановлені види державної допомоги сім'ям з дітьми?
3. Який порядок призначення й виплати допомоги у зв'язку з вагітністю та пологами?
4. Який порядок призначення й виплати допомоги при народженні дитини?
5. Який порядок призначення й виплати допомоги по догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку?
6. Який порядок призначення й виплати державної соці-

альної допомоги малозабезпеченим сім'ям?

7. Які соціальні послуги й виплати здійснюються і відшкодовуються Фондом соціального страхування від нещасних випадків?

8. Хто підлягає страхуванню на випадок безробіття?

9. Який порядок призначення й виплати державної соціальної допомоги особам, які не мають права на пенсію, та інвалідам?

10. Які є види соціальних послуг, у чому полягає їх зміст?

11. Який порядок надання платних і безплатних соціальних послуг?

12. Що таке реабілітаційні послуги? В якому порядку вони надаються інвалідам?

Список нормативно-правових актів та літератури

Конституція України від 28 черв. 1996 р. // Відом. Верхов. Ради України. – 1996 р. – № 30. – Ст. 141.

Основи законодавства України про загальнообов'язкове державне соціальне страхування: Закон України від 14.01.1998 р. // Відом. Верхов. Ради України. – 1998. – № 23. – Ст. 121; Офіц. вісн. України. – 1998. – № 6; Праця і зарплата. – 1998. – № 4.

Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування: Закон України від 09.07.2003 р. // Офіц. вісн. України. – 2003. – № 33. – Ст. 1770; Праця і зарплата. – 2003. – № 32; Уряд. кур'єр. – 2003. – № 150 від 14.08.2003 р.; Голос України. – 2003. – № 157 від 22.08.2003 р.

Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття: Закон України від 02.03.2000 р. // Відом. Верхов. Ради України. – 2000. – № 22. – Ст. 171; Офіц. вісн. України. – 2000. – № 13 (з наст. змін.).

Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами, зумовленими похованням: Закон України від 18.01.2001 р. // Відом. Верхов. Ради України. – 2001. – № 14. – Ст. 71; Бізнес. – 2001. – № 10 від 05.03.2001 р.; Уряд. кур'єр. – 2001. – № 38 від 28.02.2001 р.; Праця і зарплата. – 2001. – № 8 (з наст. змін.).

Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності: Закон України від 23.09.1999 р. // Відом. Верхов. Ради України. – 1999. – № 46-47. – Ст. 403; Уряд. кур'єр. – 1999. – № 215 від 17.11.1999 р.; Офіц. вісн. України. – 1999. – № 42 (з наст. змін.).

Про порядок підтвердження наявного трудового стажу для призначення пенсій за відсутності трудової книжки або відповідних записів у ній: постанова Кабінету Міністрів України від 12.08.93 р. № 637 // ЗП України. – 1993. – № 12. – Ст. 273.

Про пенсійне забезпечення: Закон України від 05.11.1991 р. № 1788-ХІІ // Відом. Верхов. Ради України. – 1992. – № 3. – Ст. 10.

Про недержавне пенсійне забезпечення: Закон України від 09.07.2003 р. № 1057-IV // Відом. Верхов. Ради України. – 2003. – № 47-48. – Ст. 372.

Про пенсії за особливі заслуги перед Україною: Закон України від 01.06.2000 р. № 1767-III // Там же. – 2000. – № 35. – Ст. 289.

Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб: Закон України від 09.04.1992 р. № 2262-XII // Там же. – 1992. – № 9. – Ст. 399.

Про державну службу: Закон України від 17.11.2011 р. № 4050-VI // Там же. – 2011. – № 10. – Ст. 63.

Про прокуратуру: Закон України від 05.11.1991 р. № 789-XII // Відом. Верхов. Ради УРСР. – 1991. – № 53. – Ст. 793.

Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 07.07.2010 р. № 2453-VI // Відом. Верхов. Ради України. – 2010. – № 41-42, № 43, № 44-45. – Ст. 529.

Про наукову і науково-технічну діяльність: Закон України від 01.12.1998 р. № 284-XII // Там же. – 1999. – № 2-3. – Ст. 20.

Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи: Закон України від 28.02.1991 р. № 796-XII // Відом. Верхов. Ради УРСР. – 1991. – № 16. – Ст. 200.

Про державну допомогу сім'ям з дітьми: Закон України від 21.11.1992 р. № 2811-XII // Відом. Верхов. Ради України. – 1993. – № 5. – Ст. 21.

Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям: Закон України від 01.06.2000 р. № 1768-III // Там же. – 2000. – № 35. – Ст. 290.

Про державну соціальну допомогу інвалідам з дитинства та дітям-інвалідам: Закон України від 16.11.2000 р. № 2109-III // Там же. – 2001. – №1. – Ст. 2.

Про державну соціальну допомогу особам, які не мають права на пенсію, та інвалідам: Закон України від 18.05.2004 р. № 1727-IV // Там же. – 2004. – № 33-34. – Ст. 404.

Про соціальні послуги: Закон України від 19.06.2003 р. № 966-IV // Відом. Верхов. Ради України. – 2003. – № 45. – Ст. 358.

Про порядок надання платних соціальних послуг та затвердження їх переліку: постанова Кабінету Міністрів України від 14.01.2004 р. № 12 // Офіц. вісн. України. – 2004. – № 2. – Ст. 42.

Положення про медико-соціальну експертизу: затв. постановою Кабінету Міністрів України від 03.12.2009 р. № 1317 [Електрон. ресурс] – Режим доступу: zakon.rada.gov.ua>laws/show/1317-2009-п

Про затвердження Інструкції про встановлення груп інвалідності: затв. наказом Міністерства охорони здоров'я України від 05.09.2011 р. № 561 [Електрон. ресурс] – Режим доступу: zakon.rada.gov.ua>laws/show/z1295-11

Про порядок видачі документів, що засвідчують тимчасову непрацездатність громадян: Інструкція затв. наказом М-ва охорони здоров'я України від 13.11.2001 № 455 // Офіц. вісн. України. – 2001. – № 49. – Ст. 2216.

Право соціального забезпечення в Україні: підруч. / за заг. ред. Т. А. Занфірової, С. М. Прилипка, О. М. Ярошенка. – 2-ге вид., переробл. і доповн. – Х.: ФІНН, 2012. – 638 с.

Андреев В. С. Право социального обеспечения в СРСР / В. С. Андреев. – М.: Юрид. л-ра, 1987. – 350 с.

Болотіна Н. Б. Право соціального захисту України / Н. Б. Болотіна. – 2-ге вид. – К.: Знання, 2008. – 663 с.

Прилипка С. М. Проблеми теорії права соціального забезпечення / С. М. Прилипка. – Х.: ПП “Берека-Нова”, 2006. – 264 с.

Прилипка С. М. Сучасні підходи щодо розвитку соціальної держави. / С. М. Прилипка // Акт. питання інноваційного розвитку: наук.-практ. журн. – № 1. – 2011. – С. 72-77.

Гарасимів Т. З. Принципи права соціального забезпечення України / Т. З. Гарасимів. – Дрогобич: Вид. фірма Відродження, 2002. – 160 с.

Бондарук М. Соціальне страхування в Україні: правові аспекти становлення та розвитку / М. Бондарук. – Чернівці: Рута, 2002. – 247 с.

Андріїв В. В. Правовідносини із загальнообов'язкового державного соціального страхування: теоретичний аспект /

В. В. Андріїв, О. В. Москаленко, С. М. Прилипко, О. М. Ярошенко. – Х.: ФІНН, 2011. – 280 с.

Шумило М. М. Підстави виникнення пенсійних правовідносин / М. М. Шумило // Юрид. наука. – 2011. – № 1(1). – С. 135-138.

Оклей І. В. Страховий стаж, його зміст та значення в системі загальнообов'язкового державного пенсійного страхування / І. В. Оклей // Держава і право. Юрид. і політ. науки. – К., 2006. – Вип. 32. – С. 332-338.

Юровська В. В. Застрахована особа як суб'єкт правовідносин в галузі соціального страхування / В. В. Юровська // Вісн. Одес. нац. ун-ту. Серія Правознавство. – О. – № 1. – 2011.

Юровська В. В. Правове регулювання відносин в системі загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття: автореф. дис. ... канд. юрид. наук / В. В. Юровська. – Х., 2005. – 20 с.

З М І С Т

Вступ.....	3
Розділ 1. Предмет, джерела, принципи та правовідносини у праві соціального забезпечення.....	5
Розділ 2. Загальнообов'язкове державне соціальне страхування.....	20
Розділ 3. Особливості пенсійного забезпечення.....	68
Розділ 4. Соціальні допомоги і соціальне обслуговування.....	91

Навчальне видання

Електронне видання

ПРАВО СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

Навчальний посібник

За загальною редакцією В. В. Жернакова

А в т о р и : ПРИЛИПКО Сергій Миколайович,
ГОНЧАРОВА Галина Степанівна,
ЮРОВСЬКА Вікторія Володимирівна,
КОНОПЕЛЬЦЕВА Олена Олександрівна

Відповідальний за випуск *В.В. Жернаков*

Редактор *Л. М. Рибалко*

Комп'ютерна верстка *Л. П. Лавриненко*

План 2013

Підп. до друку 16.12.2013. Формат 60x84 ¹/₁₆ Вид. № 60.
Зам. № 60. Ціна договірна.